

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PAVEL MÁŠA, MILOŠ POJAR,
PAVEL PŠEJA, MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, IVO ŠLOSARČÍK,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ, FILIP TESAŘ,
JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ,
ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 1/2007 ROČNÍK XXXI

	STR.
SVĚTOZOR	2
ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ: PARTNER, ZPROSTŘEDKOVATEL, RÁDCE / Petr Druhá	3
GEOGRAFIE SVĚTOVÉHO OBCHODU / -zz-	5
PROBLÉMY SVĚTOVÉHO OBCHODU	
CO SDĚLUJE TAKZVANÁ NOVÁ GEOGRAFIE SVĚTOVÉHO OBCHODU / Jaroslav Foltýn	6
SVĚTOVÝ OBCHOD V MINULOSTI A DNES. OD VŠEOBECNÉ DOHODY O CLECH A OBCHODU K SVĚTOVÉ OBCHODNÍ ORGANIZACI / Barbora Vondrušková	10
WTO A LIBERÁLNÍ REŽIM MEZINÁRODNÍHO OBCHODU: LIBERÁLNÍ POHLED / Oldřich Krpec	13
SVĚTOVÁ OBCHODNÍ ORGANIZACE A OBNOVA JEDNÁNÍ O LIBERALIZACI SVĚTOVÉHO OBCHODU SE ZEMĚDĚLSKÝMI VÝROBKÝ / Marta Teplá	16
MEZINÁRODNÍ OBCHOD JAKO PAST CHUDOBY. PROČ NESTAČÍ ODSTRAŇOVAT TRŽNÍ PŘEKÁŽKY / Ondřej Horký	19
VZTAHY A PROBLÉMY	
ROZTRŽKA NATO V RIZE: SKUTEČNOST, NEBO FÁMA? / Jaap de Hoop Scheffer	22
NATO ZA STANICÍ RIGA / Ondřej Ditrych	23
ROZŠÍŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE – PRO	
VIZE SJEDNOCENÉ EVROPY SE JEŠTĚ NEVYČERPALA / Václav Nekvapil	25
ROZŠÍŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE – PROTI	
DALŠÍ ROZŠÍŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE MŮŽE PŘIVODIT JEJÍ KONEC / Lenka Kovačovská	27
ZEMĚMI SVĚTA	
RUSKO A SLEPÁ ULÍČKA NACIONALISMU / Jaroslav Šimov	28
FRANCIE VSTUPUJE DO VOLEBNÍHO ROKU / Eliška Tomalová, Elsa Tulmets	31
VOLNÁ TRIBUNA	
JAK MŮŽE SMLOUVA O ÚSTAVĚ PRO EVROPU VSTOUPIT V PLATNOST? / Stephan Hobe	34
RECENZE	
ODZBROJENÍ, PROSTŘEDEK ZAJIŠTĚNÍ MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI / Miroslav Tůma	37
HISTORICKÉ MAPY SVĚTA A JIHOVÝCHODNÍ ASIE / Zdeněk Zbořil	38
STRUČNÉ DĚJINY TURECKA / Erik Siegl	39

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Spojené státy po volbách do Kongresu ► *Současná situace amerického hospodářství* ► *Nová americká strategie v Iráku* ► *Pro a Proti: je česká zahraniční politika příliš proamerická?* ► *Nový generální tajemník OSN* ► *Světový obchod a rozvojové země* ► *Specifika nasazení německé armády v zahraničí*

1. – Papež Benedikt XVI. ukončil několikadenní návštěvu Turecka, při níž vyzval k respektování náboženských svobod.

Navštívil Modrou mešitu, s pravoslavným patriarchou Bartolomějem I. odsloužil společnou mši, setkal se s patriarchou arménské církve Mesrobem II. a navštívil její katedrálu.

1. – na výzvu opozičních prosyrských sil, zejména Hizballáhu, požadovalo v Bejrútu na milion lidí odstoupení nynější vlády premiéra Fuada Siniury.

3. – Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii do odvolání přerušil proces s vůdcem srbských ultranacionalistů Vojislavem Šešeljem, který od 11. listopadu držel hladovku a odmítal lékařskou pomoc.

4. – britský premiér Tony Blair oznámil, že Velká Británie se rozhodla modernizovat jaderné ponorky se střelami Trident a současně snížit počet hlavic. Po modernizaci se může počet ponorek snížit.

4. – polský deník Gazeta Wyborcza odhalil „sexuální vykořisťování“ ve vládním hnutí Sebeobrana. Obvinění byli zejména předseda strany Andrzej Lepper a poslanec Stanislaw Lyzwinski. Lepper nařčení odmítl a obvinil noviny z pokusu vyprovokovat státní převrat. Opozice navrhla předčasné volby, největší vládní strana Právo a spravedlnost to však odmítla.

4. – dosavadní levicový venezuelský prezident Hugo Chávez byl znovu zvolen hlavou státu.

4. – americký prezident George W. Bush přijal rezignaci Johna Boltona na funkci amerického velvyslance v OSN.

5. – proběhl státní převrat na Fidži. Moc převzalo armádní velení v čele se svým šéfem Frankem Bainimaramou. Dosavadní předseda vlády Laisenia Qaras byl dán do domácího vězení. Nový Zéland a Austrálie převrat odsoudily.

5. – ministři vnitra EU v Bruselu rozhodli, že Česká republika a dalších osm unijních nováčků vstoupí do Schengenského prostoru k 31. prosinci 2007.

5. – americký Národní úřad pro letectví a astronautiku oznámil, že hodlá do roku 2020 zprovoznit na jižním pólu Měsíce malou lunární stanici, na které budou moci kosmonauti strávit několik měsíců.

5. – finský parlament ratifikoval ústavní smlouvu Evropské unie.

5. – pákistánský prezident Parváz Mušaraf uvedl, že Pákistán by byl ochoten vzdát se svého nároku na konfliktní pohraniční území Kašmír, pokud by Indie souhlasila s plánem na větší autonomii tohoto regionu. Obě země by pak novou provincii společně kontrolovaly.

6. – devět britských agentů začalo v Moskvě vyšetřovat okolnosti smrti bývalého agenta KGB Alexandra Litviněnka, který byl v Londýně otráven radioaktivním poloniem.

6. – složením slavnostní přísahy se ujal úřadu Joseph Kabila, který je prvním demokraticky zvoleným prezidentem Konga za posledních více než 40 let.

7. – novým vrchním velitelem sil NATO v Evropě se stal americký generál Bantz Craddock, bývalý poradce ministra obrany USA Donalda Rumsfelda a šéf velitelství, pod které spadala věznice na Guantánamu.

7. – Turecko nabídlo otevřít Kyperské republiky jeden přístav a jedno letiště. Výměnou žádá, aby bylo na severu Kypru otevřeno jedno letiště a jeden přístav k mezinárodnímu provozu, čímž by se Turky ovládaná část ostrova vymanila z izolace.

8. – ultranacionalista Vojislav Šešelj ukončil hladovku. Soud mu dovolil, aby se obhajoval sám.

10. – ve věku 91 let zemřel bývalý chilský diktátor Augusto Pinochet.

10. – libanonský prezident Emil Lahúd zamítl možnost vzniku mezinárodního tribunálu, který by měl vyšetřit atentát na bývalého premiéra Rafíka Haríriho.

10. – voliči v Náhorním Karabachu se v referendu drtivou většinou vyslovili pro novou ústavu, zakotvující nezávislost na Ázerbájdžánu.

11. – ministři zahraničí EU se dohodli na kompromisu vůči Turecku. Unie odloží osm kapitol při vstupních jednáních s Ankarou jako odpověď na turecké odmítání normalizovat obchodní vztahy s Kypr. Samotná jednání s Ankarou Unie

nezastaví a nehodlá stanovit lhůtu pro otevření přístavů a letišť na Kypru. Místo toho bude každý rok hodnotit celkový pokrok v Turecku jako dosud.

11. – v Teheránu začala kontroverzní konference o holocaustu.

11. – raketoplán Discovery přistál u Mezinárodní vesmírné stanice. Astronauti několikrát vystoupili do vesmírného prostoru a připojili mj. ke stanici díl, který ji prodlouží o 3,3 metru.

12. – etiopský federální soud shledal bývalého diktátora Mengistu Haile Mariama vinným z genocidy, vražd a zločinů proti lidskosti. Byl tak ukončen 12letý proces proti někdejšímu vůdci Etiopie, který žije v exilu v Zimbabwe.

13. – v Malajsii byl uveden na trůn nový panovník Sultan Mizan Zainal Abidin.

13. – nejvyšší soud v Botswaně rozhodl, že příslušníci kmene Nagayame, známí jako Křováci či Sanové, se mohou vrátit do pouště Kalahari, odkud byli začátkem 90. let násilně vystěhováni kvůli těžbě diamantů.

14. – dopravní výbor Evropského parlamentu schválil novou směrnici, podle které by měly být v roce 2013 zavedeny v EU jednotné řídicíké průkazy.

14. – Izrael nařídil uzavření hraničního přechodu Rafah mezi Egyptem a pásmem Gazy, aby zabránil palestinskému premiérovi Ismáilu Hanižovi při návratu z turné po muslimských zemích a v převozu 35 milionů dolarů. Izrael tvrdí, že tyto peníze jsou určeny teroristům, a nikoli na humanitární pomoc. Haniža se nakonec do Gazy dostal, peníze však zůstaly v Egyptě.

14.–15. – se konal summit EU v Bruselu. Podle závěrečného prohlášení sice projekt rozšiřování přispěl „k míru a stabilitě na celém kontinentu“, na druhou stranu se Unie „zdržuje jakýchkoli cílových termínů přistoupení“. EU se mj. dohodla na společném řešení imigrační politiky.

15. – Japonsko poprvé od konce II. světové války zřídilo ministerstvo obrany.

16. – palestinský prezident Mahmúd Abbás vyhlásil předčasné parlamentní a prezidentské volby.

16. – na Gibraltar přistálo historicky první letadlo španělské společ-

nosti Iberia. Dosud zde směly přistávat pouze britské letouny. Změna je důsledkem zářijové dohody o spolupráci mezi Velkou Británií, Španělskem a zástupci Gibraltaru.

18. – bývalý šéf americké Ústřední zpravodajské služby (CIA) Robert Gates se oficiálně ujal úřadu ministra obrany.

19. – soud v libyjském Tripolisu znovu odsoudil k smrti pět bulharských zdravotních sester a palestinského lékaře za to, že údajně záměrně infikovali více než 400 dětí virem HIV. Obvinění jsou vězněni od roku 1999 a poprvé byli k smrti odsouzeni v roce 2004. Podle mezinárodních expertů byly děti nakaženy virem už před příjezdem sester do Libye.

21. – ve věku 66 let zemřel turkmenský prezident Saparmurat Nijazov, který byl neomezeným vládcem své země.

22. – ruský prezident Vladimir Putin navštívil Kyjev. Ujistil prezidenta Viktora Juščenka, že Moskva si přeje dobré vztahy s Ukrajinou. Oba politici prezentovali setkání jako průlom v doposud napjatých vztazích.

23. – Rada bezpečnosti OSN schválila kompromisní verzi rezoluce, která uvaluje na Írán sankce. Zakazuje mu obchodovat s jaderným materiálem a balistickými střelami, vyzývá k ukončení obohacování uranu a zastavení vývoje všech technologií, které se dají využít k výrobě jaderných zbraní.

26. – odvolací soud v Iráku potvrdil rozsudek smrti nad Saddámem Husajnem.

26. – ve věku 93 let zemřel Gerald Ford, který byl v letech 1974–1977 prezidentem USA.

28. – jednotky prozatímní somálské vlády vytlačily za pomoci etiopských vojáků z Mogadiša síly radikálního Svazu islámských soudů. Následující den se v Mogadišu konaly demonstrace proti přítomnosti etiopských vojsk. Premiér Ali Mohamed Gedi oznámil, že parlament vyhlásí v zemi nejméně tříměsíční výjimečný stav.

30. – v ranních hodinách byl popraven oběšením bývalý irácký diktátor Saddám Husajn. Při následných odvetných akcích zahynulo několik desítek lidí. Husajn byl pohřben 31. prosince v rodné vsi Audžá u Tikríku.

4. – prezident Václav Klaus v rozhovoru pro rádio Česko sdělil, že neudělí milost vyšetřovaným manaže-

rům japonské investiční banky Nomura v čele s Randallem Dillardem a Davidem Thirskem, jak ho o to požádal ministr financí Vlastimil Tlustý.

7. – prezident Václav Klaus odcestoval na týdenní oficiální návštěvu

Afriky. Navštívil mj. Nigérii a JAR, kde se setkal s jejich nejvyššími představiteli.

14. – poslanci všech pěti stran zastoupených v rakouském parlamentu přijali rezoluci, v níž pohrozili Praze žalobou kvůli nedávné kolau-

daci temelínské jaderné elektrárny. Vybidli přitom spolkovou vládu ve Vídni k podání žaloby.

21. – do Libérie odcestovala skupina tří českých vojáků. Budou zde působit jako pozorovatelé OSN v rámci mise UNIMIL.

Ústav mezinárodních vztahů: partner, zprostředkovatel a rádce

Letošní rok bude pro Ústav mezinárodních vztahů rokem výjimečným. Ústav mění svou právní subjektivitu a současně si připomíná půlstoletí od svého vzniku. Velké institucionální změny orientované do budoucnosti se tak setkávají s ohlédnutím do minulosti. Těžko si představit lepší okamžik pro zamyšlení nad smyslem činnosti ÚMV, nad tím, co by měl dělat sám a co by měl přenechat jiným. Tato reflexe se opírá jak o mou sedmiletou zkušenost ve vedení této instituce (poslední dva roky ve funkci ředitele), tak i o zkušenosti mých předchůdců a srovnatelných institucí.

PETR DRULÁK

Transformace a výročí

Změna právní subjektivity probíhá v souladu se zákonem o veřejných výzkumných institucích, jehož cílem je zlepšit institucionální podmínky výzkumu u nás. K poslednímu prosinci loňského roku proto zanikla státní příspěvková organizace ÚMV a k letošnímu prvnímu lednu ministerstvo zahraničních věcí (MZV) zřídilo stejnojmennou veřejnou výzkumnou instituci. Transformace ÚMV se završí v létě jmenováním nového ředitele, vybraného na základě konkursu.

Letos si také připomeneme padesáté výročí založení Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE). Když normalizátoři v roce 1970 tuto instituci zrušili jako trest za její příspěvek k reformám šedesátých let, vznikl právě Ústav mezinárodních vztahů jako následnická organizace. Historie ÚMPE je proto součástí historie dnešního ÚMV. Založením Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii se mezinárodní vztahy poprvé v českých zemích prosazují jako obor vědeckého studia. V tomto oboru hrály jak ÚMPE, tak ÚMV vždy rozhodující roli – institucionálně i myšlenkově.

Institucionální role: silný a otevřený partner

Dominantní postavení Ústavu mezinárodních vztahů v českém výzkumu mezinárodních vztahů bylo dlouhá léta dáno tím, že byl jedinou institucí, která se tímto oborem zabývala. To platilo ještě počátkem devadesátých let, dnes tomu tak již není. Na jedné straně zde máme již celou řadu vysokoškolských pracovišť, kateder a institutů, jejichž hlavní náplní je výuka a výzkum mezinárodních vztahů. Na druhé straně, zejména v posledních letech, se objevilo několik think-tanků, které se zabývají komentováním mezinárodní politiky ve sdělovacích prostředcích a organizováním veřejných přednášek, seminářů a konferencí k těmto tématům.

Jak katedry, tak think-tanky vystupují v roli našich partnerů a konkurentů. Ústav mezinárodních vztahů je totiž svou podstatou hybridní instituce – podobně jako vysokoškolská pracoviště se věnuje mimo aplikovaného výzkumu i výzkumu základnímu v oblasti teorie a metodologie, podobně jako think-tanky se snaží zasahovat do veřejných debat a pořádáním veřejných akcí tyto debaty podněcovat. Příchod nových institucí prospívá českému prostředí, neboť přináší mnohem bohatší nabídku informací i událostí, než tomu bylo ještě před deseti lety. Prospívá také ÚMV, který díky nim nemůže usnout na vavřínech.

Ač příchod nových institucí oslabil naše dominantní postavení, v institucionální oblasti můžeme oboru nabídnout stále nesrovnatelně více než kterákoli jiná instituce – především svou ediční a knihovnickou činností. Ústav mezinárodních vztahů vydává jediná česká periodika, která se zaměřují výlučně na oblast mezinárodních vztahů. Zatímco měsíčník Mezinárodní politika oslovuje širší odbornou veřejnost, čtvrtletník Mezinárodní

vztahy publikuje to nejlepší, co poskytuje český akademický výzkum, a půlročník Perspectives oslovuje zahraniční badatele. Odborné veřejnosti slouží také knihovna ústavu, která nabízí v českém prostředí zcela unikátní fond pramenů z oboru mezinárodních vztahů.

V našem vztahu k ostatním institucím se čas od času mohou objevit i prvky rivality – koneckonců každá instituce se snaží přilákat ty nejtalentovanější výzkumníky a získat co nejvíce prostředků na výzkum. Nicméně ve většině případů převažuje přístup partnerský, založený na otevřenosti vůči ostatním. Vzhledem k omezeným možnostem a celkové chatrnosti české disciplíny mezinárodních vztahů by bylo absurdní a sebezničující pouštět se do žabomyších válek s ostatními. Naše výzkumné a konferenční projekty se neobejdou bez spolupráce s dalšími institucemi. Časopisy ÚMV jsou otevřeny všem autorům, o publikaci rozhoduje pouze kvalita. Ústavní knihovna je veřejná a kolegové odjinud ji hojně využívají. Většina vědeckých pracovníků ÚMV pedagogicky působí na vysokých školách. Tento partnerský přístup se oboustranně vyplácí.

Myšlenková role: zprostředkovatel výzkumných standardů

Silné institucionální zázemí zavazuje. Z hlediska ideového chápeme tento závazek jako kultivaci českého výzkumu mezinárodních vztahů tak, aby se mohl prosadit v ostré mezinárodní konkurenci. Důležitou součástí tohoto úkolu je zavádění standardů a trendů mezinárodního výzkumu do českého prostředí. Právě nedostatečné povědomí o těchto standardech je příčinou toho, že o výstupech českých badatelů se za našimi hranicemi až na dvě tři výjimky zatím téměř nic neví. To rozhodně neodpovídá intelektuálnímu potenciálu našich pracovišť.

Když se Ústav mezinárodních vztahů proto ve svých výzkumných a edičních aktivitách snaží rozlišovat dobrý výzkum od špat-

ného, postupuje spíše podle mezinárodních standardů než podle implicitních kritérií českého akademického prostředí. Odborné stati jsou publikovány na základě oboustranně anonymního oponentského řízení, a nikoli na základě osobních kontaktů, funkce či vřelosti autora. Publikaci v zahraničním impaktovaném časopise vidíme jako pečlivě vyjádřenou kvalitu, o níž je třeba tvrdě usilovat. Nedivíme se na tyto časopisy jako na nedosažitelné „kyselé hrozny“ a nespokojujeme se s vydáváním svých prací u sprátených redaktorů a nakladatelů, kteří přijmou téměř cokoli. Za rozhodující kritérium kvality výzkumu považujeme to, do jaké míry jsou jeho výsledky teoreticky a metodologicky podloženy a do jaké míry posouvají současnou mezinárodní odbornou debatu k dané otázce, spíše než to, že v Česku o daném problému zatím nikdo nic nenapsal (což se koneckonců dá říci o většině otázek oboru).

Právě rozvoj teorie a metodologie považujeme z těchto důvodů za mimořádně důležitý. Myšlenka, že empirický výzkum by se měl opírat o zavedené koncepty, metody a teorie či je v případě jejich nedostatečnosti doplňovat a rozvíjet, zatím do českého výzkumu dostatečně nepronikla. Absence tohoto povědomí je hlavní překážkou rovnoprávného působení českých badatelů na mezinárodní scéně; takového postavení, které se neomezuje pouze na to, že badatel je najat v roli jakéhosi šerpy k popisu českých realit do mezinárodního projektu, k jehož formulaci však není zván (Drulák 2001).

Politická a mediální role: odborný rádce

Jak již bylo řečeno, Ústav mezinárodních vztahů je svou podstatou hybridní instituce. Důraz na teorii a metodologii naplňuje akademickou část jeho identity. Souvisí však také s jeho specifickou rolí think-tanku, kdy právě na teoreticko-metodologické dimenzi ÚMV zakládá svou relativní nezávislost k politické a mediální moci. Postavení ústavu jako think-tanku je specifické v dvojím ohledu.

První specifikum vyplývá z toho, že Ústav mezinárodních vztahů je na jedné straně z podstatné části financován ministerstvem zahraničí a na druhé straně mediálně vystupuje jako aktér a nezávislý komentátor ve veřejných debatách o mezinárodněpolitickém dění. Je na místě se ptát, zda toto specifikum neskrývá určitý rozpor, zda instituce financovaná ministerstvem vůbec může vystupovat nezávisle.

Odpověď na tuto otázku je druhé specifikum Ústavu mezinárodních vztahů – na rozdíl od většiny think-tanků ústav nevychází z předem dané ideologické pozice. Není programově ani levicový, ani pravicový, odmítá ideologickou volbu mezi atlantismem a antiatlantismem, podobně jako nechce být ani euroskeptický, ani

eurofilský. Ústav zakládá své působení na státní instituce a zapojení do veřejné debaty na ideologické nezávislosti. Opírá se přitom o schopnost poskytnout teoreticky a metodologicky podložený výzkum.

Výsledky tohoto výzkumu lze sice často zpětně spojovat s určitými ideologickými pozicemi, nicméně toto spojení je pouze vedlejším efektem a nikdy nebude příliš konzistentní. Od výsledků výzkumu nemůžeme očekávat ideologickou jednoznačnost. Z těchto důvodů tyto výsledky většinou nejsou tak mediálně a politicky vřelé jako úderné ideologické slogany řady think-tanků. To neznámá, že jsou tyto výsledky nezajímavé. Naopak z hlediska praxe jsou mnohem užitečnější než zkratkovité slogany. Na druhou stranu mediální přestřelky si onu povrchní zkratkovitost žádají a Ústav mezinárodních vztahů se musí smířit s tím, že v nich podstatnější roli hrát nebude.

V podmínkách blízkosti ÚMV k ministerstvu zahraničí by ideologická orientace výzkumu přinášela těžko překonatelné praktické dilema. Buď by nutně čas od času kolidovala s ideologickou orientací vedení ministerstva, nebo by se tato orientace změnila s orientací ministerstva. V prvním případě by se Ústav mezinárodních vztahů dostával do těžko udržitelné pozice veřejného ideologického soupeře ministerstva, na němž finančně závisí. V druhém případě by výzkumné oddělení s každou politickou změnou zažívalo politicky motivované personální čistky či převlékání kabátů podle momentální politické situace. Obojí by znemožnilo dlouhodobou kvalitní výzkumnou práci.

Odmítnout ideologičnost však vůbec neznamená přihlásit se k ideálu objektivní vědy, která by nám dokázala zprostředkovat poznání mezinárodní politiky, jež by bylo tak spolehlivé jako to, co nám říká například fyzika o přírodě. Sociálněvědní poznání se vždy váže na určité hodnoty, které jsou zabudovány do našich teorií a metod (Drulák 2005). Ústav mezinárodních vztahů vždy usiloval o to, aby jeho výzkum reflektoval tuto teoretickou a metodologickou pluralitu. Kritériem vědeckosti není mytický soulad poznání s objektivní realitou, nýbrž takové výzkumné použití teorií a metod, které ostatní kolegové v oboru uznají jako dostatečně vědecké (Bourdieu 2004).

Shrňme celý předcházející argument. Autonomie ÚMV vůči politické moci a jeho postavení ve veřejné me-

diální sféře se zakládají na tom, že hodnotová východiska výzkumu nejsou dána ideologicky, nýbrž teoreticko-metodologicky. Výsledky takového výzkumu nabízejí vědecky obhajitelný návod politického jednání. Ideologicky jsou však nejednoznačné a nehodí se jako munice do mediálních přestřelek.

Závěr

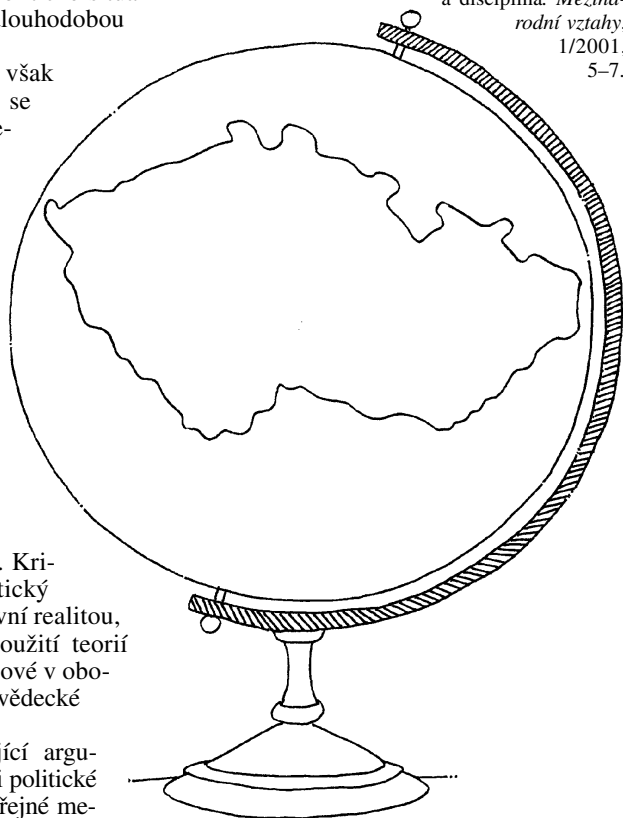
Činnost Ústavu mezinárodních vztahů sestává ze čtyř důležitých rolí: institucionální, myšlenkové, politické a mediální. V těchto rolích ústav vystupuje jako silný a otevřený partner, zprostředkovatel výzkumných standardů a jako odborný rádce. Žádné z těchto vymezení nepředstavuje dokončenou a uzavřenou identitu. Jedná se spíše o normativní reflexi stávající praxe, jejímž cílem je navrhnout a srozumitelně vytyčit další směřování instituce. Přejí ústavu, aby si i po svém letošním znovuzaložení dokázal udržet nezávislost a akademické uznání, kterým se v současnosti těší.

Petr Drulák (1972) je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.

drulak@iir.cz

Odkazy

- Bourdieu, Pierre (2004): *Science of Science and Reflexivity*. London: Polity.
 Drulák, Petr (2005): Úskalí veřejné volby. Polemika ke stati Marka Loučka: Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie. *Mezinárodní vztahy*, 3/2005, 112–118.
 Drulák, Petr (2001): Mezinárodní vztahy – časopis a disciplína. *Mezinárodní vztahy*, 1/2001, 5–7.

Geografie světového obchodu

V tomto čísle Mezinárodní politiky připomíná Jaroslav Foltýn relativně nový termín, který se v roce 2004 objevil v ročence UNCTAD a je hned po prvním přečtení dostatečně srozumitelný. Stal se také tématem tohoto čísla a v angličtině zní *the new geography of world trade*, což se nedá do češtiny přeložit jinak a jasněji, než *nová geografie světového obchodu*.

Nový termín, nový pojem, slovní obrat, figura, anebo jen metafora, která má ale velkou naději být rychleji než jiné lexikalizována a může se stát, nebo tomu dokonce už tak je, vhodným instrumentem analýz současného stavu globálního obchodování. A také jeho vlivu na naše představy o světových regionech, jejich vzájemných vztazích, anebo dokonce celého komplexu, *globálu*, těchto vztahů. Trochu to i svádí hovořit o *geopolitice světového obchodu* a bráníme se toto slovní spojení použít jen proto, že *geopolitics* je příliš blízko *geopolitics*, a dnes opět populární *geopolitika* není vždy vnímána, vzhledem k historickému kontextu, jako něco formálně, ideově a emocionálně bezobsažného. Stačí, že v mnoha zemích Asie a Afriky jsou současná *válka proti terorismu* a *ekonomická globalizace* až příliš často dávány do souvislosti s pojmem *neokolonialismus*, a to i tehdy, kdy je jasné, že jde o něco jiného než o restituci dnes třeba intencionálně benevolentních koloniálních říší, zakládaných někdy v dvacátých letech 19. století, abychom byli opatrnější při výpůjčkách z nedávných dějin mezinárodní politiky.

Nicméně ale stojí za zamýšlení celý termín *the new geography of world trade*, stejně jako jeho jednotlivé části. Neutíkejme ani od slova *nový*, protože to je důkazem, že se chceme distancovat od něčeho minulého, a podobně jako už tolikrát ve světových dějinách, upozornit na to, že to, oč se dnes snažíme, je nejen nové, ale i *jiné*, čímž naznačujeme, že lepší než to, co zde dosud bylo. Stejně bychom mohli také upozornit na to, že slova *svět*, *světový* jsou v těchto souvislostech trochu jednoznačnější než *globál* a *globální*, protože nepředpokládají, že světů, které je možné dobývat, je mnohem více a nemusejí být totožné jen s naší modrou planetou.

Obchodování, původně tedy obcházení, chození se zbožím od dveří k dveřím, se už několik desetiletí odehrává také ve vesmíru (včetně vesmírné turistiky) a výsledkem tohoto zvláštního typu komunikace nejsou jen nové obrazy kosmu, ale i nebyvalý rozvoj *air-space technology* a s tím ještě rychleji se vyvíjející výroba, distribuce a výměna produktů nové informační industrializace.

Ale přece jenom za nejdůležitější považujeme vysvětlit a správně pochopit klíčová a zároveň kódová slova *geography* a *trade*. Přes svou nápadnou srozumitelnost totiž obsahují kryptická poselství, která jsou velmi stará. Chtělo by se říci, že dokonce starší než dějiny lidstva, protože víme, že už naši trochu víc než my předklonění předkové si vyměňovali užitečné věci dřív, než to dokázal někdo popsat, zaznamenat a nazvat dějinami. Ale i v době relativně nedávné, asi tak před půl tisíciletím, se mění *obraz světa* díky obchodníkům doprovázejícím *kartografům*, kteří zakreslují do svých map cesty, které byly jejich předchůdcům dávno známé. Tím zahajují éru kartografického zjevování a dobývání světa, jejíž rezidua nás ovlivňují ještě v současnosti.

Takže dnes sice obcházíme svět se svými idejemi nebo zbožím podle přesnějších map, než měli plavci a obchodníci v 17. a 18. sto-

letí, obsluhujeme toto obchodování rafinovanějšími nástroji, než byly kartografické skvosty počátku novověku, dopravujeme se pohodlněji (až na výjimky nelegálních emigrantů) než poutníci po symbolické *Velké hedvábné cestě*, ale i neaktuálnější pohled na světový obchod není ničím jiným než statistickým souborem dat o množství interaktivit, které definují současnou novou mapu světového obchodu.

Ještě jedna civilizační úroveň je zřejmá v souboru našich současných znalostí o této mapě. A i ta je také trochu tradiční a nově ideologická. Použijeme-li pojmový aparát různých civilizačních okruhů, můžeme mluvit o střetnutí trhu, bazaru a kupectví, které mají také svou vlastní tradici v různých částech světa. Často sice raději používáme pojmy tržní ekonomika, nerovinný trh a primitivní úroveň tržních vztahů, ale vlastně nejde o nic jiného než o úhel pohledu a místo, ze kterého ten nebo onen fenomén světového obchodu pozorujeme. Jinak totiž vnímá mapu světového obchodu finančník, který se vidí být obklíčen zejména počítačovými desperáty, kteří se dokáží vlomit do jakkoli zabezpečené informační sítě, a používá symboly a kódy nápadně podobné těm, které známe z evropského středověku a čínského starověku. Jinak se na mapu světa dívá komisař Evropské unie nebo jiného politicko-ekonomického integračního seskupení v jakékoli části světa, jinak vidí centra světového obchodu a civilizace vedení nadnárodní korporace, kterému jsou lhostejné poledníky a rovnoběžky, protože jeho komunikační sítě mají úplně jiný tvar, velikost a povahu než občané a jejich volení zástupci, kteří mají na volný pohyb osob, zboží, služeb, kapitálu dohlížet. Jinak vidí svět prodáváč plynu, ropy nebo nukleárních technologií, když je kancléřem, jinak, když je agentem třeba sesterské společnosti Gazpromu, nebo kdyby byl zaujatým *high pressure-dealerem* na miniaturním perském trhu anebo ten, kdo nerespektuje ty nezákladnější pravidla obchodování a participuje na světovém obchodu jako pirát.

Jednoduše řečeno, nová mapa světového obchodu se nejen neustále a v posledních letech dramaticky mění, kupovat a prodávat je komplikovanější než vyrábět, a je proto pomůckou navýsost potřebnou neustále, tím myslíme každodenně, každou minutu a vteřinu, a nepřetržitě sledující tyto proměny, jejich povahu a důsledky. Tato mapa nás může dovést do nepohodlivých zákoutí světového obchodu stejně dobře jako na jeho rozbouřené vlny, do míst, kde se nebojuje jen o výnosy, ale často doslova i o život.

Co je tedy předmětem *nové geografie světového obchodu*? Měli bychom při jeho definování začít u kulturní krajiny Země (nebo i dohlédnutelných částí kosmu) a povahy světové populace. Teprve pak se budeme moci vydat za přírodními zdroji, kterými nejsou jen nešťastné dary přírody jako ropa a plyn, ale zejména voda, půdotvorné procesy a problémy biosféry jako celku. S touto znalostí můžeme mluvit o zvládnutí základních geografických paradigmat a můžeme se vydat třeba na světový trh potravin, k struktuře energetických zdrojů, vlastnostem dopravních sítí a možnostem mobility obyvatelstva.

Při každém takovém kroku si uvědomme, že obchodování, či obcházení světa zbožím, je determinováno především lidskou existencí, a to tak, že dokonce lze předvídat, kdy by mohlo zaniknout. Stále se mění a nově formátovanou mapu světa si ponechme jako informační síť, o jejímž původu sice má cenu diskutovat, ale která, i za pomoci takových organizací, jako jsou OSN a její agentury, Evropská unie, APEC, ASEAN, MERCOSUR, Africká unie, MMF, a desítky dalších neznámějších, stejně jako miliony individuálních a privátních subjektů, tvoří kulturní a civilizační celek, který je přes své rozdíly stále jen jediný a jedinečný.

-zz-

zboril@iir.cz

Co sděluje tzv. nová geografie světového obchodu

JAROSLAV FOLTÝN

V devadesátých letech 20. století a v prvních pěti letech století nového zesílily podstatně jevy, které se sice projevovaly již dříve (a to od poloviny 70. let), ale ve zmíněných patnácti letech zesílily natolik, že společně vytvářejí pravděpodobně určitý nový model vývoje komoditního a geografického uspořádání světového obchodu. Zejména po roce 2000 akcelerují tyto jevy do podoby, která byla poprvé organizací UNCTAD v její ročence z roku 2004 nazvána „novou geografii světového obchodu“ (new geography of world trade).¹⁾

1. „Nová geografie světového obchodu“ jako potenciální cesta k zlepšování mezinárodních ekonomických vztahů

Tento pojem se v uplynulých dvou letech vžil a používá se stále častěji v odborné literatuře, ale i v širším ekonomiko-sociálním okruhu pramenů, zejména v okruhu organizací a agentur OSN. Někdy se místo adjektiva „světový“ používá slovo „globální“, což však pro věc samu nemá podstatný rozlišující význam.

Stručně řečeno, stojí na třech pilířích, v nichž se nejsilněji projevuje, a to:

a) ve všeobecném růstu podílu „klasičtých“ rozvojových zemí (RZ)²⁾ na světovém obchodu,

b) v dramatickém růstu hodnoty exportu z rozvojových zemí (včetně Číny, jež je sem většinou zahrnována), a to již nikoli surovin a prvovýrobních, ale i výrobků zpracovatelského průmyslu, eventuálně i služeb,

c) v silném a již déleodobém trendu růstu obchodu v dimenzi „Jih–Jih“, a to jak v surovinách a palivech, tak v průmyslovém zboží, eventuálně i službách.

Všechny tři pilíře přinášejí pozitivní, částečně však i negativní efekty. V souladu s tím je členěna tato stať, která se chce pokusit o zachycení základních kvantitativních i věcných charakteristik a také poukázat na klady, ale i zápory, jež tento vývoj přináší.

Růst významu rozvojových zemí na světových trzích

V minulosti rozvojové země dominovaly pouze v několika komoditách spíše nerostného a agrárního původu (ropě a několika strategických druhů rud, potravi-

nách a vzácných pochutinách tropického pásma). Šlo také spíše o epizodické jevy (obě ropné krize 70. a počátku 80. let) a náhlé vzestupy cen surovin, které však brzy opadly (například počátek 80. let). Po nich následovaly velké propady, ústící v globální problém zadlužení rozvojových zemí – tzv. ztracenou dekádu 80. let pro celý rozvojový svět. Situace nyní je však zcela jiná.

Od roku 1990 roste podíl rozvojových zemí na světovém exportu podstatně rychleji než podíl vyspělých tržních ekonomik (VTE). V 90. letech to bylo o 8,9 procenta v rozvojových zemích oproti 5,9 procenta ve VTE. V prvních čtyřech letech nového století se náskok udržel: 5,8 procenta oproti 4,6 procenta. Podobně jako u exportu to bylo i u importu, kde podíl rozvojových zemí též stoupal, výsledkem je rostoucí podíl rozvojových zemí na celkovém globálním obratu. Obojí svědčí o lepší se ekonomické kondici rozvojových zemí, byť bohužel nerovnoměrně rozprostřené (viz dále), a to jak v konkurenční schopnosti, tak koupěschopnosti. Není to již výsledkem nahodilých výkyvů, ale poměrně stabilního vývoje jedné a půl dekády. Rozvojové země jsou nyní již schopné vyvážit hotové průmyslové výrobky do vyspělých tržních ekonomik, často v poměrně náročných skupinách SITC (Standard International Trade Classification – Standardní mezinárodní klasifikace obchodu), což dříve byla spíše výjimka.

Lze samozřejmě namítnout, že VTE stále ovládají více než dvě třetiny světového exportu, ale jejich podíl neustále klesá (ze 72,0 procenta v roce 1990 na

64,8 procenta v roce 2003, zatímco podíl rozvojových zemí roste (z 24,3 procenta na 32,1 procenta ve stejném období).³⁾ Pouze sama Čína od roku 1980 zvýšila svůj podíl na obratu světového obchodu pětkrát, což naznačuje ohromný obchodní potenciál této země. Ten nyní, po přijetí této země do WTO, zřejmě ještě vzroste, zesílí proces růstu ratingových hodnocení apod.,⁴⁾ což bude mít kumulativní (snowballing) efekty.

Nyní však je zapotřebí podívat se i na druhou stránku mince. Největší část tohoto vzrůstu obchodního významu rozvojových zemí připadá na asijskou oblast, tj. Čínu, prvosledově asijské nově industrializované země (NIZ) a v poslední době i Indii. Stagnuje, nebo dokonce klesá přínos Ameriky a Afriky, zejména subsaharské (kromě JAR). Tím se prohlubuje ekonomická diferenciací rozvojových zemí, což nezůstává bez vlivu na politické, sociální a další aspekty světového hospodářského vývoje s ním spojené.⁵⁾

Dramatický růst v hodnotě asijského exportu a strukturální zbožové změny rozvojových zemí

Asijský region je specifický tím, že zejména jeho nově industrializované země se dlouhodobě – už od 60. let – orientovaly na exportní orientaci jako naprostou prioritu celé své ekonomické strategie. Tomu napomáhal již od 70. let proces přemísťování výroby (redeployment), kdy mnoho megafirm a nadnárodních korporací z vyspělých tržních ekonomik do tohoto regionu přemístilo své asemblážní operace. Působily i další faktory (úspěšná role Japonska, kvantitativní a kvalitativní aspekty úlohy lidského činitele apod.). Tento progresivní trend pokračoval i po oslabení významu redeploymentu v 80. letech. Ostatní rozvojové regiony jej příliš nezachytily z objektivních i subjektivních důvodů (petrodolarové přebytky v arabském světě, nedostatky v infrastruktuře a v kvalitativních aspektech lidského činitele v Africe, ulpívání na tradičních formách strategie ekonomického vývoje, například latifundistického typu v Latinské Americe, silný příliv amerických přímých zahraničních investic tamtéž a podobně). Od roku 1985 do roku 2003 poklesl podíl vývozu všech rozvojových zemí v hotových průmyslových výrobcích do vyspělých tržních ekonomik jen nepatrně z 24,0 procenta na 22,6 procenta exportního globálu. Jestliže však jdeme hlouběji do strukturální analýzy podle teritorií, shledáváme záhy, že tento opticky přijatelný výsledek byl zabezpečen jen

nemnohými, zejména asijskými zeměmi. Pak byl vývoj naprosto opačný – místo stagnace velká exploze. V téže době Čína a prvosledově nově industrializované země co do podílu na světovém exportu obstarávaly v roce 1985 33,8 procenta globálu rozvojových zemí, ale v roce 2003 již celých 50,1 procenta, tedy vzestup z jedné třetiny na více než polovinu celkového exportního vývozu RZ do VTE v této kategorii hotových průmyslových výrobků.

Tím se stalo, že s výjimkou Asie v klasických rozvojových zemích a Číně industrializační proces sice pokračoval, což se projevilo na vzestupu objemů – ale nikoliv podílu, na světovém globálním exportu průmyslových výrobků, přičemž i tento globál v posledních letech mírně klesal. Mnoho neasijských rozvojových zemí stále spoléhalo na tradiční vývoz primárních komodit a výrobků s nižší přidanou hodnotou. To se ostatně týkalo i řady tranzitivních ekonomik (TE). Výslednicí pak byla sice částečná kompenzace nižších růstových temp exportu, ale za cenu zhoršování reálných směnných relací (terms of trade – T/T).

V oblasti teorie tak došlo k potvrzení prapůvodní prognózy o „globálním diagonálním přesunu“ Johana Galtanga, Bertrana de Jouvenal a dalších o „přesouvání globálního růstového a inovačního dynamismu“ ze světových starých industriálních center severozápadu na jihovýchod, známé již ze 60. let, ale zároveň neztratily úplně svou vypovídací hodnotu staré teorie „periferijní ekonomiky“, sebeochuzujícího růstu a bludných kruhů chudoby, znevýhodňující rozvojové země a vůbec producenty a exportéry primárních komodit. Jejich protagonisté (Ragnar Nurkse, Raúl Prebisch, Paul Baron, Paul Sweezy a další převážně levicoví autoři), kteří byli na počátku 90. let již zcela odepisováni. Určitá relevance těchto teorií se v současné době ukazuje v Latinské Americe, ale zejména v pokračujícím procesu nadále klesajících T/T, jež stále ještě padají, byť nižšími tempy než v minulosti. Nicméně tyto staré teorie na platnosti vskutku ztrácejí a dnes již samy o sobě stěží mohou sloužit jako exkluzivní východiska racionálních úvah a vysvětlování problémů globální interdependence v její asymetrické formě. To je podle našeho názoru také jeden z hlavních důvodů vzniku teoretické stránky analýzy podle rodící se nové geografie světového obchodu a jejích implikací.

Přesto dramatický růst pozitivních výsledků zahraničního obchodu asijských

rozvojových zemí (tj. bez spekulativních a vůbec portfoliových investic a kapitálových pohybů, pro něž zůstává vyhrazen pojem širší, mezinárodního obchodu) byl schopen překompensovat slabší výsledky ostatních rozvojových regionů tak, že ve svém souboru vygeneroval vyšší tempo přírůstku obchodu vyspělých tržních ekonomik.

Tato tendence má opět dvojí účinek. Rozvojové země se sice jako celek poněkud obchodně a industrializačně emancipují, ale zároveň pokračuje jejich polarizace. Mohutně akcelerující Asie a dále se propadající Afrika (zejména subsaharská) jsou zde nejzávažnějším negativním projevem.

Dlouhodobě sílící trend růstu obchodu v dimenzi Jih–Jih

Poslední, avšak nejzajímavější komponentou „nové geografie světového obchodu“, je tento fenomén, který přidává nové geografii asi největší podíl z dalšího polarizačního účinku. Zatímco však první dva pilíře polarizují rozvojové země hlavně regionálně, tento navíc i co do rozměru národohospodářských komplexů těchto zemí. Navíc má vliv i na konfiguraci celé „tríady“ světové ekonomiky s vrcholy v USA, EU a Japonsku a rozsáhlé mezinárodně vztahové a politické konkvence.

Obchod Jih–Jih je nyní nejdynamičtější komponentou světového obchodu vůbec. Roste podstatně rychleji než světový obchod jako celek, a dokonce i rychleji než obchod vyspělých tržních ekonomik mezi sebou. Konkrétně vzrostl z 25 procent světového obchodu v roce 1965 na plných 43 procenta a vzestup není již jednorázový jako v 70. letech při prvním a druhém ropném šoku a za „revoluce cen prvovýrobků“ v 70. a na počátku 80. let, ale již dlouhodobě jako stabilní fenomén. Zároveň se snížil podíl exportu rozvojových zemí do vyspělých tržních ekono-

mik ze 69 procent na 54 procenta ve stejném období 1965–2003.

Růst obchodu Jih–Jih se týká jak primárních komodit, tak průmyslových výrobků. Je tedy zřejmé, že i výhledově není na pořadu zrušení tohoto trendu. To dává šanci i na upevnění integračních seskupení rozvojových zemí. Implicitně tedy tradiční závislost rozvojových zemí na trzích vyspělých tržních ekonomik a na exportu surovin a paliv má šanci dále slábnout, formovat novou podobu globální interdependence a již zmíněnou novou geografii světového obchodu. A opět lze konstatovat, že jedna stará teorie znenadání nachází – byť v poněkud pozměněné podobě – své uplatnění. Je jí tzv. Leontieffův paradox z poloviny 70. let.⁶⁾

2. Rizika a limity

To vše jsou jevy povzbudivé, avšak při podrobnější analýze se nám objeví jejich četná rizika a limity, o kterých jsme se zmínili v první části. Jsou však diskutabilní nejen z hlediska věcného, ale i metodického a jejich statistické verifikace.

Pokud jde o ni, nejzávažnějšími argumenty jsou zde dvojí započítávání obrátů, triangulární obchody a nepřímý obchod, zejména námořní.

Uveďme si schematický příklad.⁷⁾ Zahraniční obchod zdaleka ne vždy probíhá dle tradičního vzoru, kdy exportující země (RZ) vyváží do importérské vyspělé tržní ekonomiky celistvé dodávky domácí provenience. Obchod velmi často probíhá při existenci subdodávek třetí země podle schématu 1 (samozřejmě fiktivního).

Výsledný efekt se pak nemusí objevit jako 100 USD obchodního výkonu dané rozvojové země, nýbrž 190, neboť obchod Jih–Jih > 90, obchod Jih–Sever 100. Ještě složitější je to u triangulárních obchodů typu „production sharing“, eventuálně doprovázeného i převody. Pak je schéma 2 (na str. 8):

Schéma 1

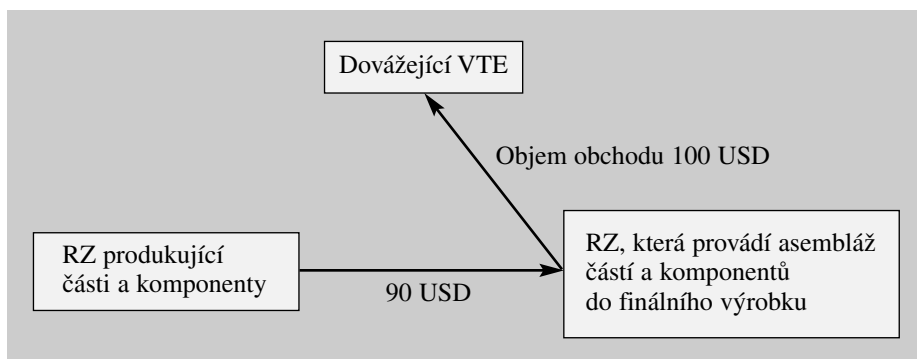
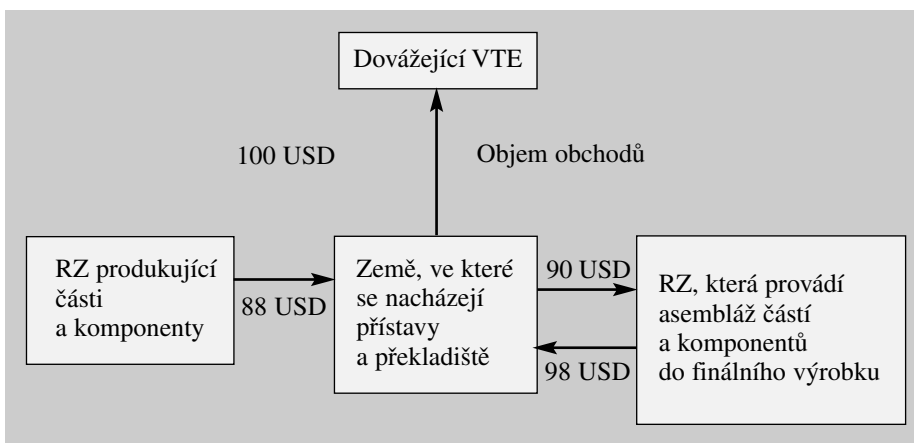

Schéma 2

Výsledný efekt se při metodických nepřesnostech může objevit takto:

Obchod Jih–Jih	276
Obchod Jih–Sever	100
Vývoz dané RZ finálního výrobku	376

To je vysvětlení, proč v žebříčcích „deseti vedoucích zemí obchodu Jih–Jih“ se tak často a vysoko objevují Singapur (4. místo), Čína–Hongkong (2. místo) a Tchaj-wan (5. místo).

Podobně tomu je u ratingových pořadí největších dovozců.

Reexporty různého druhu jsou často velmi těžko zjišitelné, a to tím obtížněji, čím nepřesnější je statistická služba těch kterých zemí. Je třeba varovat před žebříčky na takových údajích položených, na což UNCTAD dlouhodobě upozorňuje. Nejde jen o výše uváděné malé přístavní ekonomiky, ale i řadu západoafrických zemí (Benin, Togo, Senegal, Pobřeží slonoviny atd.) anebo rozvojové země jinak geograficky zvýhodněné či rozvojové země s tzv. výhodnou vlajkou (typicky Panama) a volnější legislativou celní a daňovou (typicky některé země Karibiku).

Rektifikace, v tomto směru prováděné ze strany UNCTAD, WTO a jiných organizací, jsou obtížné a často nepřesné, ale základní tendence zobrazit dokáží. Na druhé straně nedokáží zcela přesně zachytit a vysvětlit příčiny, proč světový zahraniční obchod roste vždy o tolik rychleji než HNP a HDP a jeví kolísání, a dokonce cyklický vývoj odlišný od vývoje agregátů. Existují i spekulace, že zahraniční obchod se začíná uvolňovat od cyklů a výkyvů produkčně-konjunktivních, náš názor je však takový, že většinu z těchto nepravidelností způsobují právě třístranné

a vícestranné obchody, růst outsourcingu a služeb, zejména dopravních. Čísla UNCTAD, WTO, Světové banky, a to se budou vždy lišit, tendence však budou shodné a nepůjde o fiktivní trendy, které by nemohly ledacos ve světové ekonomice pochytit.

3. Vyplyvající poznatky a nutné předpoklady využití

Co je tedy třeba dělat? Tyto statistiky světového obchodu v objemové i hodnotové poloze je proto nutné kombinovat s vývojovými trendy řady dalších proměnných, jmenovitě s údaji o konkurenceschopnosti, produktivitě práce, ale s vývojem směnných kurzů a kapitálových pohybů atd. Když se potom taková reklifikační analýza provede, prameny mezinárodních organizací dle svého vlastního vyjádření, že nová forma globální interdependence atp. nové geografie světového obchodu je východiskem hodnocení odrazu reálných procesů, jmenovitě například:

- růstu úlohy Asie na úkor jiných rozvojových regionů,
- růstu úlohy rozvojových zemí velkých národohospodářských komplexů (Čína, Indie, JAR),
- naprostého propadu a bezvýchodnosti situace rozvojových zemí subsaharské Afriky, nedostane-li se jí preferenčního zacházení a výhod.

Nikoli náhodou a nadarmo tedy velké ekonomiky Číny, Indie, Brazílie, Nigérie, resp. i JAR, se postavily sebevědomě do čela „skupiny 21“ oponující většině bodů Katarského kola a na summitech WTO v Seattlu, Cancúnu, Dauhá a Hongkongu představovaly hlavní překážku a příčinu jeho praktického zastavení v posledních dvou až třech letech.

Pokud jde o Čínu, její dlouhodobý pozitivní hospodářský vývoj, založený na budování relativně moderní industriální základny, dovoluje podle většiny pramenů již přijmout předpoklad o trvalých podmínkách pro růst, a to růst položený jak na domácí, tak zahraniční poptávce. Čína tak bude schopna při stabilizovaném populačním vývoji téměř jistě zajistit i růst ekonomické úrovně (poněkud zjednodušené mínění podle HDP per capita) a pravděpodobně i pozitivní vývoj podle indexu HBI.

Poněkud jiná situace je v již více než miliardové Indii. Rychlý růst byl zde v posledních letech zajišťován hlavně sektorem služeb. Avšak řada pramenů hovoří o tom, že zde na rozdíl od Číny o ekonomické budoucnosti země není rozhodnuto. Historicky neexistuje totiž precedens ekonomického úspěchu založeného pouze na sektoru služeb (samozřejmě s výjimkou několika málo ostrovních zemí s malou ekonomikou, založenou na turistice nebo rozvíjejících se jako daňové ráje). Světový trh informačních technologií je pouze segmentem globálního trhu, byť důležitým. Indie, přes svůj úspěch, zde musí podle těchto názorů ještě

- a) zajistit rychlejší rozvoj širší průmyslové báze,
- b) zajistit rovnoměrnější rozdělení agrární poptávky a snížit chudobu valné většiny obyvatelstva,
- c) stabilizovat populační růst a stav životního prostředí.⁸⁾

Obě země však mají nesporně velmi dobrou startovní pozici v nově se tvořící nové geografii globálního obchodu, stejně tak i celý asijský region a jmenovitě prvosledové, ale částečně i druhosledové nově industrializované země.

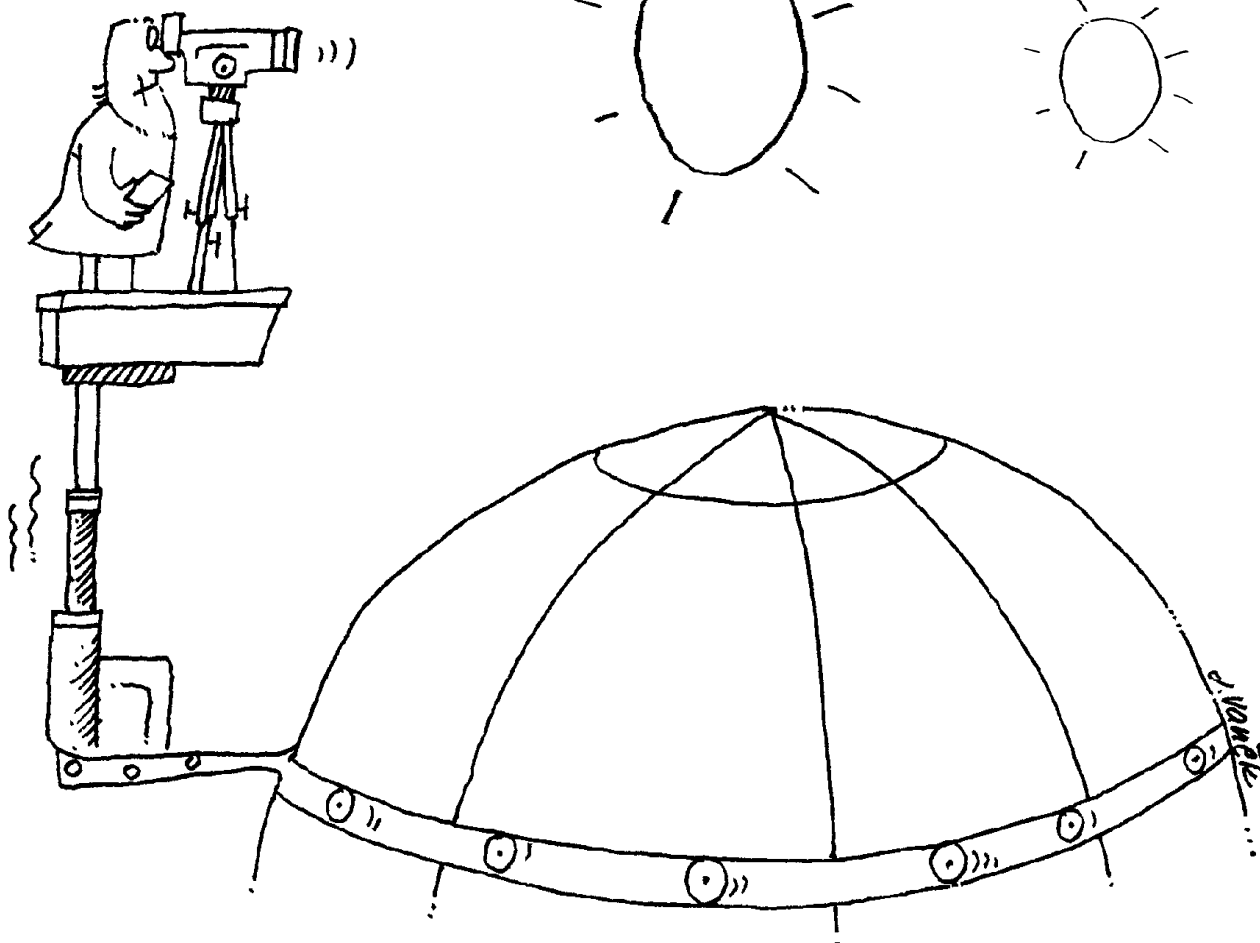
Z ostatních „klasických“ rozvojových zemí mají takové dobré vyhlídky pouze RZ disponující ropou a několika málo strategickými surovinami. I když však ceny surovin nyní již několik let (selektivně) rostou, je jejich hladina stále volatilní. To se týká i kolísavé poptávky po neropných primárních komoditách.

Svět vyvíjí velké úsilí pro stabilizaci cen ropy,⁹⁾ což je pochopitelné. Podobné úsilí by však mělo být vyváženo i u ostatních surovin a potravin, a to nikoli bilaterálně, ale multilaterálně. Cenová volatilita v celé rozsáhlé oblasti primárních komodit totiž znejišťuje ekonomický výhled zemí eurozóny, Japonska a koneckonců i USA. Že to není čirá utopie, ukázala například Dohoda o textilu a vláknařích (Multifibre Agreement) v rámci Uruguayského kola GATT v polovině 90. let. Podob-

né úsilí by však měly vyvíjet i rozvojové země samé, například nyní při oživení již rok „zamrzlého“ Katarského kola negociací WTO.¹⁰⁾

Nová geografie světového obchodu, jak jsme se snažili ukázat, je slibnou cestou postupné emancipace rozvojových zemí, jejich postavení ve světovém obchodu i mezinárodní dělbě práce. Nyní jde o to, jak s touto možností naloží, zda se nevydají směrem vysoké selektivnosti výhod, která se před jejich částí otevírá. Je to cesta svůdná, ale nebezpečná. Jestliže by z oné cesty sešly na scestí další nezvládnutelné polarizace a diferenciacie, povede to bezpochyby k další erozi jejich negociační (akční) „jednoty účelu“ na světových forech. Nakonec by se obrátila jako bumerang proti nám samým a zazulila by dále řadu problémů světové ekonomiky vůbec. Rozvojové země by měly společně s vyspělými tržními ekonomikami zejména též přispět ke zlepšení údělu subsaharské Afriky, vytěšňované stále více do naprosto bezvýhodné ekonomické situace.

Rodící se nová geografie světového obchodu poskytuje tudíž mnoho impulsů

a témat, jak pro výzkum v akademické sféře, tak i pro hospodářsko-politickou praxi. Její výsledky, šance, ale i rizika a limity totiž naznačují budoucí vývojové směry světového obchodu jakožto podstatné složky světové ekonomiky a systému mezinárodních ekonomických vztahů. Zkoumání možných cest – ale i možných scestí – alespoň formou sledovatelského systému je bezpochyby relevantní i pro Českou republiku.

Jaroslav Foltýn (1936) je docentem pro obor světová ekonomika VŠE a členem redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy.

foltyn.jar@seznam.cz

¹⁾ UNCTAD: Trade and Development Report 2004, N. Y. and Geneva, September 2004.

²⁾ Mezi RZ UNCTAD zahrnuje Čínu, ale na rozdíl od jiných mezinárodních organizací nikoli Transzitivní ekonomiky (TE). K „prvosledovým“ (first-tier) NIZ řadí Jižní Koreu, Tchaj-wan, Singapur a nově též Malajsii. „Druhosledové“ RZ jsou zejména ostatní rozvojové země ASEAN. Ruská

federace je jako člen G-8 řazena do VTE. Nezařazení TE způsobuje, že součty nedávají plných 100 procent v komparacích.

³⁾ Naprostá většina číselné dokumentace v této stati je čerpána z ročenky UNCTAD Trade and Development Report 2004, N. Y. and Geneva, September 2005, obsahující definitivní čísla k roku 2003. Ročenka UNCTAD je sice k dispozici od října 2006, nikoli však v „on-line“ formě. Zahrnuje údaje pro rok 2004–2005, ale jen ve formě „estimates“ a „preliminary estimates“, které však teze v této stati nijak nezpochybňují.

⁴⁾ V letech 2004 a 2005 se to skutečně stalo. Viz UN World Investment Report, N. Y. and Geneva 2006, dostupné z www.unctad.org

⁵⁾ Blíže viz Foltýn, J.: Globalizace a polycentrismus ve světové ekonomice, Mezinárodní politika č. 10/98.

⁶⁾ Leontieff, W., W.: The Future of World Economy, Cambridge, Mass, 1974.

⁷⁾ Schémata převzata z UNCTAD: Trade and Development Report 2005, N. Y. and Geneva, 2005, str. 138. Schémata byla autorem upravena.

⁸⁾ Wood, A., Calandrino, M.: When the other giant awakens. Trade and Human resources in India. Economic and Political Weekly XXXV/53, January 2002.

⁹⁾ Blíže viz například Brook et al.: Oil Price Development: drives, economic consequences and policy responses, OECD Working Paper 412, Paris 2004.

¹⁰⁾ Podobně viz Foltýn, J., Kafková, T., Kopicová, M., Lebeda, P.: WTO před summitem v Hongkongu: Mezinárodní obchod a rozvoj – Pozice EU a ČR, studie Glopolis, prosinec 2005, Praha.

Světový obchod v minulosti a dnes

BARBORA VONDRUŠKOVÁ

Od Všeobecné dohody o clech a obchodu k Světové obchodní organizaci

Píše se rok 1944, Spojenci se úspěšně vylodili na plážích Normandie a výsledek druhé světové války se zdá být zřejmý. Uprostřed léta se v americkém Bretton-Woods sešli zástupci 45 spojeneckých zemí, aby projednali budoucí ekonomické a finanční uspořádání světa. Poučení z předchozího selhání po první světové válce se delegáti mimo jiné shodli na návrhu založit Mezinárodní obchodní organizaci (ITO), jejímž primárním úkolem by byla liberalizace světového obchodu.

Samotná jednání o této organizaci, započatá v roce 1946, vyvrcholila schválením *Charty ITO na Konferenci o obchodě a zaměstnanosti v Havaně* v březnu 1948. K realizaci Charty však nikdy nedošlo, neboť její ratifikaci zablokoval americký Senát. Tento výsledek je přičítán úspěšnému lobbingu amerických podnikatelských kruhů, které se obávaly, že organizace Mezinárodní obchodní organizace by mohla sloužit spíše než k liberalizaci k regulaci obchodu i rozdílným zájmům zainteresovaných států, které se projevíly v průběhu vyjednávání smlouvy o působnosti a činnosti organizace. Proto delegáti 23 zemí (včetně zástupců Československa) paralelně projednali a připravili provizorní smlouvu upravující zboží obchodní styk, která vešla ve známost jako *Všeobecná dohoda o clech a obchodu – GATT (1947)*.

Dohoda, která vstoupila v platnost 1. ledna 1948, zavazovala signatářské země na základě *principu nediskriminace* k postupnému odstraňování překážek obchodu zbožím, a to snižováním cel, množstevních omezení a subvencí. Konkrétně stanovila celní koncese u zhruba 45 tisíc položek, což v té době představovalo asi pětinu tehdejšího světového obchodu v přibližné hodnotě 10 mld. USD. Sjednané koncese a pravidla pro jejich dodržování převzatá z návrhu Charty ITO tvořily jádro *Dohody GATT*.

Původní dohoda byla během své existence několikrát doplňována a rozšiřována na základě ujednání přijatých na cel-

ně-politických konferencích, pro které se vžil název *kola (Rounds)*. Podle těchto kol lze historii GATT dělit do tří základních etap.

První se datuje k okamžiku sestavení dohody v roce 1947 do konce 3. kola konaného v Torguay ve Velké Británii v roce 1951. V tomto období se hlavní důraz kladl na specifikaci komodit, které podléhaly dohodě, a na zmrazení existujících celních pásem. V průběhu druhé etapy, která zahrnovala tři kola a končila rokem 1979 (*Tokijské kolo*), šlo zejména o další snižování cel, ale objevila se i diskuse o nových tématech (například vládní zakázky, odvetná opatření, dovozní licence, antidumping atd). Současně došlo k prvnímu pokusu o určitou reformu GATT. Třetí etapa čítá pouze jedno kolo (*Uruguayské kolo*), které završilo historii GATT.

Uruguayské kolo

V pořadí již osmé kolo mnohostranných jednání bylo historicky nejdelší a obsahově neobjemnější. Původní časový rámec byl téměř dvojnásobně překročen kvůli dodržování zásady „*nic není dohodnuto, dokud není dohodnuto vše*“. Nakonec se však 125 účastnickým zemím podařilo dosáhnout shody nejen v otázkách *obchodu se zbožím*, ale i ve zcela nových oblastech *obchodu s právy duševního vlastnictví a obchodu službami*. V rámci tohoto kola došlo i k institucionální reformě, která přinesla nová, pevnější pravidla pro urovnávání sporů a v neposlední řadě i *Dohodu o zřízení Světové obchodní organizace (WTO)*.

Vznik Světové obchodní organizace (WTO)

Dohoda o vzniku WTO, podepsaná na *Ministerské konferenci v marockém Marrákeši*, vstoupila v platnost 1. ledna 1995. WTO je jedinou mezinárodní organizací, která se zabývá globálními obchodními pravidly mezi státy. Hlavním cílem organizace je zvýšení mezinárodního obchodu prostřednictvím odstraňování překážek obchodu a dohled nad multilaterálním obchodním systémem. Tento systém je založen na principech *nediskriminace, reciprocity, svobodnějšího obchodu, předvídatelnosti, posilování zdravé konkurence* a také ve *zvláštním přístupu k rozvojovým a nejméně rozvinutým zemím*.

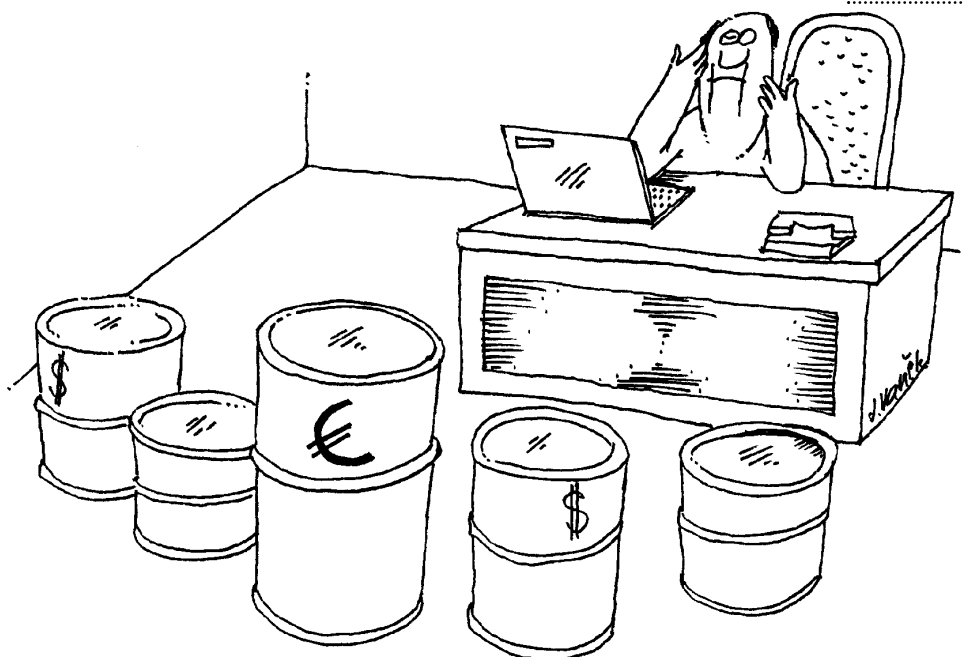
Charakteristika WTO dle Dohody o zřízení WTO

Nedílnou součástí Dohody o zřízení WTO jsou kromě základního textu i další dohody a ujednání uváděné v přílohách, jmenovitě *GATT – Všeobecná dohoda o clech a obchodu a mnohostranné dohody o obchodu zbožím* (příloha 1A), *GATS – Všeobecná dohoda o obchodu službami* (příloha 1B), *TRIPS – Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví* (příloha 1C), *DSU – Ujednání o pravidlech a řízení při řešení sporů* (příloha 2), dohody o *TPRM – Mechanismu přezkoumání obchodní politiky* (příloha 3) a *vícestranné obchodní dohody* (příloha 4). Posledně jmenované dohody jsou, na rozdíl od předchozích dohod, závazné pouze pro členy, kteří dohody přijali, a ostatním členům neukládají žádná práva ani povinnosti.

Statut, oblast působnosti, funkce WTO

Organizace WTO má statut právnické osoby a je povinností členů poskytnout jí právní způsobilost k prováděcím úkonům a dále jí i jejím úředníkům a zástupcům členů poskytnout výsady a imunity dle *Úmluvy OSN o výsadách a imunitách mezinárodních odborných organizací* (1947).

Z hlediska působnosti představuje WTO institucionální rámec pro řízení obchodních vztahů mezi členy ve všech oblastech pokrytých Dohodou a přílohami. Organizace provádí administrativu dohody, vystupuje jako fórum pro obchodní vyjednávání mezi členy, spravuje *ujednání o DSU* (Dispute Settlement Understanding) a *dohody o TPRM* (Trade Policy Review Mechanism) a v případě potřeby koná ve spolupráci s *Mezinárodním měnovým fondem* (IMF) a *Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj* (IBRD).

Procedurální otázky

Vrcholným orgánem Světové obchodní organizace je *Konference ministrů*, nástupce původního *Zasedání smluvních stran GATT*. Skládá se ze zástupců všech členů WTO, je povinna sejít se nejméně jedenkrát za dva roky a má oprávnění přijímat rozhodnutí ve všech otázkách Dohody a mnohostranných obchodních dohod. Druhý nejvyšší orgán, *Generální rada*, se opět skládá z politických reprezentantů všech členů. Generální rada vykonává funkci správy a dohledu nad chodem organizace a plněním smluv v mezidobí mezi konferencemi. Ve stejném složení slouží i jako *Orgán pro řešení sporů* (DSB) a *Orgán pro přezkoumání obchodní politiky* (TPRB). Některé své výkonné pravomoci delegovala Generální rada dále na třetí úroveň řízení zastoupenou *Radou pro obchod zboží*, *Radou pro obchod službami* a *Radou pro obchodní aspekty práv duševního vlastnictví*. Vedle rad bylo zřízeno dalších šest výborů podléhajících Konferenci ministrů pro plnění úkolů svěřených Generální radou. Poskytováním konferenčních služeb orgánům WTO, vykonáváním technické pomoci rozvojovým zemím, prováděním analýz a každodenní administrativou je pověřen *Sekretariát WTO* se sídlem v Ženevě, který vede *generální ředitel* jmenovaný Konferencí ministrů.

Proces přijímání rozhodnutí převzatý z GATT (1947) je primárně založený na *konsenzu*. V praxi to značí, že určité řešení je daným orgánem přijato tehdy, pokud žádný přítomný člen není výslovně proti. Často se daná otázka předjedná v rámci

tzv. *vyjednávání v Zeleném pokoji*, kterého se zúčastní omezené množství zemí, nebo v rámci tzv. *minikonferencí*. Tento postup značně dynamizuje rozhodování WTO, avšak mnozí kritici namítají, že jsou tím upřednostňovány zájmy rozvinutých zemí na úkor rozvojových, které se takových jednání neúčastní. Ve specifických situacích se přistupuje k *hlasování*, kdy jedna země znamená jeden hlas a pro rozhodnutí je vyžadována dvoutřetinová většina (například při přijímání nových členů), nebo tříčtvrtinová většina (například při přijímání interpretace mnohostranných obchodních dohod).

Rozpočet organizace pro financování provozu *Sekretariátu* a *Odvolačích orgánů* (AB) tvoří převážně příspěvky členů podle jejich podílu na souhrnném obchodě členů dle dat za poslední tři roky, pro nejméně země je stanoven minimální příspěvek. Další příjmy plynou z prodeje a pronájmu elektronických a tištěných publikací Světové obchodní organizace nebo svěřeneckých fondů WTO a jsou využívány na financování zvláštních aktivit pro nejméně rozvinuté země.

Dohoda o Světové obchodní organizaci dělí členy na *původní členy*, kteří byli signatáři smlouvy GATT k 31. prosinci 1994 a přijali Dohodu o WTO, a *nové členy* (tj. státy, vstoupily do organizace po 1. lednu 1995). Členství v organizaci je otevřené pro jakýkoli stát nebo celní území disponující plnou autonomií v provádění obchodní politiky a pravomocemi pro všechny otázky upravené Dohodou WTO na svém území. Každý uchazeč o členství (pozorovatel) musí úspěšně ab-

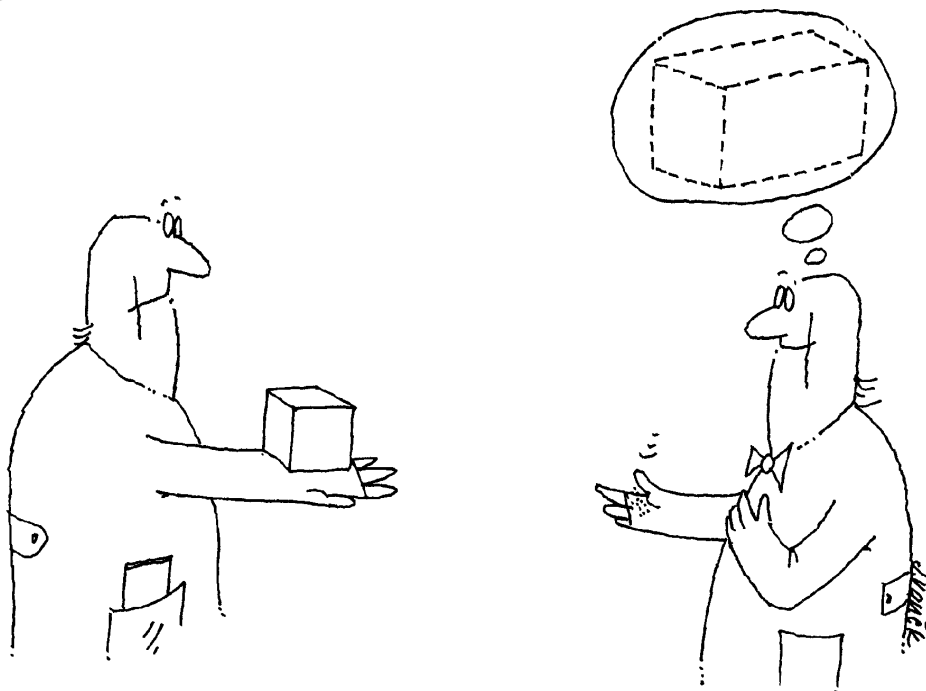
solvovat proceduru vyjednávání složenou ze čtyř základních částí, přičemž vyjednávání mohou být velmi dlouhá. Nejprve uchazeč vyhotoví memorandum o své obchodní a hospodářské politice, které je následně předloženo k prošetření pracovní skupině, složené ze zástupců libovolných členů WTO. Pak přicházejí na řadu bilaterální vyjednávání o technických otázkách obchodní politiky, jež určí potenciální přínosy z členství pro stávající členy. Po prověření obchodního režimu uchazeče a současném uzavření bilaterálních vyjednávání finalizuje pracovní skupina podmínky přistoupení v podobě tří dokumentů: *zprávy o průběhu vyjednávání*, *protokolu pro přistoupení* (koncept smlouvy o členství) a *harmonogramu* (časový rozpis závazků pro nového člena). Posledním krokem je předložení uvedených dokumentů k rozhodnutí Ministerské konferenci nebo Generální radě. V kladném případě nový člen podepíše protokol a případně nechá Dohodu ratifikovat národním parlamentem (na ratifikaci se čeká u Království Tonga). V současnosti má Světová obchodní organizace 150 členů, když posledním přistouplivším se stal Vietnam (7. listopadu 2006) po více než 11 letech vyjednávání. Seznam pozorovatelů nyní čítá 30 zemí.

Rozdíly mezi WTO a GATT

Zásadní rozdíl spočívá ve statusu, kdy GATT představoval mnohostrannou obchodní dohodu bez institucionálního rámce, zatímco WTO je institucí s trvalými právy a závazky pro své členy. Systém pro urovnání sporů v rámci Světové obchodní organizace má nové nastavení, které brání blokadě rozhodnutí ze strany nějakého člena. Pravidla WTO se nevztahují pouze na obchod zboží, jako tomu bylo u GATT, ale upravují i oblasti obchodu službami a aspektů práv duševního vlastnictví. Pro oblast řešení sporů byl nově ustanoven *Odvolačích orgán*, který umožňuje odvolání pro účastníky sporu. Dohody Světové obchodní organizace jsou vesměs mnohostranné a závazné pro všechny členy (kromě vícestranných dohod), zatímco v pozdějším stadiu GATT (od 70. let) státy mnohdy využívaly dvoustranných dohod.

Aktuální agenda WTO

Současná agenda WTO je rozdělena do čtyř tematických okruhů. Kritickými oblastmi jsou *zemědělství*, *přístup na trhy průmyslových výrobků* (NAMA) a *služby*. Zde je třeba nastavit určitý liberalizační aparát (*modality*) pro další omezení

ochrany národních trhů. Z hlediska spornosti a počtu zainteresovaných států představuje nejnáročnější otázku zemědělství, neboť má primární význam pro obživu nejpočetnější vrstvy nejchudších obyvatel rozvojových zemí.

Rozvinuté tržní ekonomiky (RTE) se snaží udržet své protekcionistické zemědělské politiky, rozvojové země (RZ) zase požadují přístup na trhy rozvinutých zemí a co nejširší liberalizaci, zatímco nejméně rozvinuté země (NRZ) se s pokračující liberalizací obávají o ztrátu svých preferenčních přístupů. Po celní stránce jde o nejvíce chráněnou oblast, kdy rozvinuté tržní ekonomiky uplatňují omezený počet velmi vysokých cel u citlivých výrobků (celní vrcholky) a jinak nízká cla v protikladu k rozvojovým zemím s vyššími, ale plošnějšími cly. Určitý posun v zemědělství přineslo Uruguayské kolo v podobě Dohody o zemědělství (AoA), která však nesplnila očekávání. Původně ambiciózní snížení cel a podpor se podařilo RTE zemím přesunout do nejméně citlivé produkce. V přístupu na trhy průmyslových výrobků je situace jednodušší. Cla jsou nižší, většina byla odbourána v rámci GATT a nyní je ve hře dohoda o modalitách (nastavení švýcarského vzorce). Rozvinuté tržní ekonomiky usilují o snazší přístup na rozvojové trhy, rozvojové země pak o zvláštní a odlišné zacházení (SDT je často vnímáno jednostranně jen ve prospěch rozvojových zemí, ale výjimky existují i pro země s rozvinutou tržní ekonomikou) a odstranění celních vrcholek RTE zemí v textilním a oděvním

průmyslu, kde rozvojové země disponují komparativní výhodou. Služby, vymezené v GATS, jsou pro RTE země klíčové, neboť u nich představují nejvýkonnější část ekonomiky. Jednání probíhají na principu *bottom-up* přes podávání nabídek (jaké odvětví je daná země ochotná otevřít) a stanovení požadavků (jaké odvětví požaduje daná země otevřít u svých partnerů) při současném zachování zásad *nediskriminace a národního zacházení*. Zájmy rozvinutých tržních ekonomik se soustředí zejména do modu 3 (služby zprostředkované skrz komerční zastoupení), rozvojové země očekávají nabídku v modu 4 (služby plynoucí z dočasné migrace). Jednání brzdí četné obavy z nevrátlosti liberalizace a možnosti zneužití environmentálních služeb (dodávky energie či pitné vody).

Otázky z druhé skupiny již sice jsou formálně zakotvené v agendě Světové obchodní organizace, ale s ohledem na rozvojové cíle vyžadují revizi. Problematika práv duševního vlastnictví spočívá v dohodě TRIPS, která byla prosazena přes ostrý nesouhlas rozvojových zemí. Dohoda vykazuje silně protekcionistický charakter, což odporuje liberalizačnímu principu determinujícímu fungování WTO a současně umožňuje komercializaci diskutabilních odvětví, jako jsou genetické inženýrství, biopiráctví nebo kontrola nad výrobou, distribucí a prodejem generických léků. Dumping byl ukotven již při vzniku WTO v Antidumpingové dohodě (AD) a Dauhá přineslo příslib na další rozpracování

společně s otázkou subvencí. Čím hlouběji postupuje liberalizace, tím je dumping aktuálnější, neboť především státy RTE hledají jiné možnosti ochrany domácího trhu. Pozornost Světové obchodní organizace si i vynutil vysoký nárůst dohod o volném obchodu (FTAs). V agendě WTO znamenají administrativní zátěž, pro rozvojové země jsou pak tyto dohody méně výhodné než dohody na multilaterální bázi (zejména kvůli nižší negociační síle rozvojových zemí).

Třetí skupina čítá nové otázky (obchod a životní prostředí, singapurské otázky), jejichž projednání a kodifikaci požadují země s rozvinutou tržní ekonomikou. Naopak rozvojové země mají obavy z jejich negativních důsledků na vlastní konkurenceschopnost. V otázce životního prostředí se střetává snaha RTE zemí (zejména EU) sladit obchod s multilaterálními environmentálními dohodami (MEAs) a opačná snaha rozvojových zemí plynoucí z obav ze zneužití těchto iniciativ ke skrytému protekcionismu. Singapurské otázky se poprvé objevily na 1. ministerské konferenci v Singapuru a byly jednou z příčin krachu konference v Cancúmu, neboť Evropská unie trvala na jejich zařazení do programu jednání. Nyní se dále neprojednávají.

Poslední skupinu tvoří rozvojové otázky založené na premise, že rozvoj a liberalizace světového obchodu může být hledaným lékem na boj proti chudobě v rozvojových zemích. Přes jejich vysokou heterogenitu je zřejmé, že mnoho z nich je připraveno na bázi vylepšených pravidel z rozvojového balíčku těžit. Mezi primární oblasti patří otázky implementace a naplňování současných dohod a jejich odraz na autonomii domácí politiky (především u rozvojových zemí). V otázce urovnávání sporů rozvojové země poukazují na dvojí standardy obsažené v mírové klauzuli nebo problém ekonomické síly.

Vyjednávání o Rozvojové agendě byla oficiálně pozastavena po krachu konference v Ženevě (léto 2006), současný pat znamená ztracenou příležitost pro spravedlivější obchod RZ, které trápí nejvíce. Optimisté věří, že jednání se nakonec podaří obnovit, jako tomu bylo v rámci jednání Uruguayského kola GATT.

Barbora Vondrušková (1977) je interní doktorandkou katedry Světové ekonomiky na Fakultě mezinárodních vztahů na VŠE v Praze.

vondrusb@vse.cz

WTO a liberální režim mezinárodního obchodu: liberální pohled

OLDŘICH KRPEC

Projekt liberalizace světového obchodu a liberalizace světové ekonomiky obecně je důsledkem reakce na neblahé zkušenosti s protekcionismem, celními válkami a soutěživým znehodnocováním měn v období mezi světovými válkami. Relativně liberální režim mezinárodního obchodu pod vedením Velké Británie skončil vypuknutím první světové války. Poškozená britská ekonomika nebyla schopna udržet měnový systém zlatého standardu a vlna protekcionismu výrazně ohrozila mezinárodní obchodní toky.

Absence spolupráce v otázkách mezinárodně-ekonomických a neschopnost či neochota nejsilnějších zemí prosadit liberální ekonomické režimy přispěly – podle mnohých – ke vzniku druhé světové války.

Tato negativní zkušenost vedla k přesvědčení, že je po jejím skončení třeba navázat na takovou podobu mezinárodních ekonomických vztahů, která byla typická z éry dominance Velké Británie. Významnou roli v budování nového systému hrály Spojené státy a nově zřízené mezinárodní instituce: Mezinárodní měnový fond (IMF), Skupina Světové banky (WB) a Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT). Spojené státy a Mezinárodní měnový fond vybudovaly a udržovaly tzv. Brettonwoodský měnový systém, který byl solidním kompromisem mezi předvídatelností a stabilitou zlatého standardu a nutností reagovat na významné změny pozice jednotlivých ekonomických subjektů v mezinárodní ekonomice. Všeobecná dohoda o clech a obchodu (tzv. GATT 1947) jako ujednání zemí, které chtěly bezprostředně pokročit v otázce snižování cel, se ukázala jako dostatečná platforma konstituující – kromě okamžitého snížení cel – základní pravidla mezinárodního obchodního režimu. Dnes je Světová obchodní organizace (WTO), nástupce GATT, bezmála globální platformou, když k původním 23 stranám dohody přistoupilo během následujících desetiletí 126 dalších států.

Prospěch ze zapojení do světové ekonomiky

Liberalismus považuje vznik světové ekonomiky za důsledek spontánních procesů prohlubování specializace a dělby

práce. Tyto procesy postupně vytvořily trhy místní a lokální, pak regionální a posléze trhy národní. Jednotlivé subjekty se zaměřily na činnosti, v nichž jsou relativně efektivní, vzdávaly se tak soběstačnosti výměnou za vyšší ekonomickou efektivitu. Vzájemná závislost pak vyplývá ze skutečnosti, že jenom část toho, co ekonomické subjekty konzumují, jsou schopny samy produkovat – ostatní pak získávají na trhu, za prostředky získané prodejem svých přebytků. Takové síly postupně vytvořily *národní trhy*. Ty vznikají v okamžiku, kdy se oblast propojená intenzivními tržními vztahy mezi obyvateli nějakého území (tedy *trh*) překrývá se specifickou formou politické organizace a regulace subjektů na konkrétním území – *národním státem*. Stejně síly pak provazují jednotlivé národní trhy vazbami směny mezinárodní.

Specializace na produkci (a následný export) toho, v čem jsou jednotlivé země *relativně nejlepší*, a *akceptování závislosti* na mezinárodních trzích v tom, v čem *relativně zaostávají* – to je podstata klíčové liberální teorie vysvětlující mezinárodní obchod, tj. *teorie komparativní výhody*. Liberalizace zahraničního obchodu konkrétního státu je cestou, jak těžit ze své relativně vysoké efektivity v některých sektorech a zároveň z relativně vyšší efektivity jiných zemí v sektorech ostatních. Výrobci mohou vydělat více prodejem konkurenceschopného zboží, konzumenti získávají přístup k levnějšímu nebo kvalitnějšímu zboží z dovozu. Z toho je patrná vzájemná výhodnost mezinárodního obchodu – vše je produ-

kováno relativně efektivně a v důsledku jsou nejlépe využity produkční možnosti světa.

To, čeho se jednotlivé země za těchto okolností vzdávají, je *soběstačnost* ekonomik. V liberálním pohledu je však právě provázání zemí vztahy vzájemné závislosti stabilizujícím faktorem, který *zvyšuje zisky z kooperace* na straně jedné a *náklady konfliktů* na straně druhé. Z toho je patrné, proč je mezinárodní obchod přínosný pro všechny subjekty, ať už jsou jejich aktuální pozice či specifické charakteristiky jakékoliv.

V prostředí volného mezinárodního obchodu se stává původ zboží irelevantní, obchodníci chrání své tržní podíly a výrobci vyrábějí ve velkém, čímž snižují své výrobní náklady. Tím lze vysvětlit mimořádnou intenzitu obchodu mezi zeměmi s obdobnou ekonomickou strukturou. Stále intenzivnější mezinárodní ekonomické vztahy provázaly v podstatě celý svět. S rozmachem nadnárodních korporací a vnitrofiremního obchodu či regionálních preferenčních režimů již nehovoříme jen o *mezinárodních* ekonomických vztazích, ale o *světové* ekonomice.

Náklady přizpůsobení a různá pozice zemí

Absolutní výhodnost zapojení do světové ekonomiky v důsledku specializace ekonomik a progresivního rozvoje mezinárodní dělby práce má pochopitelně své náklady. Jsou to především nutnost relokace zdrojů v rámci národní ekonomiky, a to z relativně neefektivních do relativně efektivních odvětví a produkcí. Za tímto jednoduchým konstatováním se skrývá většina politických problémů spojených s liberalizací světového obchodu. Dynamicky se rozvíjející a turbulentní světová ekonomika přináší rychlé přesuny komparativních výhod a změny v tocích statků, služeb i kapitálových investic stejně jako například změn obchodních relací. Pružná reakce – přesun výrobních faktorů do perspektivních odvětví – je nejlepším předpokladem pro úspěch jakéhokoliv subjektu: jedince, firmy i státu.

Různé země však mají nepochybně různou pozici a různý potenciál pro takové přizpůsobení. Jednotlivé národní ekonomiky vstupují do světové ekonomiky v rozdílném čase, s lišícími se strukturálními charakteristikami a v důsledku toho se do ní zapojují i různou rychlostí. Obecně platí, že tam, kde jsou charakteristiky nevhodné (špatné vládní politiky, špatná infrastruktura, slabá kvalifikace pracovní

PROBLÉMY SVĚTOVÉHO OBCHODU

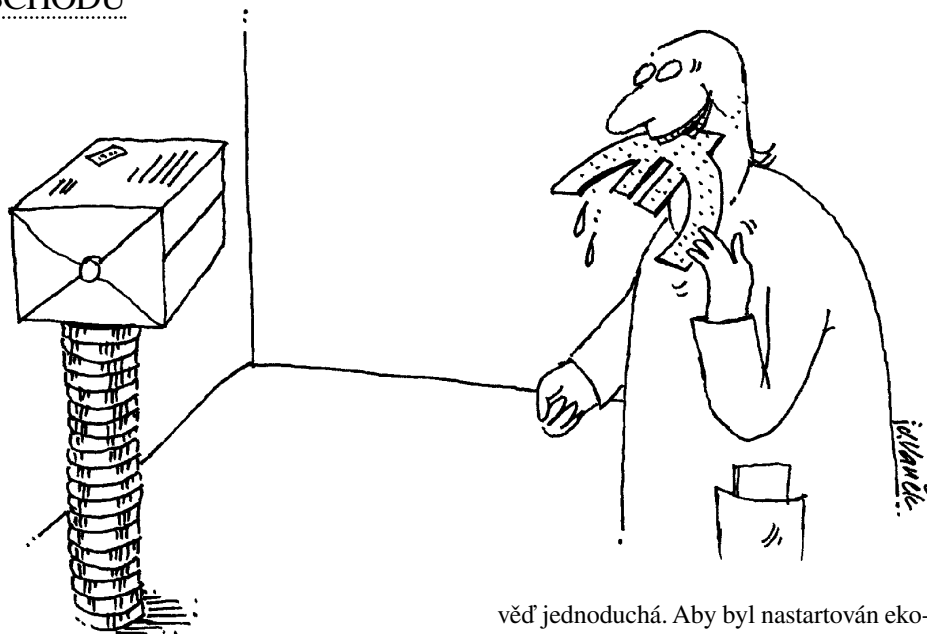
síly, neefektivní zemědělství, nízká míra úspor, nedostatek kapitálu atp.), je vstup do světové ekonomiky spojen s nutností výrazné reorganizace ekonomiky, avšak často při malém potenciálu tuto restrukturalizaci koncepčně a účinně provést. Z toho vyplývá relativně nejméně výhodný mix příležitostí a rizik, které světová ekonomika takovým (rozvojovým) zemím přináší. Se slabou pozicí ve světové ekonomice je pak přirozeně spojen relativně malý potenciál k ovlivnění nastavení mezinárodních ekonomických režimů. To logicky vede k vnímání existující podoby světové ekonomiky jako nelegitimního systému.

Významné náklady má však restrukturalizace ekonomik jako nutná reakce na změny ve světové ekonomice i pro země rozvinuté. Bolestivé a politicky těžko průchodné jsou ve vyspělých ekonomikách takové změny z řady důvodů. Ve hře mohou být hodnoty jako tradiční životní styly, nepružné systémy garancí sociálních jistot, silná odborová organizovanost pracujících v postižených sektorech či etablované zájmové skupiny požadující asistenci z veřejných prostředků atd.

Důsledky protekcionistických politik

Tržní síly mají tendenci uspořádat ekonomické vztahy všech subjektů podle své vnitřní logiky: cenového mechanismu a funkce nabídky a poptávky. Moderní ekonomika založená na principech trhu přetváří tradiční ekonomický sektor uvnitř států i v mezinárodním prostředí. Ekonomické síly mají tendenci působit globálně, zatímco politické mechanismy jsou navázány na teritorium a v rámci jeho správy usilují o regulaci ekonomických toků ve prospěch vnitrostátních subjektů. Analýza napětí mezi prosazováním ekonomické efektivity a politické správy ve prospěch občanů konkrétní země je klíčová pro pochopení procesů probíhajících v mezinárodním prostředí.

Tradičním mechanismem, kterým se národní státy pokoušejí regulovat ekonomické toky tak, aby dosáhly co možná nejvýhodnějšího nastavení ve prospěch občanů, jsou různé varianty protekcionistických politik, jichž je celá řada: od dříve nejvýznamnějších cel, přes administrativní a technické překážky až po snahu o vynětí citlivých odvětví z mezinárodních ekonomických režimů. Politické elity se snaží vyhovět organizovaným zájmům vlastních občanů a odklonit od nich některá rizika (jako je přesun komparativních výhod, nerovnoměrný růst mezd v jednotlivých sektorech, zhoršení

směnných relací atd.). Protekcionistické politiky však mají své náklady. Mohou vést k nárůstu cen zboží pro spotřebitele, ale i k nárůstu cen vstupů do domácí výroby. Kromě toho dochází ke snížení konkurenčních tlaků, a tudíž ke snížení tlaku na inovace v sektorech se snižující se konkurenceschopností. Mnoho pracovníků je navíc uměle udržováno v odvětvích s nízkými mzdami a slabou perspektivou. Protekcionistické politiky mají tedy významné náklady, a jejich využití je proto mimořádně problematické.

Nejvyšší nárůst životní úrovně po druhé světové válce a trvalý relativně stabilní růst ekonomik můžeme vidět především u subjektů intenzivně napojených na světovou ekonomiku. Naopak země, které se neotevřely zahraničním investicím a které nevstoupily do intenzivních vazeb světového obchodu, se potýkaly a dosud nezřídka potýkají s velkými problémy. Alternativní postupy, založené na snaze (i přes nevhodné podmínky) udržet soběstačnost ve strategických sektorech využitím protekcionistických bariér, z celé řady důvodů (nedostatečná kapitálová vybavenost, absence adekvátně kvalifikované pracovní síly, silná konkurence, slabý odbyt na domácích trzích) selhaly.

Rozvojové země ve světové ekonomice

Je nerozvinutost a zaostalost rozvojových zemí důsledkem nastavení a fungování světové ekonomiky, nebo jsou příčinou těchto jevů nevhodné charakteristiky a vládní politiky – tedy vnitřní faktory? Z hlediska liberálního pohledu je odpo-

věď jednoduchá. Aby byl nastartován ekonomický rozvoj, je třeba se zapojit do procesu mezinárodní dělby práce, liberalizovat ekonomiku, těžit z komparativních výhod a přitáhnout zahraniční investice. Jak bylo uvedeno výše, rozvojové země, které do světové ekonomiky vstupují později a s nevhodnou strukturou ekonomiky, budou čelit řadě rizik a velmi pravděpodobně jim jejich pozice umožní realizovat příležitosti jen postupně. Pro přizpůsobení se povaze ekonomických toků ve světové ekonomice však zřejmě není smysluplné alternativy.

Tvrzení, že současná světová ekonomika je pokračováním koloniální exploatace zdrojů a bohatství rozvinutými tržními ekonomikami ze zemí rozvojových, je zcela neudržitelné. Je nepochybné, že řada tradičních koloniálních velmocí (Španělsko, Portugalsko) nevstupovala do éry liberalizované mezinárodní ekonomiky po druhé světové válce v pozici silných a bohatých zemí. Ekonomickou sílu jiných subjektů lze jen těžko kolonialismem vysvětlovat (Spojené státy, Německo, Japonsko).

Je příčinou zaostalosti současný charakter světové ekonomiky? Zřejmě ne. Vždyť velká část rozvojových zemí není na světovou ekonomiku v podstatě napojena. Právě pozice těchto zemí a životní úroveň jejich obyvatel je nejslabší (subsaharská Afrika a některé země jižní Asie). Naopak, rozvojové země, které se zapojily do světové ekonomiky, realokovaly výrobní kapacity, otevřely se zahraničnímu kapitálu, napojily se na světový obchod (například jihovýchodní Asie), rychle rostou.

V čem je hlavní rozdíl mezi zeměmi, které se rozvíjejí vysokým tempem, a těmi, jejichž ekonomická úroveň stagnuje?

Především ve schopnosti politického a administrativního aparátu produkovat takové politiky a strategická rozhodnutí, která jsou reakcí na skutečnou situaci země a zároveň i aktuální trendy ve světové ekonomice. Dále také ve vnitřním sociálněekonomickém prostředí (infrastruktura, úroveň pracovní síly, podnikatelské prostředí), které je schopno a ochotno takové politiky přijmout a respektovat. Úspěch asijských nově industrializovaných zemí (typicky Japonsko a Jižní Korea, potenciálně Čína) nespočívá pouze v otevření ekonomiky a liberalizaci. Podstatou je řada vnitrostátními subjekty respektovaných strategických rozhodnutí elit, efektivní veřejné investice do rozvoje budoucích exportních sektorů, vytypování hlavních vývozních trhů, přilákání zahraničních investic a následná liberalizace ekonomik.

Stát jako základní jednotka politické organizace se v současném prostředí světové ekonomiky zřejmě nerozpouští. Spíše dochází k proměně jeho funkcí. Jeho roli lze vidět v produkci realistických politik, které mají ambici regulovat ekonomické toky, ale především respektují požadavek pružné a akceschopné reakce na aktuální vývoj v dynamickém prostředí. Výše uvedené platí pro všechny druhy zemí s tím, že země rozvinuté dokáží díky svému většímu politickému a ekonomickému potenciálu řadu negativních projevů světové ekonomiky (dočasně) – za cenu obětování řady příležitostí – odklonit od vlastních vnitrostátních subjektů.

K čemu je mezinárodní obchodní režim WTO?

Mezinárodní obchodní režim je souborem norem pro mezinárodní obchod, které jsou formulované na půdě Světové obchodní organizace. Smyslem takového režimu (tedy sumy pravidel pro mezinárodní obchod) je vytvoření předvídatelného prostředí, které motivuje k produkci zodpovědných a stabilních obchodních politik členských států. Proti aktuální podobě obchodního režimu vytvořeného na půdě WTO směřuje řada kritických námitek. Pravidla mezinárodního obchodu vytvořená v rámci GATT/WTO jsou mezerovitá, lze je do určité míry obcházet, nemusejí být vnímána jako vyvážená a někdy je obtížné je vynucovat. Platí však, že se jedná o sumu norem, které byly vyjednány v rámci složitých a vleklých jednání, přijaty konsenzuálně politickými reprezentacemi zemí, případně ratifikovány národními parlamenty. V současné době vůči tomuto systému není reálné alternativy. Pokud jsou potom státy kon-

frontovány s volbou, zda přijmout pravidla v rámci WTO, či fungovat mimo organizaci, volí jednoznačně úsilí o vstup. Mechanismus pro řešení sporů v rámci WTO je pak unikátním prostředkem, ve kterém jakýkoli stát může žalovat jiný stát před nestranným a expertním panelem odborníků. Silné obchodní velmoci takový systém přijaly, aby zvýšily transparentnost a předvídatelnost prostředí za cenu zúžení svého manévrovacího prostoru. Pro relativně slabší země je takový systém unikátní možností, jak prezentovat a společně s ostatními dotčenými stranami prosazovat své zájmy.

Kdo je odpůrcem liberalizace?

Platí, že liberální obchodní režim podporují pouze vyspělé průmyslové ekonomiky a nadnárodní korporace, zatímco rozvojové země podporované nevládními organizacemi jsou vůči takovému režimu velmi kritické? Toto zjednodušené vnímání komplexní problematiky, se kterým se lze velmi často setkat, příliš neodpovídá skutečnosti.

Aktuální kolo mnohostranných obchodních jednání, tzv. rozvojová agenda z Dauhá, je komplikováno především odporem některých vyspělých průmyslových zemí (typicky Evropská unie) proti pokroku v liberalizaci trhu se zemědělskými produkty. Rozvinuté průmyslové země rovněž volají po zavedení globálních standardů na ochranu životního prostředí či sociálních práv zaměstnanců – tedy po určité regulaci volného obchodu. V rámci vyspělých zemí se formují silné zájmové skupiny, které u svých vlád lobují pro zavedení opatření, která by je ochránila před konkurenčními tlaky, a to zejména ze strany rozvojových a nově industrializovaných zemí. V mnoha otázkách se pak vyspělé průmyslové země shodnou s nevládními organizacemi – typicky jde o ochranu životního prostředí a zavedení celosvětových sociálních a pracovních standardů.

Řada rozvojových zemí si uvědomuje výhody volného obchodu a nutnost reagovat na vývoj světové ekonomiky a jsou to nejspíše rozvojové země, které nejhlaději volají po pokroku v mnohostranných obchodních jednáních. Celá řada tradičních výrob (textil, obuvnictví, hračky, částečně elektronika, ocel, lodě atp.) se stěhovala z vyspělých průmyslových zemí do zemí rozvojových (Jižní Korea, Čína, Vietnam, Thajsko, Malajsie, do určité míry země Latinské Ameriky). V některých z rozvojových zemí pak bylo možné sledovat zvýšení technologické

úrovně, zlepšování kvalifikace zaměstnanců a takové zvýšení životní úrovně, že došlo k zásadním změnám ve struktuře ekonomiky. Zatímco dochází k přesunu těžiště činností ve prospěch výrob s vyšší přidanou hodnotou, výroby náročné na fyzickou práci proto jejich území opět opouštějí (Jižní Korea a Čína).

Závěrem

Mnohostranný obchodní systém Světové obchodní organizace je unikátní režim, vůči kterému není na (téměř) globální úrovni reálné alternativy. Určitý prospěch z něj mají všechny strany. Rozvinuté země jej považují za stabilizující a legitimní systém zpřehledňující mezinárodní obchod, země rozvojové ho chápou jako určitý základ, v rámci kterého se lze pokusit o hospodářský rozvoj. To, že rozvoj je v rámci stávajícího nastavení pravidel možný, ukázala řada nově industrializovaných zemí. Vnímání světové ekonomiky optikou ekonomického liberalismu napomáhá k orientaci v současném světě globálních ekonomických toků. Liberální recepty pružné, strategické reakce na změny ve vnějším ekonomickém prostředí lze považovat za platné. To však nesmí odvést pozornost od skutečností, která se opakovaně při sledování procesů ve světové ekonomice připomíná – významným východním předpokladem pro využití příležitostí a minimalizaci rizik v globalizovaném prostředí je efektivní vnitřní správa v rámci moderního státu.

Oldřich Krpec (1978) působí jako asistent na katedře Mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy Univerzity a jako odborný pracovník v Institutu pro srovnávací politologický výzkum (ISPO).

krpec@fss.muni.cz

Literatura

- Barro, R., Sala-i-Martin, X. (2003): *Economic Growth*. Boston: The MIT Press.
- Bhagwati, J. (1996): *Political Economy and International Economics*. Cambridge: MIT Press.
- Bhagwati, Jagdish. (1989): *Protectionism*. Boston: MIT Press.
- Gilpin, R. (2001): *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Hirst, P.; Thompson, G. (1996): *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Government*. Cambridge: Policy press.
- O'Brien, R., Williams, M. (2004): *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*. London: Palgrave Macmillan.
- Strange, S. (1994): *State and Markets*. Continuum. London.
- Trebilcock, M., Robert, H. (1995): *The Regulation of International Trade*. New York: Routledge.

Světová obchodní organizace a obnova jednání o liberalizaci světového obchodu se zemědělskými výrobky

MARTA TEPLÁ

Pojednáváme-li o liberalizaci světového obchodu z hlediska agrárního sektoru, je dobré položit si hned na začátku několik otázek:

- Je pro zemědělství vhodné obnovit multilaterální jednání WTO o liberalizaci obchodu co nejdříve?
- Je to prospěšné pro Evropskou unii a pro Českou republiku?
- Existuje nějaká jiná alternativa?

Abychom na ně dokázali odpovědět, musíme se vrátit trochu do historie a porovnat si dosažené výsledky předchozího kola multilaterálních jednání tzv. GATT s kolem současným, tzv. Rozvojovým kolem z Dauhá (DDA), které je už v režii Světové obchodní organizace (WTO).

Uruguayské kolo GATT bylo vůbec prvním kolem multilaterálních jednání, které dosáhlo konkrétních závazků v oblasti liberalizace obchodu se zemědělskými výrobky. Došlo k uvolnění mezinárodního agrárního obchodu pod vlivem:

- redukce cel v průměru o 36 procent,
- snížení domácích podpor o 20 procent
- a snížení vývozních subvencí v objemu o 21 procento a hodnotě o 36 procent; vše za období šesti let. Tyto závazky se týkaly rozvinutých zemí. Samozřejmě závazky rozvojových zemí byly nižší a implementační období delší. Uruguayské kolo GATT trvalo od roku 1986 do roku 1994, kdy bylo dovršeno podpisem Marrákešského protokolu. Současně vznikla Světová obchodní organizace (WTO), která nahradila od roku 1995 GATT. Od tohoto roku začaly členské země WTO uplatňovat přijaté závazky Uruguayského kola GATT.

Rámce nastavené v Ženevě pro závazky současného kola jednání Rozvojového kola z Dauhá (červenec 2004), Hongkongská deklarace ministrů členských zemí WTO (prosinec 2005) a požadavky vyplývající z jednání o tzv. modalitách v roce 2006 došly v oblasti zemědělství k tomu, že:

- bude provedena další podstatná redukce cel – větší než předchozí,
- budou zrušeny vývozní subvence (do konce roku 2013),

- budou podstatně sníženy domácí podpory narušující obchod (o 70–75 procent).

Největší rozdíly v názorech členů WTO byly a jsou v oblasti přístupu na trh, tedy v konkrétních představách o tom, o kolik se vlastně mají cla snížit. Zatímco Evropská unie nabízela průměrné snížení 39 procent, později 48 procent, Spojené státy požadovaly snížení od 55 procent do 90 procent a skupina rozvojových zemí vedená Brazílií (G 20) navrhovala kompromis – provést redukci cel o zhruba 54 procenta v průměru.

Rozvojové kolo z Dauhá započalo v roce 2001 a je to vlastně první multilaterální kolo jednání nové organizace pro mezinárodní pravidla obchodu – WTO.

Již z uvedeného je zcela jasné, že nároky na současnou liberalizaci agrárního obchodu jsou tak rozdílné od závazků předchozího kola a o tolik vyšší, že zkrátka musí docházet mezi jednajícími stranami k velkým rozdílům v pojetí konkrétních parametrů na redukce vedoucí k uvolnění světového obchodu. Členských zemí WTO také přibylo, ale nezanedbatelná je hlavně zvýšená aktivita rozvojových zemí oproti minulému kolu.

Čeho se tedy chce dosáhnout u zemědělského obchodu?

- Téměř dvojnásobného snížení cel.
- Více než dvojnásobného snížení domácích podpor.
- Úplného zrušení přímých vývozních podpor.

Není to trochu moc na jedno kolo jednání a není to příliš rychlé? Proč bychom se nemohli spokojit s tím, že například v první fázi dokončíme to, co bylo explicitně řečeno v Hongkongu (zrušení vývozních

ních subvencí a zpřístupnění trhu rozvinutých zemí, zemím rozvojovým u 97 procent zboží) a pak navázat dalšími kroky? Proč se nesnažit zpočátku zredukovat cla alespoň o to, co je nabízeno jako kompromis, nebo rozložit redukci na delší časové období? Každá dohoda bude rozhodně lepší než žádná, protože každopádně povede ke zlepšení podmínek světového obchodu a k jeho uvolnění, tak jako každá aktivita vede k posunům, zatímco pasivita ke konzervování starých pravidel.

Peter Sutherland – bývalý generální ředitel GATT/WTO – řekl, že není smysluplné trvat na vysokých ambicích rozvojového kola jednání WTO (DDA), ale je daleko moudřejší ambice snížit a dosáhnout dohody. Proč? Protože na rozdíl od předchozího kola je při zvýšeném počtu členských zemí a při současném rozložení sil ve WTO daleko obtížnější dosáhnout multilaterální dohody. Kromě toho jsou požadovány tak vysoké redukce, které ve svých důsledcích povedou k podstatnému snížení dlouho využívaných podpor, a dokonce ke zrušení přímých vývozních podpor, které ještě minulé kolo na rozdíl od průmyslových výrobků povolovalo, i když limitované.

Jaká je pozice Evropské unie ve vztahu k zemědělským negociacím WTO?

Evropská unie by měla usilovat o to, aby se obnovila jednání co nejdříve, a také to podle posledního vývoje dělá, přesto, že toto její úsilí není vždy jednoznačně přijímáno všemi členskými státy EU a rovněž tak není všemi členskými státy WTO jako dostatečná snaha o obnovení jednání interpretováno. V zájmu Evropské unie však bezesporu je pokračování multilaterálních jednání WTO, a to jak v oblasti zemědělství, tak i celkově.

Důvodem je vedle zcela jasných cílů, jako je uvolnění světového obchodu se zemědělskými výrobky spojené s podporou rozvojových zemí za účelem odstranění chudoby, také (a ne na nepodstatném místě) započatá reforma společné zemědělské politiky (SZP). Tato reforma (probíhající již od roku 2000) sleduje posílení konkurenceschopnosti unijního podnikání v jednotlivých sektorech (cukr, mléko, maso a další) a přesun podpor, které jsou škodlivé pro obchod do oblastí rozvoje venkova a udržitelnosti zdravého životního prostředí. Reformní kroky EU jsou mnohdy velmi těžce prosazovány a v některých členských zemích, které si po dlouhou dobu zvykly na vysoké podpory, nejsou přijímány s jednoznačným

pochopením. Není žádným tajemstvím, že Evropská unie se právě touto reformou začala připravovat na budoucí tlak WTO na další liberalizaci světového zemědělského obchodu, kde dosavadní celní bariéry i bariéry vytvářené státy a regiony v podobě různých typů podpor zemědělské produkce, jsou stále ještě značně využívány.

Pokud by tedy nedošlo k co nejrychlejšímu obnovení jednání Světové obchodní organizace, bude tato snaha Evropské unie ztracena a dosažené reformní kroky znehodnoceny. Další, nezbytně nutné posuny v reformě SZP budou těžší a zaostávání konkurenceschopnosti unijního zemědělství se bude prohlubovat. Společné finanční prostředky na poskytování podpor do zemědělství budou čím dál omezenější ve vztahu k rozšiřující se EU a úrovni přístupujících zemí. Rovněž tak názory spotřebitelů v Evropské unii již nejsou jednoznačně nakloněny stávajícím typům podpor do zemědělství, protože přinášejí pouze další potřebu financí na zajištění odbytu vzniklých přebytků.

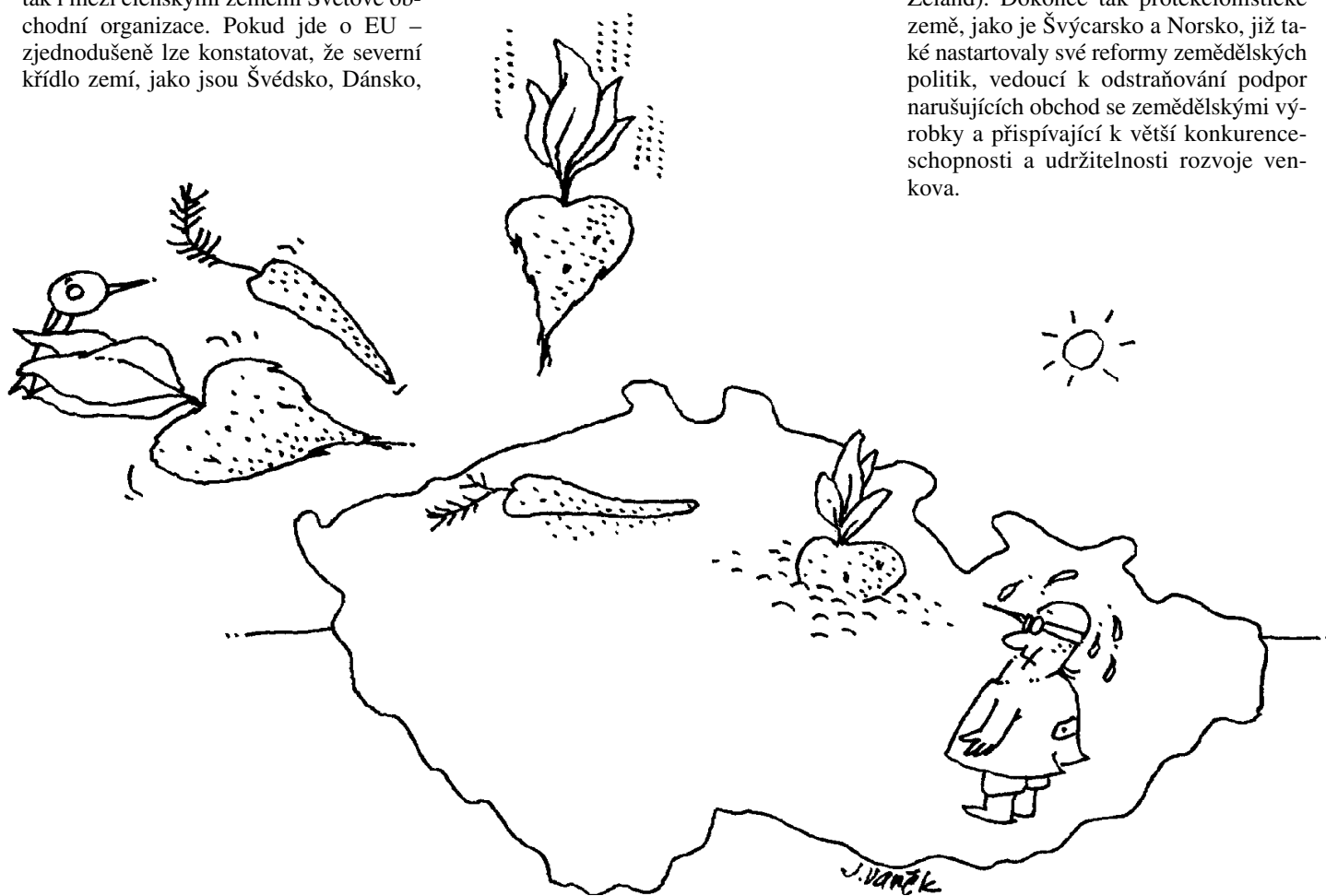
Názory na liberalizaci světového obchodu zemědělskými výrobky se liší jak mezi členskými zeměmi Evropské unie, tak i mezi členskými zeměmi Světové obchodní organizace. Pokud jde o EU – zjednodušeně lze konstatovat, že severní křídlo zemí, jako jsou Švédsko, Dánsko,

Velká Británie, je progresivní a podporuje liberalizaci, zatímco země jižního křídla, jako Francie, Itálie, Španělsko, jsou spíše konzervativní, přiklánějící se k obhajobě zemědělských dotací a co nejvyššímu snížení cel. Logicky to odpovídá agrárnímu zaměření jednotlivých zemí.

Například dánský expert v oblasti mléčné produkce zdůrazňuje, že současný kolaps jednání WTO neprospěje nikomu a že bez globální dohody bude světový obchod ovládnán bilaterálními dohodami, ale hlavně, že Evropská unie by mohla ztratit nejen vydobytou pozici v jednáních WTO, ale i impuls k reformě společné zemědělské politiky. Vyjednávající Evropské unie Peter Mandelson zdůrazňuje nutnost multilaterálně dojednané liberalizace obchodu, tedy globálního rámce obchodního systému, jako platformy pro expanzi světového obchodu, která by měla předcházet bilaterálním jednáním. Peter Sutherland nabízí zajímavou myšlenku pro možnost pokračování – navrhnout optimální výši cel a optimální výši odbourání dotací – o které by členové WTO mohli lépe rozhodnout, protože by nebyla maximalistická.

Z hlediska členských zemí WTO jsou spíše rozdíly ve vztahu jednotlivých zemí nebo regionů a skupin zemí k tomu kterému pilíři negociací v oblasti liberalizace agrárního obchodu. Spojené státy usilují o co největší snížení cel v oblasti přístupu na trh, EU o co největší snížení domácích podpor a rozvojové země v čele s Brazílií (G 20) jsou mezi těmito mezními požadavky, zjednodušeně lze říct, že nabízí přijatelný kompromis. Za předpokladu, že o jednom z pilířů je už v podstatě rozhodnuto (o zrušení přímých vývozních subvencí), je třeba domluvit se na úrovni pro redukci domácích podpor a na výši redukce cel. Nabízí se snížení domácích podpor o minimálně 70 procent a snížení cel o více než 50 procent (což ovšem nestačí USA).

A proč je jakákoli dohoda vedoucí k alespoň částečnému posunu v uvolnění agrárního obchodu pro zemědělství prospěšná? Protože je již delší dobu patrné, že přílišná regulace trhu v rámci zemědělských politik a s tím spojený protekcionismus vede pouze k tomu, že zemědělství se stává nekonkurenceschopné a že země, které se vzdaly takovýchto opatření, již na tom profitují (Austrálie, Nový Zéland). Dokonce tak protekcionistické země, jako je Švýcarsko a Norsko, již také nastartovaly své reformy zemědělských politik, vedoucí k odstraňování podpor narušujících obchod se zemědělskými výrobky a přispívající k větší konkurenceschopnosti a udržitelnosti rozvoje venkova.

Jak je to konkrétně s reformou Společné zemědělské politiky EU

Snížení cel v Evropské unii by nemělo přinést v globále žádné velké problémy, protože většina dovozů do EU se uskutečňuje na základě preferenčních ujednání, takže normální smluvní clo se převážně nevyužívá. Reforma SZP také v posledních letech u významných dovozních komodit cla snížila – například u rýže, cukru, banánů. Evropská unie rovněž poskytuje mnoha rozvojovým zemím již bezbariérový přístup na své trhy u téměř všech zemědělských komodit. Její systém EBA, umožňující u většiny výrobků nejméně rozvinutým zemím bezcelní přístup na trhy Evropské unie je tím, co ostatní členy WTO teprve čeká. Při takovéhoto uvolnění trhu EU je ale třeba mít pro citlivé sektory zemědělských komodit zachovánu možnost využít dodatkového cla, v případě narušení trhu nadměrnými dovozy.

Snížení domácích podpor narušujících trh je již dávno předmětem reformy společné zemědělské politiky, která ve smyslu přechodu k udržitelné formě zemědělství postupuje k typům podpor, majícím za cíl venkovský rozvoj, zdravé potraviny, pohodu zvířat apod. Čili ani zde nehrozí unijnímu zemědělství negativní dopad z redukce podpor, které jsou tak jako tak na ústupu.

Postupné zrušení vývozních subvencí je opět umožněno prováděnou reformou společné zemědělské politiky, která usiluje o snižování administrativních cen a intervenčních opatření. Aplikace těchto tržních opatření si vlastně vynucovala přímou vývozní podporu nekonkurenceschopných agrárních produktů, pokud měly být uplatněny na zahraničních trzích. Probíhající legislativní opatření společných organizací trhu jednotlivých komoditních sektorů zemědělství v Evropské unii neustále snižují sazby vývozních subvencí anebo je ruší. Kromě toho již samotní podnikatelé v Evropské unii mnohdy nevyužívají vývozních subvencí, protože administrativa, skládání kaucí a kontrolní doklady potřebné k získání subvencí pro vývoz do třetích zemí jsou tak náročné, že se jim to někdy ani nevyplatí.

Je také faktem, že ne všechny země Evropské unie vidí v celosvětové liberalizaci především otevírání trhů členských zemí WTO, umožňující rozvoj obchodu, ale především snižování ochrany jejich vlastního unijního trhu. Jejich obavy jsou mnohdy založené pouze na strachu z omezení vysoce protekčního prostředí

a obávají se zvýšených dovozů, zatímco by měly uvažovat expanzivně ve vztahu ke zvýšeným možnostem vývozu na světové trhy.

Situace v zahraničním obchodu České republiky

Přístup na trh

Česká republika realizuje zhruba 85 procent svého zahraničního obchodu uvnitř jednotného trhu Evropské unie s jejími členskými zeměmi, který se odehrává bez celních a jiných obchodních bariér, a na který se liberalizační úvahy tudíž nevztahují. Multilaterální negociace o liberalizaci agrárního obchodu v rámci WTO (DDA) se tedy u České republiky týkají pouze přibližně 15 procent obchodu s tzv. třetími zeměmi, pojato terminologií EU. Tento podíl se příliš od našeho vstupu do Evropské unie nemění.

Dovážíme především položky, které se v našich klimatických podmínkách neprodukuje a u nichž při vstupu do Evropské unie došlo ke zvýšení cel (mnohdy z bezcelní úrovně), což znamenalo vlastně zvýšení ceny vstupních surovin pro zpracování – rýže, tropické ovoce, banány, mořské ryby apod. U takovýchto položek by snížení cel České republiky velmi prospělo. U naprosté většiny zemědělských a potravinářských položek celního sazebníku došlo po vstupu České republiky do Evropské unie ke zvýšení celní ochrany českého trhu. Takže jakékoli snížení cel zhruba o 50 procent by způsobilo pouze návrat k původní celní incidenci, kterou měla ČR před vstupem do Unie a která byla naprosto dostatečná.

Domácí podpory a vývozní subvence

České zemědělství využívá z téměř 80 procent domácí podpory, které v terminologii Světové obchodní organizace nemá charakter podpor narušujících obchod a na které se nevztahuje limitování a požadovaná redukce. Využívá zejména podpor nesvázaných s produkcí, podpor ekologického charakteru, podpor sanitární a fyto-sanitární prevence, podpor výzkumu, podpor pro zlepšení kvality potravin a řadu podpor sledujících rozvoj venkova a údržbu životního prostředí. Znamená to, že snížení, které bude muset na sebe Evropská unie přijmout, by Českou republiku mělo postihnout pouze ve velmi omezené míře, pokud vůbec.

Vývozní subvence využívá Česká republika v omezené míře, nejvíce pro vývoz mlékařských výrobků do zemí kolem Středozemního moře. Při tom je z licenčního režimu, který Evropská unie,

a tedy i ČR, využívá pro obhospodařování agrárního obchodu se třetími zeměmi, snadno zjistitelné, že ne všichni podnikatelé, kteří subvencované výrobky vyvážejí do relevantních teritorií, také režimu subvencování využívají. Z toho lze usoudit, že buď se bez nich obejdou, nebo je z různých důvodů nevyužívají, takže jejich zrušení pravděpodobně unesou.

Před shrnutím výše uvedených úvah bych ještě ráda připomněla několik důležitých bodů, které bez sporu budou rozhodovat o tom, zda bude pokračovat započaté jednání a zda bude dovedeno k přijatelným výsledkům.

Jednak je to rozvojový charakter tohoto jednacího kola, jehož nezanedbatelným cílem je pomoc v odstranění chudoby rozvojových zemí, které jsou mnohdy zcela závislé na produkci určitých zemědělských výrobků a jejich odbytu na mezinárodních trzích. Dále je to smysluplná existence Světové obchodní organizace, která by byla ohrožena, pokud by při svém prvním negociačním kole neuspěla. Jejím úkolem jsou však i jiné aktivity pro mezinárodní obchod naprosto nezbytné, jako je tvorba a kontrola dodržování pravidel světového obchodu, řešení obchodních sporů a další.

Připomeňme si také znovu Uruguayské kolo GATT, kterému trvalo osm let, než dospělo k závazkům uvedeným na počátku tohoto článku, a které odstartovaly uvolnění světového agrárního obchodu. Nutno ale přiznat, že výsledky nepřinesly takový prospěch, jaký jeho účastníci předpokládali, což právě vede k nutnosti v liberalizačním úsilí pokračovat.

Pokud bychom měli nyní odpovědět na otázku nastolené hned v úvodu, dalo by se na první dvě odpovědi bezesporu kladně.

1. Ano – pro světové zemědělství je nejen vhodné, ale podle mého názoru nutné obnovit multilaterální jednání o liberalizaci obchodu co nejdříve. K tomu se také všechny jednající země přiklánějí, a dnes už to dokonce vyžadují, přestože každý rozhodující účastník multilaterálních jednání si to představuje jinak. Spojené státy si představují, že by nejprve měla jednání odblokovat Evropská unie tím, že zvýší svou nabídku na zlepšení přístupu na trh, což znamená, že nabídne vyšší redukci cel než 50 procent. Evropská unie si zase představuje, že jsou to USA, které by měly začít s obnovením jednání tím, že upraví svůj rozpočet tak, aby neumožňoval vysoké domácí podpory farmářům včetně podpor ekvivalentních vývozním subvencím.

2. Liberalizace světového agrárního obchodu bude prospěšná pro Evropskou unii i pro Českou republiku. Zejména pak proto, že odbourá dlouho napadané bariéry vytvářené státy (některými více a některými méně), které narušují volnou soutěž na mezinárodním trhu zemědělskými a potravinářskými výrobky a přirozenou konkurenceschopnost. Vynutí si omezení regulace unijního trhu a vzniku přebytků, které bohužel nemožno odstranit světovou chudobu a jejichž odbyt je možný jen s přispěním finančních podpor daňových poplatníků. Vzhledem k tomu, že nové závazky mohou vstoupit v platnost nejdříve v roce 2009, a to pouze za předpokladu, že jednání o takzvaných modalitách, resp. konkrétních technických podrobnostech liberalizace budou ukončena do konce roku 2007, zbývá dostatečná doba na přípravu farmářů a producentů potravin na tyto nové závazky.

Jednoznačně záporná je ale naopak odpověď, zda existuje nějaká alternativa pokračování v jednáních o liberalizaci světového agrárního obchodu. Světová obchodní organizace je organizací, kterou svět potřebuje, a to zejména při současné globalizaci. Kompetitivní rozvinuté ekonomiky potřebují obchodovat stejně tak jako ekonomiky rozvojových zemí a otevírání trhů je prokázanou hybnou silou prosperity. Otázkou je pouze to, jakou úroveň dalšího uvolnění mezinárodního agrárního obchodu si členské státy WTO dohodnou, jaké si k tomu zvolí implementační období a jaká bude výchozí báze pro stanovení závazků. To pak stanoví, zda to bude cesta rychlejší nebo pomalejší, zda půjde o minimální, průměrné či maximální redukce, apod. S tím samozřejmě souvisí – jaké dopady budou mít výsledky Rozvojového kola z Dauhá na farmáře, spotřebitele, obchodníky jednotlivých států, rozvojové a rozvinuté země a na celý světový agrární obchod.

Také je na tomto místě třeba připomenout, že liberalizaci agrárního obchodu nelze oddělovat od uvolnění obchodu s průmyslovým zbožím, službami a dalšími aktivitami v rámci hospodářské soutěže. Odbourávání bariér obchodu je jednou z priorit, uvažovanou pro předsednictví České republiky v Evropské unii v roce 2009.

○

Marta Teplá (1945), ředitelka odboru obchodu a mezinárodní spolupráce Ministerstva zemědělství ČR.

Marta.Tepla@mze.cz

Mezinárodní obchod jako past chudoby

Proč nestačí odstraňovat tržní překážky

V souvislosti s krachem jednání Světové obchodní organizace v červenci 2006 jsme mohli nabýt dojmu, že kdyby se rozvinuté země, které se de iure vydávají za zastávce volného obchodu, neukázaly de facto jako „totální merkantilisté“,¹⁾ otevřela by se rozvojovým zemím nejen cesta na trhy Evropské unie, USA a Japonska, ale především k získání nových příjmů pro vlastní rozvoj. Světový obchod však nefunguje podle neoklasických učebnic ekonomie a odstraňování celních bariér a vývozních dotací zdaleka nestačí k tomu, aby vyvedlo nejchudší země světa z nevýhodného postavení na periferii světového hospodářství.

ONDŘEJ HORKÝ

Nebývalý úspěch hospodářského rozvoje v zemích jihovýchodní Asie a Číny poněkud zastiňuje dlouhodobě klesající podíl skupiny jedenapadesáti nejméně rozvinutých zemí světa (*Least Developed Countries – LDC*) na světové ekonomice. Žije v nich více než desetina obyvatel planety, zvláště pak v zemích subsaharské Afriky. Jejich podíl na světovém obchodě je však patnáctkrát menší. Jak přiznává OSN, jejich problém nespočívá ani tak v „míře, jako ve způsobu integrace do světového hospodářství. Současný způsob integrace, postavený na slabých exportních kapacitách, nepodporuje udržitelný hospodářský růst a pokles chudoby. Ve skutečnosti představují zahraniční obchod a finanční vztahy pro mnoho LDC celistvou součást pasti chudoby.“²⁾

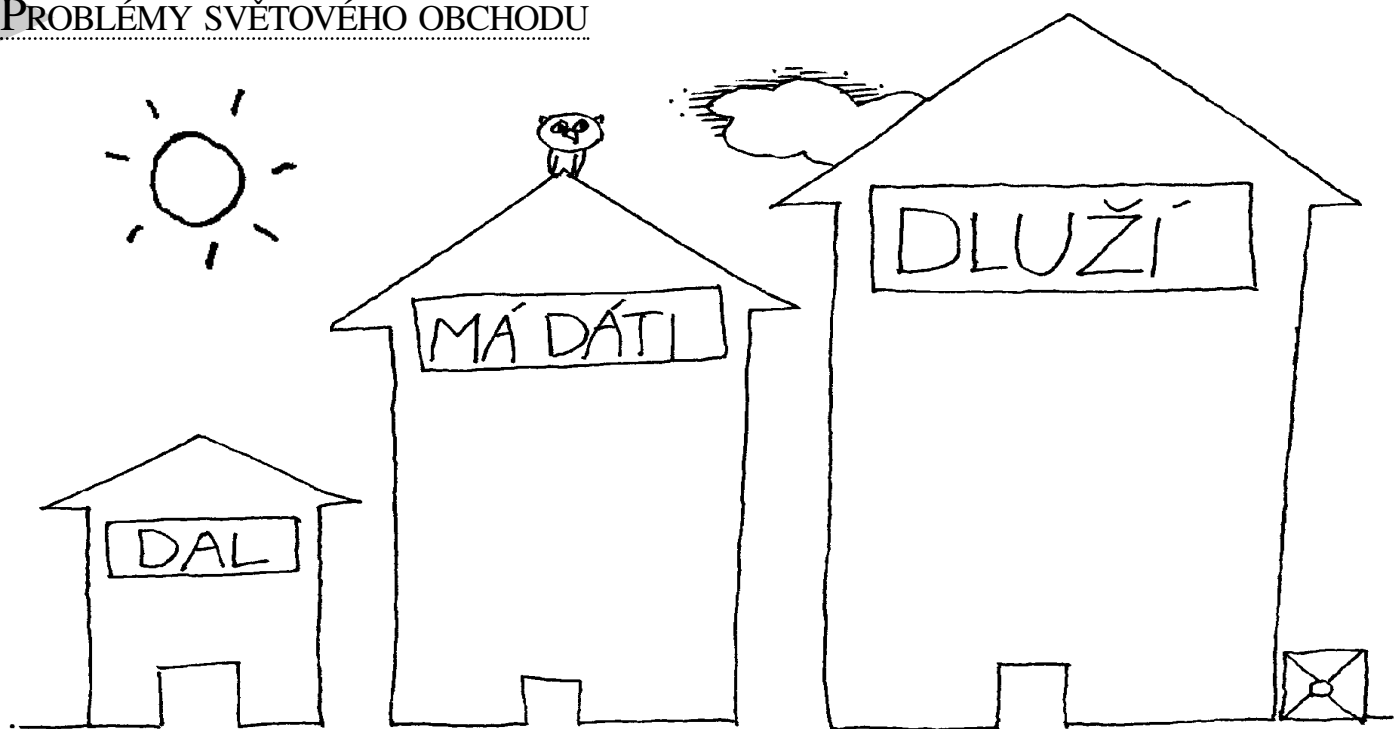
Toto tvrzení je v rozporu s teorií komparativních výhod Davida Ricarda, která tvrdí, že na mezinárodní směně vydělá i ta země, jejíž produktivita je nižší ve všech oblastech. Tato víra se dosud skrývá za politikou důležitých hráčů, kteří určují pravidla světového obchodu zboží a služeb, zejména Světovou obchodní organizací, v jejímž rozhodování dominují Spojené státy a Evropská unie. Množství nespelnitelných předpokladů, které klasické i neoklasické teorie mezinárodního obchodu vyžadují, však nekritickou aplikaci učebnicových modelů na skutečný svět zdiskreditovaly. Jak dokazuje fenomenální úspěch zemí východní a jihovýchodní Asie, neznamená to zcela, že by se vývoz nemohl stát tahounem růstu. S tímto Velká Británie zdvojnásobila svůj produkt během prvních šedesáti let prů-

myslové revoluce a Spojené státy během pětácti let, Jižní Koreji k tomu stačilo jedenáct let mezi roky 1966 a 1977, a Číně se jej dokonce daří zdvojnásobovat každých devět let již od roku 1978.³⁾

Většina asijských zemí však – alespoň z počátku – své trhy úzkostlivě střežila před dovozy spotřebního zboží, a v případě Japonska ekonomové dokonce hovořili o neomerkantilismu. Pragmatická ochrana nových odvětví však není jedinou příčinou jejich úspěchu. Samotné mechanismy volného trhu jsou jednou z příčin, proč se Jižní Korea, která se v 60. letech minulého století nacházela na horší hospodářské úrovni než některé země subsaharské Afriky, stala členem OECD, zatímco Zambie dnes spadá do skupiny jedenapadesáti nejméně rozvinutých zemí světa.

Neúprosná matematika směnných relací

Mezinárodní obchod má obecně vlastnost, že bohaté činí ještě bohatšími a chudé ještě chudšími. Na rozdíl od asijských tygrů však nejméně rozvinuté země světa nenašly nejen dostatečnou sílu chránit své trhy, ale především aktivní politikou vlády změnit strukturu svého vývozu ve prospěch výrobků s vyšší přidanou hodnotou. Oběťmi volného trhu se staly zvláště země subsaharské Afriky, protože cena několika málo nerostných surovin a zemědělských produktů, které vyvážejí, na světovém trhu dlouhodobě klesá. Důvodem zpracovatelských výrobků a technologií z bývalých metropolí představuje druhou stránku dědictví kolonialismu. Je-

likož se pravidla hry od získání samostatnosti příliš nezměnila, někteří autoři stále hovoří o „dobývání zdrojů“ a o vykořisťování kontinentu.⁴⁾

Podíl vývozu jednoho či dvou zemědělských produktů v roce 2000 představoval více než 40 procent všech exportních příjmů v celých sedmnácti afrických zemích. Ceny surovin očistěné o inflaci přitom po celé minulé století klesaly průměrným tempem 0,6 procenta.⁵⁾ Například cena mědi, hlavní vývozní artikl zmíněné Zambie, klesla od roku 1980 o více než polovinu. Zároveň se tak ztenčily i prostředky pro modernizaci hospodářství a v případě mnoha zemí i nezbytné energetické zdroje. Ceny komodit, které určují burzy v Londýně a Chicagu, jsou navíc značně nestabilní. Chudé země mají za účelem pokrytí cenových šoků jen velmi omezený přístup na kapitálový trh, a i když prostředky pro překonání krátkodobého propadu v příjmech získají, při déle trvajícím šoku roste riziko jejich předlužení. Dluhy však nemohou splácet jinak než příjmy z exportu.⁶⁾ Tento začarovaný kruh pak většinou odnesou nejchudší obyvatelé, protože vládám nezbudou peníze na základní sociální služby.

Pokles směnných relací, tj. poměru indexů vývozních a dovozních cen, názorně ukazuje nerovné postavení rozvojových zemí ve světovém obchodě. Příčinou dlouhodobého poklesu cen surovin je čtyřikrát nižší příjmová elasticita poptávky po potravinách a zemědělských surovinách oproti palivům a zpracovatelským

výrobkům. Jinak řečeno, čím více bohaté země bohatnou, tím méně mají relativní potřebu dovážet z chudých zemí. Podle Prebisch-Singerovy věty pak neustále klesají i příjmy rozvojových zemí z prodeje surovin a jejich směnné relace se zhoršují. Když se na konci 80. let propadly ceny kávy, vedly ke snížení směnných relací Etiopie o 40 procent, a její HDP se tak snížilo o 6 procent.⁷⁾ Jinak řečeno, během pár let klesla celková kupní síla vývozu natolik, že si Etiopie mohla dovolit jen o 40 procent méně traktorů, léků a dalších výrobků, které nedokáže vyrobit. Když se na změny směnných relací podíváme v globálním kontextu posledního čtvrtstoletí, zjistíme, že na tržních mechanismech světového obchodu vydělaly především rozvinuté země. Po hlubokém snížení cen ropy v 80. letech se opět zlepšují směnné relace jejich vývozců. Naopak se zhoršují směnné relace vývozců zpracovatelských výrobků, které víceméně kopírují vývoj asijských exportérů. Nejvíce znepokojuje stabilní propad kupní síly vývozu nejméně rozvinutých zemí světa o více než o třetinu. Viz graf.

Za zaznamenání stojí pozitivní vývoj směnných relací Afriky, které se od roku 2000 do roku 2003 zlepšily o 5 procent. Za tímto fenoménem však nestojí ústupky v obchodní politice zemí Severu, ale zvýšená poptávka Číny a Indie po zdrojích pro jejich rostoucí průmysl: potřebují africkou ropy, ale i kovy nebo bavlnu. Zvýšení jejich cen tak přispívá k současnému pětiprocentnímu hospodářskému

růstu Afriky. Nejméně rozvinuté země, ani subsaharská Afrika netvoří nicméně jednolitě celky, a proto je potřeba pečlivě rozlišovat především mezi zeměmi, které ropy vyvážejí, a těmi, které jsou naopak na jejich dovozu závislé. Zatímco nejvyšší příjmy zaznamenaly Angola, Kongo-Brazzaville, Gabun, Nigérie nebo Súdán, příznivý vliv směnných relací na HDP u vývozců nerostných surovin nebo zemědělských produktů nepřesahuje dvě procenta. A toto zvýšení tempu populačního růstu nestačí.

Dvojznačné dopady „asijského zázraku“

Vzestup Asie zároveň vedl ke snížení cen zpracovatelských výrobků. Například čínský export textilu vzrostl od roku 1990 šestkrát a dnes se s Hongkongem na světovém exportu podílí třetinou. Na jednu stranu tak díky nižším cenám oblečení zbyde domácnostem větší část příjmů na další výdaje, na druhou stranu asijská konkurence likviduje místní firmy.⁸⁾ Oba jevy posílila poslední fáze liberalizace trhu s textilem, která byla ukončena vypršením platnosti tzv. *Multi-Fibre Agreement* v roce 2005. Například dovoz textilu do Kamerunu se každý rok zvyšuje o 40 procent. Shodou okolností tento nárůst odpovídá celkovému růstu obchodu mezi Čínou a Afrikou, který v roce 2005 dosáhl 40 miliard USD. Textilní průmysl přitom v této západoafrické zemi přímo či nepřímo zaměstnává statisíce obyvatel. Během několika let se podíl státního zpracovatele

bavlny CICAM snížil z dvou třetin na méně než šestinu. O zbytek trhu se dělí Nigérie, která do Kamerunu zboží pašuje, a dovozy z Číny. Tradiční látku *wax* totiž nabízí za čtvrtinovou cenu.⁹⁾

Podobné situaci čelí i Senegal. Ačkoli v jazyce wolof je dnes možné francouzským přívlastkem *chinois* označit cokoli nekvalitního, čtvrt milionu Afričanů, kteří podle profesních sdružení dosud ztratili práci v africkém textilním průmyslu, to práci nevrátí, zvláště pak v jižní části kontinentu, kde odvětví přežívá jen díky preferenčnímu přístupu Spojených států. Ten však láká i podvodníky, kteří nižších cel zneužívají k reexportům asijského zboží s falešnými doklady afrického původu. Pokud se asijské konkurenci nepodařilo ubránit ani technologicky vyspělé Evropě, není divu, že pracně budované státní podniky typu CICAM neměly po uvolnění trhu sebemenší šanci. Kvůli liberalizaci také africké vlády přicházejí o důležité příjmy z cel do státního rozpočtu, které by jinak mohly využít na investice do školství nebo zdravotnictví.

Dvě strategie zapojení do světového obchodu

Pokud chtějí země Jihu růst rychleji než země Severu, zhoršování jejich směnných relací je v tržním prostředí nevyhnutelné.¹⁰⁾ Nemusí být však samo o sobě katastrofické. Ačkoli se v 80. letech snížily ceny zpracovatelských výrobků o třetinu, růst Číny to neohrozilo. Nechudším zemím proto zbývají dvě možná řešení. Podle neoklasického Heckscher-Ohlinova teorému výrobních faktorů se mohou nadále specializovat na produkty náročné na relativně oplyvající výrobní faktor, tj. přírodní zdroje a zemědělské produkty. Přímou v subsaharské Africe nalezneme země, které se jako jediné kdy podařilo opustit skupinu nejméně rozvinutých zemí díky uváženému nakládání s výnosy z exportu diamantů a díky podpoře přímých zahraničních investic. Příklad Botswany tak dává Africe šanci využít současného pozitivního vývoje směnných relací. Ne všechny země vlastní bohatá ložiska a ne všechny země dokáží příjmy využít ve prospěch svých obyvatel.¹¹⁾ OECD subsaharské Africe doporučuje, aby se vyhnula soutěži náročné na lidskou sílu a aby se specializovala především na zemědělské plodiny.¹²⁾ Jenže právě zde čelí nerovnému přístupu na trhy rozvinutých zemí: různé formy obchodních bariér v oblasti zemědělství mohou být několikanásobně vyšší než v oblasti průmyslu.

Druhým způsobem, jak přetnout začarovaný kruh, je importní nebo exportní substituce surovin za zpracovatelské výrobky. Pokud však nevěříme, že „vedoucí asijské ekonomiky sáhnou na dno svých kapacit (např. pracovní síly) a nebudou nuceny zvýšit své náklady, anebo že se jejich celkový úspěch neprojeví ve výrazném posílení jejich měn, potom si jen těžko dokážeme představit budoucnost pro industrializaci subsaharské Afriky v globální ekonomice.“¹³⁾ Pouhý přístup na trhy Severu není dostatečnou podmínkou diverzifikace exportu. Díky iniciativě *Vše kromě zbraní* mohou již dnes nejméně rozvinuté země světa vyvážet do Evropské unie naprostou většinu zboží bez cel, nevlastní však dostatečný kapitál ani kapacity v oblasti výroby, dopravní infrastruktury a splnění náročných bezpečnostních předpisů. Asijská zkušenost ukázala, že bez ochrany vnitřního trhu a silného odpovědného státu tyto kapacity nelze vytvořit. Až v další fázi rozvoje lze uvažovat o liberalizaci, aby zahraniční konkurence zajistila jejich dlouhodobou životaschopnost.

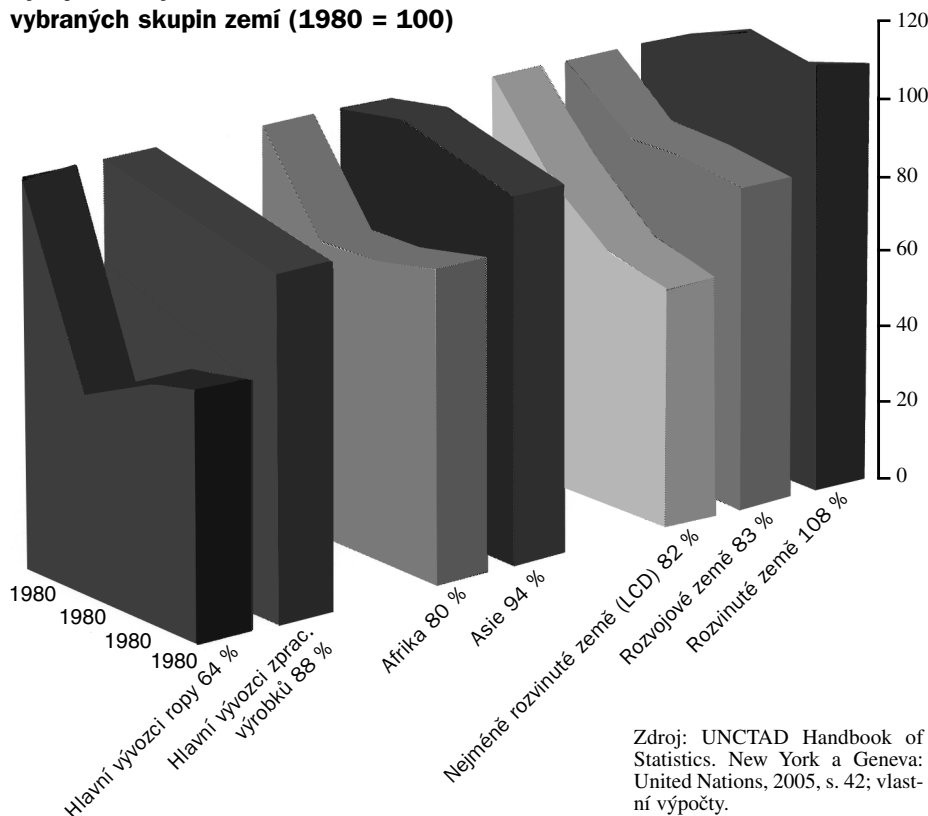
Neoliberální přístup k nejhudším zemím jako překážka rozvoje

Komise OSN pro Afriku proto navrhuje opustit jak neoliberální, tak i pro-

tektionistickou politiku stylu ve prospěch pragmatického přístupu, který by vedl k nové diverzifikaci afrického hospodářství.¹⁴⁾ „Rozvojové kolo“ z Dauhá mělo původně tento nový směr umožnit. Země Severu se měly otevřít dovozům ze zemí Jihu a rozvojovou pomocí podporovat jejich exportní kapacity; země Jihu pak měly snížit své vlastní bariéry pro zboží Severu, a zvýšit tak svou produktivitu. Postupně se ukázalo, že navrhovaná pravidla Světové obchodní organizace ve stylu *one size fits all* by zmenšila prostor nejhudších zemí pragmaticky reagovat na měnící se situaci na světovém trhu a ohrozila by jejich nynější preferenční podmínky. Evropská unie a USA jim zkrátka nabídly příliš málo, než aby se jim jakékoli vlastní ústupky vyplatily. Víra některých ekonomů, že „úspěšné uzavření rozvojové agendy z Dauhá bude [...] základním kamenem k cíli nového partnerství pro rozvoj, mír a bezpečnost mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi v 21. století“,¹⁵⁾ se ukázala jako další mesianistická vize.

Země Severu včetně Evropské unie a České republiky vědomě zachovávají nerovné podmínky světového obchodu v neprospěch zemí Jihu. To však nezna-

Graf
Vývoj směnných relací
vybraných skupin zemí (1980 = 100)

Zdroj: UNCTAD Handbook of Statistics. New York a Geneva: United Nations, 2005, s. 42; vlastní výpočty.

mená, že i kdyby rozvinuté země odstranily obchodní bariéry a exportní dotace, vznikl by krásný svět učebnicových modelů, ve kterém by všechny strany směny dlouhodobě vyhrávaly. Nejen protekcionismus zemí Severu, ale zároveň i samotný volný trh, který představitelé bohatých zemí ve svých proslovech tak vehementně podporují, udržuje nejméně rozvinuté země v pasti chudoby prostřednictvím upevňování nevýhodné vývozní struktury.

Autor srdečně děkuje Vítu Benešovi za cenné připomínky k předchozí verzi textu.

Ondřej Horký (1980) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

horky@iir.cz

¹⁾ Meléndez-Ortiz, R.: „The Trade Round of Unbelievers“, *Development and Cooperation*, spen/září 2006, s. 351.

²⁾ UNCTAD: *Less Developed Countries Report 2002. Escaping the poverty trap*, New York a Genéva: United Nations, 2002, s. VII.

³⁾ Cai, F. a Wan, M.: „How fast and how far can China's GDP grow?“, *China & World Economy*, 2002, roč. 10, č. 5, s. 9.

⁴⁾ Viz např. Bond, P.: „Resource Extraction and African Underdevelopment“, *Capitalism, Nature, Socialism*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 5–25.

⁵⁾ Todaro, M. a Smith, S.: *Economic Development* (8. vydání), Boston: Addison-Wesley, 2003, s. 521–523.

⁶⁾ Nestabilita vývozních cen zboží a služeb je proto součástí Indexu hospodářské zranitelnosti (EVI), který tvoří jedno z kritérií pro zařazení mezi nejméně rozvinuté země světa Ekonomickým a sociálním výborem OSN.

⁷⁾ Cashin, P. a Pattillo, C.: „The Duration of Terms of Trade Shocks in Sub-Saharan Africa“, *Finance & Development*, 2006, roč. 37, č. 2, s. 28–29.

⁸⁾ Bowa, N.: „Le tissu camerounais en perte d'attrait“, *Le Messenger*, Douala, 28. 3. 2006.

⁹⁾ Fankam, J.: „Contrebande : la CICAM menace“, *Cameroon Tribune*, Yaoundé, 29. 4. 2005.

¹⁰⁾ Bardhan, P. a Udry C.: *Development Microeconomics*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 183–184.

¹¹⁾ Negativní, často zničující dopad těžby na životní prostředí, mír, práva obyvatel a udržitelnost rozvoje přesahuje rámec tohoto článku.

¹²⁾ Chen, M., Goldstein, A., Pinaud, N. a Reisen, H.: *China and India: What's in it for Africa?*, Paris: OECD Development Centre, 2006.

¹³⁾ Kaplinsky, R. a Morris, M.: „The Asian Drivers and SSA: MFA Quota Removal and the Portents for African Industrialisation?“, *Workshop on Asian and Other Drivers of Change*, St. Petersburg, 18.–19. leden 2006, s. 26.

¹⁴⁾ Ben Hammouda, H., Karingi S., Njuguna, A. a Sadni-Jallab, M.: „Diversification: Towards a New Paradigm for Africa's Development“, *ATPC Work in Progress*, květen 2006, č. 35.

¹⁵⁾ Ismail, F.: „How Can Least-Developed Countries and Other Small, Weak and Vulnerable Economies Also Gain from the Doha Development Agenda on the Road to Hong Kong“, *Journal of World Trade*, 2006, roč. 40, č. 1, s. 37–68.

Roztržka NATO v Rize: skutečnost, nebo fáma?

Poslední listopadový týden minulého roku se hlavy států a vlád Severoatlantické aliance setkaly v Rize. Nešlo přitom jen o jednu z dalších mezinárodních schůzek, neboť řížské setkání ukázalo směr, jakým by se tato přední světová vojensko-politická aliance měla ubírat v příštích letech a jak by měla přispívat k řešení složitých bezpečnostních problémů, jimž musí spojenci čelit nyní i v budoucnu.

JAAP DE HOOP SCHEFFER

Před řížským summitem se vynořila záplava analýz předpovídající roztržku uvnitř NATO a řada pochmurných úvah o tom, že spojenci nebudou schopni se dohodnout, takže schůzka v Rize bude zbytečná a neplodná. Po summitu je však NATO v daleko lepším stavu než předtím. Vše, co jsem od tohoto setkání očekával, se naplnilo: dospěli jsme k významným rozhodnutím týkajícím se našich dalších operací a partnerství a zlepšili jsme obranné schopnosti.

Klíčovou prioritou NATO zůstává udržení míru a stability v Afghánistánu. Hlavy států a vlád se v Rize přičinily o to, aby měl ISAF (International Security Assistance Forces) dostatek sil, prostředků a flexibility, potřebné k zajištění dalších úspěchů mise. Některá omezení pro nasazení vojsk a prostředků ISAF byla zrušena. Osobně nejsem pochopitelně úplně spokojen a budu trvat na zrušení všech těchto omezení, ale děláme pokroky a spojenci vědí, jak zajistit misi v Afghánistánu plný úspěch. Bude k tomu potřeba více sil, zejména na jihu země, kde v poslední době došlo k bojům. Spojenci se shodli, že si musejí v extrémních situacích vzájemně poskytovat podporu. Zároveň se vůdci Aliance dohodli na potřebě komplexního přístupu mezinárodního společenství a požádali mě, abych prozkoumal možnosti ustavení Kontaktní skupiny pro Afghánistán. Ta by měla zajistit jasnou politickou strategii

Aliance v Afghánistánu tím, že přivede k jednomu stolu všechny hlavní aktéry – státy i mezinárodní organizace. Jednou z mých priorit, mimo jiné, bude začlenit do této skupiny Evropskou unii na základě dohody z Rigy, která zdůrazňuje nutnost poskytnout větší prostor strategickému partnerství NATO–EU. Bude-li naše práce v Afghánistánu plně koordinována, budeme úspěšnější, než kdybychom postupovali každý na vlastní pěst. Shodli jsme se, že v Afghánistánu je zapotřebí více koordinovat spolupráci mezi silami NATO a civilními organizacemi při rekonstrukci země. Bezpečnost a hospodářský rozvoj jsou dvě stránky jedné mince.

Afghánistán strádal přes pětadvacet let. Příliš snadno zapomínáme na oběti války a terorismu, a zároveň máme sklon přehlížet obrovský pokrok, k němuž došlo v posledních letech, kdy se odpovědnosti za bezpečnost v zemi ujaly síly vedené NATO. Afghánistán má ústavu, volený parlament a hlavu státu, ženy mohou vstupovat do politiky, šest milionů dětí chodí do školy, do země se vrátily čtyři miliony uprchlíků a hrubý domácí produkt se ztrojnásobil. Nová opatření a závěry, k nimž se dospělo v Rize, znamenají, že ISAF bude mít vše potřebné k úspěšnému pokračování své činnosti, že kroky mezinárodního společenství budou

NATO

za stanicí Riga

lépe koordinovány a že Afghánci mohou doufat ve zvýšení bezpečnosti a urychlení obnovy své země.

Afghánistán sice vévodil novinovým titulkům, ale není jediným důvodem, proč bylo setkání v Rize tak významné.

Hlavy států a vlád Aliance rovněž jasně vyjádřily svůj záměr rozšířit pozvání na dalším summitu NATO v roce 2008 zemím, které splní základní podmínky pro vstup do NATO a mohou přispět ke zvýšení euro-atlantické stability a bezpečnosti. Týká se to především Albánie, Chorvatska a Bývalé jugoslávské republiky Makedonie.

Byly rovněž podniknuty další kroky k začlenění Balkánu do Evropy. Bosna a Hercegovina, Černá Hora a Srbsko byly přizvány do programu Partnerství pro mír a do Rady euroatlantického partnerství. Všechny balkánské země tak budou určitým způsobem zapojeny do aktivit NATO.

Jinými slovy, rozhodnutí o rozšíření NATO a politice partnerství nadále přispějí k úspěchům NATO v konsolidování celistvé a svobodné Evropy bez válek.

Hlavy států a vlád se rovněž shodly na řadě opatření, která zajistí širší interoperabilitu mezi ozbrojenými silami NATO na jedné straně a partnery a zainteresovanými zeměmi, které nemají s NATO formální partnerské vztahy, na straně druhé. Bylo rozhodnuto zvýšit jejich schopnost podílet se politicky i vojensky na operacích vedených NATO. Nová iniciativa ve výcviku partnerů NATO ve Středozeří a na Blízkém východě umožní Alianci podílet se s ostatními o své jedinečné zkušenosti. Otevírají se tak nové možnosti bližší spolupráce se zeměmi, které sdílejí hodnoty Aliance a mají zájem na udržení bezpečnosti a stability.

Rozhodnutí z Rigy dále posílila obrannou transformaci NATO a zvýšila kapacitu a efektivnost jeho sil. Síly rychlé reakce dosáhly v Rize plné operační schopnosti.

Bude podstatně zvýšena kapacita vzdušné strategické přepravy, a to prostřednictvím průkopnické dohody o konsorciu, které bude sdílet letouny C-17. Dohodli jsme se rovněž na nových iniciativách, jako je taktická raketová obrana, vzdušný systém pozemního průzkumu a na spolupráci mezi silami zvláštního určení.

Summit v Rize byl zkrátka nadmíru úspěšný. Obranné a politické pilíře Aliance byly výrazně posíleny a zajistí lepší možnosti budoucích misí a operací.

Jaap de Hoop Scheffer (1948) je generálním tajemníkem Severoatlantické aliance.

Ve dnech 28.–29. listopadu 2006 se v historickém městě při ústí Západní Dviny do Baltského moře sešli vrcholní představitelé členských států Severoatlantické aliance (NATO). Schůzce v lotyšské metropoli nepředcházela očekávání přelomových rozhodnutí – ještě dříve na podzim se zdálo, že ji ovládne hašteření o rozmístění národních jednotek v sektorech afghánské mise ISAF. Nakonec se tak nestalo, a řížská schůzka se právem zařadila mezi tzv. transformační summity, jejichž cílem je vtisknout transatlantickému obrannému spo- lečenství po skončení studené války a proměně bezpečnostních hrozeb, jimž musí členské státy čelit, novou tvář a raison d'être.

NATO na cestě

Podpis Severoatlantické smlouvy (4. dubna 1949) dal vzniknout společenství, jehož smluvní strany se zavázaly, že „ozbrojený útok proti jedné nebo více z nich bude považován za útok proti všem“ (Článek 5), přičemž za takový útok je považováno napadení území členské země nebo jejich ozbrojených sil v obranném perimetru NATO zahrnujícím území členských států, Středozeří moře a severoatlantický prostor severně od obratníku Raka (Článek 6). Podle Článku 10 směřují k NATO přistoupit výhradně evropské státy.¹⁾ Hlavním cílem aliance bylo vystavět pevnou hráz možnému útoku či zastrahování západní Evropy. NATO bylo součástí spojeneckého systému USA, který měl sloužit k „zadržování“ (*containment*) SSSR v prostoru tzv. eurasijského okraje (*rimlandu*).

Během studené války nebylo organizací zcela strnulou – postupně nabývaly obrysů společné vojenské a civilní instituce a vyvíjela se strategická koncepce, jejímž základním kamenem se v roce 1967, kdy byla vypracována tzv. Harmelova zpráva, stal princip pružné reakce (*flexible response*) stavějící na rovnováze konvenčních a jaderných sil. Pád železné opony však zastihl NATO stále jako tradiční společenství kolektivní obrany o 16 členech, více než osmi milionech mužích ve zbrani či záloze a 61 000 tancích a dělostřeleckých bateriích.²⁾

Po londýnském summitu (1990), na němž byla studená válka prohlášena za ukončenou, nicméně následovala nebylá dynamika proměny NATO, hledající svou roli v nové bezpečnostní situaci. Dnes má Severoatlantická aliance 26 čle-

nů, tři hrozny partnerských uskupení (EAPC / *Partnership for Peace*, *Mediterranean Dialogue*, *Istanbul Cooperation Initiative*) a v roce 2006 byla činná současně v pěti operacích na třech kontinentech, tj. jednoznačně mimo Severoatlantickou smlouvou stanovený obranný perimetr. Za sebou má mírotvorné, preventivní, monitorovací i rekonstruční operace, kontroverzní ozbrojenou humanitární intervenci, záchranné mise při živelních pohromách, a dokonce pomoc při zabezpečení významných sportovních událostí v Řecku a Portugalsku (2004). Článek 5 o kolektivní obraně bylo využito pouze jednou, v souvislosti s *nekonvenčním* útokem na území USA 11. září 2001.

Na římském summitu (1991) byla přijata nová strategická koncepce,³⁾ která zanesla do diskursu NATO pojem široce pojatá bezpečnost a řešení mezinárodních krizí (*crisis management*). Následujícího roku již stroje se systémem raného varování AWACS létaly nad Bosnou a Hercegovinou a mírotvorné jednotky UNPROFOR využívaly velkých struktur Severoatlantické aliance. Zásadní změnu na praktické rovině znamenaly až první samostatné mise NATO na Západním Balkáně: IFOR (1995–1996), SFOR (1996–2004), KFOR (1999–) a další menší operace. Zkušenosti z mnohonárodních operací k nastolení a udržení míru se promítly do prvních strukturálních změn ve vojenské struktuře NATO i závazku čelit komplexním novým hrozbám (včetně etnických konfliktů, zhroucení států a šíření zbraní hromadného ničení) v novém strategickém koncep-

VZTAHY A PROBLÉMY

tu přijatém na washingtonské schůzce (1999).⁴⁾

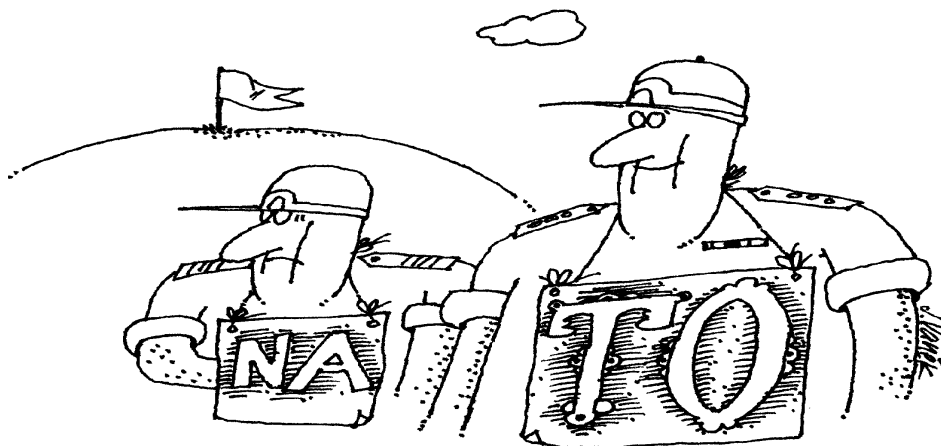
Požadavky na zvýšenou využitelnost jednotek a účinné velení v novém druhu operací aktivně předsouvajících obranu členských států NATO „promítáním stability“ za jejich hranice⁵⁾ a nutnost čelit nově vytanuvší hrozbě mezinárodního terorismu se následně staly tématem řady transformačních schůzek, zahájených v Praze (2002) a pokračujících přes Istanbul (2004) a Brusel (2005). Souběžně s probíhající transformací – politikou i vojenskou – a zaváděním přijatých opatření, například rozšiřováním členství a partnerství o země Středního východu pod hlavičkou Istanbulské iniciativy spolupráce (ICI), spolupráce s Evropskou unií na základě ujednání *Berlin-Plus*, která umožnila silám EUFOR převzít misi v Bosně (operace *Althea*) od SFOR, budování jednotek reakce (NRF) a restrukturalizací vojenského velení, NATO přejalo velení nad operací ISAF (2003), prvním nasazením jednotek aliance mimo euratlantický prostor, navíc s výrazným rekonstrukčním nábojem (25 provinčních rekonstrukčních týmů, PRT).⁶⁾

Rížská schůzka

Listopadový summit NATO v Rize zapadá do výše popsaného kontextu dynamické proměny – přijatá rozhodnutí, ač povahou často dílčí, ne převratná, potvrzují nastoupenou cestu k předsunutému zajišťování bezpečnosti členských zemí proti nekonvenčním hrozbám ve světě, kde vzdálenosti hrají stále menší úlohu:⁷⁾

• **Politické záležitosti.** Byla přijata již dříve ministry obrany NATO schválená *Všezahrnující politická směrnice* o vývoji v následujících deseti až patnácti letech, potvrzující nastavený expediční kurs: „[NATO] musí disponovat potenciálem započít a udržovat v činnosti souběžně rozsáhlé i malé operace zajištění kolektivní bezpečnosti a reakce na krizové situace na aliančním území, na jeho periferii i ve strategické vzdálenosti.“⁸⁾ Poprvé se na rovinu diskusí v rámci politického dialogu o bezpečnostních otázkách dostává, patrně i vzhledem k chladnoucím vztahům s Ruskem, energetika.⁹⁾

• **Partnerství a členství.** V roce 2008 budou do NATO přizvány Albánie, Makedonie a Chorvatsko. Bosně a Hercegovině, Černé Hoře a Srbsku bylo nabídnuto členství v *Partnerství pro mír* – rozhodnutí o pozvání Srbska, ztížené problematickou spoluprací s ICTY, přitom padlo až na poslední chvíli. Vztahy s Ukrajinou a Gruzii budou nadále vede-

ny na úrovni tzv. intenzivního dialogu, přičemž *Závěrečná deklarace* potvrdila územní celistvost druhé jmenované země, který se potýká s dvojicí neurovnaných etnopolitických konfliktů.

• **Vojenské záležitosti.** Za plně operační byly prohlášeny jednotky NRF jako nástroj expedičního kursu operací NATO zajišťujících široce pojatou bezpečnost (první nasazení si již odbyly při pomoci zabezpečení Olympijských her v Řecku 2004 a při humanitárních operacích po hurikánu Katrina v americkém státě Louisiana a zemětřesení v pákistánském Kašmíru, 2005). Země NATO se dohodly na dlouhodobém plánu jejich šestiměsíčních rotací do roku 2013. Dlouhodobým problémem NATO z hlediska schopnosti nasazení jednotek je rychlost a účinnost jejich přepravy; neshody mezi členskými státy vznikají též v otázce financování přesunů. Na řížské schůzce byl rozvinut plán NSAC – *Strategic Airlift Capability* čtrnácti zemí NATO (včetně ČR) a Švédska společně zakoupit trojici letounů Boeing C-17, který by vzdušnou přepravu nasazovaných vojsk do budoucna usnadnil; vedle tohoto plánu je již v současnosti účinný program SALIS (*Strategic Airlift Interim Solution*) – pronájem šesti přepravních letounů Antonov An-124 šestnácti zeměmi Aliance, opět včetně České republiky. Schválena byla i nová výcviková iniciativa (*Training Cooperation Initiative*) pro země sdružené v partnerských uskupeních *Istanbul Cooperation Initiative* (ICI) a *Mediterranean Dialogue* (MD); ve druhé fázi projektu přímo na Středním východě vznikne pod hlavičkou této iniciativy Středisko bezpečnostní spolupráce NATO (*Security Cooperation Centre*). Poslední zde zmíněnou, nikoli však nevýznamnou vojenskou záležitostí, bylo schválení programu *Theatre Missile Defence* (TMD) – protiraketového štítu nad operačním prostorem misí NATO, který by měl být účinný do roku 2010. Protiraketová obrana je součástí *Strategické koncepce* (1999); ohledně záměru vybudovat štít nad úze-

mím členských států NATO však prozatím byla pouze schválena studie proveditelnosti (2006) předpokládající, že bude propojen s národními systémy, tj. protiraketovou obranou USA.

Mise v Afghánistánu. ISAF (*International Security Assistance Force*) v nitru eurasijského kontinentu je v současnosti největší operací NATO, které se účastní 32 000 vojáků z 26 členských a 11 partnerských zemí. Zhoršující se bezpečnostní situace v posledních měsících vyvolala bezprecedentní pochyby o úspěšnosti operace; nezdar by mohl NATO oslabit jak zevnějšku, tak zevnitř, protože přesvědčení členských a partnerských zemí, že se jedná o účinnou organizaci, se významně podílí na jejím dosavadním úspěchu. Kromě toho vzrostlo napětí o rozmístění národních jednotek účastníků operace v rizikových oblastech na jihu a východě území a nedostatek solidarity hrozil rozkolem. Německo, Francie a Španělsko nakonec vyjádřily ochotu nasadit své jednotky i v neklidných oblastech, pokud se tam bezpečnostní situace bude dále zhoršovat. Představitelé zemí NATO rovněž opakovaně prohlásili, že Afghánistán není problémem výhradně Severoatlantické aliance, ale celého mezinárodního společenství.

Budoucnost NATO: otevřená struktura

Expediční kurs, předsunutá obrana a globální partnerství, v krajní podobě vedoucí až ke zrušení čl. 10 Severoatlantické smlouvy podle teze, že „globální hrozby nemůže zažehnat regionální organizace,“¹⁰⁾ jsou jen jednou z vizí budoucnosti NATO, kterou zastávají zejména Spojené státy. Proti nim stojí některé evropské země v čele s Francií, které chtějí nadále spatřovat základní úlohu organizace v tradičně pojaté kolektivní obraně – a omezit operační činnost na mise podle čl. 5 – přičemž se obávají, že utužovaná globální partnerství by NATO rozmělnila, rozdělila a znemožnila mu plnit jeho základní obrannou roli. Mezi dvěma krajnostmi však leží i třetí cesta: NATO jako

Vize sjednocení Evropy se ještě nevyčerpala

VÁCLAV
NEKVAPIL

otevřená struktura, neustále v pohybu a připravena – na rozdíl od klasické kolektivní obrany jako *statické* struktury (během studené války navíc s jasně určeným nepřítelem) – čelit novým, nekonvenčním a asymetrickým bezpečnostním hrozbám v širším euratlantickém prostoru a jeho okolí. Zároveň však struktura se silným gravitačním jádrem v hodnotách bezpečnosti, svobody, demokracie a práva, která bude pevně územně zakotvena v západní části eurasijského *rimlandu*. Díky současnému napětí mezi zmíněnými dvěma vizemi existuje předpoklad, že NATO budoucnosti bude právě takové.

Ondřej Ditrych (1982) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

ditrych@iir.cz

¹⁾ Severoatlantická smlouva je k nahlédnutí na www.nato.int/docu/other/cz/treaty-cz.htm.

²⁾ *The Beginnings of NATO's Military Structure*, Military Issues No. 1 (Brussels: NATO, 2006) 10.

³⁾ Plné znění se nachází na www.nato.int/docu/comm/49-95/c911107a.htm.

⁴⁾ K nahlédnutí na www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm.

⁵⁾ Srov. Jaap de Hoof Scheffer, *Reflections on the Riga Summit*, NATO Review (Winter 2006), www.nato.int/docu/review/2006/issue4/english/art1.html.

⁶⁾ Současné mise doplňuje KFOR, *Active Endeavour* (námořní operace v Středozemním moři), výcviková mise v Iráku (*Training Implementation Mission*) a mírová operace v Dárfúru ve spolupráci s Africkou unií.

⁷⁾ Závěrečná deklarace summitu (*Riga Summit Declaration*) je k nahlédnutí na www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm. Všeobecné politická směrnice (*Comprehensive Political Guidance*) na www.nato.int/docu/basicxt/b061129e.htm. Následující údaje, které nejsou obsaženy v těchto dokumentech, vycházejí mj. z přednášky Štefana Fülleho, českého velvyslance při NATO, na výročním setkání Centra pro sociální a ekonomické strategie UK (CESES) 4. prosince 2006.

⁸⁾ Cit. d., překlad autora. Vyjádřeno v číslech, ministři obrany NATO se shodli na požadavku, aby každá členská země byla připravena nasadit v operacích 40 % svých jednotek a 8 % jednotek se vždy nějaké operace NATO účastnilo nebo se připravovalo k nasazení. Česká republika dnes splňuje pouze druhý z těchto požadavků.

⁹⁾ Ve vztahu k Rusku závěrečný dokument diplomaticky hovoří o tom, že „mnohé je třeba ještě učinit“ k naplnění cílů *Deklarace NATO–Rusko* z římského setkání (2002). Ruská se patrně dotýká i výzva, aby „všechny zúčastněné strany postupovaly konstruktivně a prosazovaly mír a stabilitu“ v regionu jižního Kavkazu (cit. d., překlad autora).

¹⁰⁾ Ivo Daalder a James Goldgeier, *Global NATO*, Foreign Affairs (September/October 2006), www.foreignaffairs.org/20060901faesay85509/ivo-daalder-james-goldgeier/global-nato.html.

Česká republika měla spolu s dalšími sedmi evropskými postkomunistickými zeměmi v historii nevídanou příležitost: její transformace od totalitního režimu k demokracii měla jasně stanovený cílový stav. Tím cílem nebyla jen vážně formulovaná demokracie, ale její podoba zhmotnělá do konkrétního a funkčního politicko-právního celku. Tímto celkem byla Evropská unie.

Odpovědí na otázku, zda je dobré další rozšiřování EU, je třeba hledat právě v analýze oné stabilizující, a především pak orientující role, kterou Evropská unie hraje ve svém nejbližším okolí. Současně je třeba položit si otázku, co je vlastně Evropská unie, kde může končit a kde začínat, a proč je tak atraktivní pro země v jejím okolí (a naopak, proč ztrácí atraktivitu pro země uvnitř sama sebe).

Pevnost Evropa

Představy o Evropské unii jsou v jejich sousedních zemích (včetně těch kandidátských) velmi zkrácené. V lidovém vnímání znamená Evropská unie především klub bohatých zemí. Toto hledisko je také podnětem pro masovou emigraci za prací ze zemí severní Afriky a z postsovětských států, nesoucí pejorativní název „ekonomická imigrace“. Hospodářské elity sousedních států si uvědomují rozsah a atraktivitu skoro pětisetmilionového evropského trhu s vysokou cenovou hladinou, která exportérům slibuje vysoké zisky. Politické špičky v evropském sousedství jsou o poznání ostražitější – vědí, že Evropská unie neznámá jen bohatství, ale také důslednou demokratizaci a plnou otevřenost ekonomiky nejen směrem do Evropy, ale také vůči Evropě. A to ohrožuje jejich mocenské postavení.

Poslední rozšíření nebylo ještě vstřebáno (svědčí o tom stále přetrvávající přechodná období) a již dochází k rozšíření dalšímu. Nebyvale tvrdé podmínky, za kterých přistoupily do Evropské unie Rumunsko a Bulharsko, vypovídají o neexistenci vize budoucnosti Evropské unie více než neexistence evropské ústavní smlouvy. I bez ústavy může EU fungovat, ale pokud i nadále vede tři země jako země kandidující na členství, měly by mít všechny strany

jasno v tom, co od sebe vzájemně mohou očekávat. Nechť ke koncepční politice rozšíření (která však musí být provázána s reformou institucí a rozhodovacích procesů) Evropu znevěrohodňuje a mnohé země (například severní Afriky) vede k tomu, že raději posílují své bilaterální vztahy s jednou či více zeměmi, než aby braly vážně Evropskou unii jako seriózního partnera.

Příklad Bulharska a Rumunska tuto bezradnost Evropské unie demonstruje velmi jasně. Jejich vstup je prezentován jako dokončení rozšíření z května 2004, tedy spíše jako setrvačnost než jako další vítané obohacení EU. Rumuni a Bulhaři jsou poslední, kteří se ještě – byť s „odřenými ušima“ – protáhnou pod padající mříž „pevnosti Evropa“. Snad ještě Chorvatům se podaří protáhnout mřížemi, ale pak se již dlouho nikdo k pevnosti ani nepřiblíží. Jakou hru tedy hrajeme s Turky, Makedonci a dalšími potenciálními kandidáty na členství?

Evropská politika sousedství I–III

Evropská politika sousedství (ENP) je polovičatý instrument vnější politiky EU. Země, které jsou do ENP zařazeny, postupují podle sjednaných akčních plánů, ale kam tyto jejich „akce“ mají vést, není zcela zřejmé. Evropská politika sousedství zahrnuje země jako Moldavsko či Bělorusko, které by podle platných smluv měly mít právo do EU vstoupit – pokud splní kodaňská kritéria. V Evropské politice sousedství však nalezneme i státy, které o členství usilovat nechtějí a ani nemohou (Palestinská samospráva, Ázerbájdžán). ENP naopak nepočítá se zeměmi balkánskými, které jsou nejbližšími sousedy Evropy a jejichž právo na členství Unie nepřímo potvrzuje tím, že jim neupírá přidělení statusu kandidátské země – pokud se vypořádají s dědictvím nedávných

balkánských konfliktů (práva menšin, potrestání válečných zločinců) a s organizovaným zločinem propojeným s politikou.

Evropská unie by měla jasněji definovat, co znamená udělení kandidátského statutu a jaký cílový stav opravňuje země k plnoprávnému členství. Stanovování konkrétních dat vstupu, aniž by bylo jasné, zda budou splněna kodaňská kritéria, se ukázalo jako nenapravitelná politická chyba v případě Bulharska a Rumunska. Jejich „plnoprávné“ členství pod dohledem Evropské komise je dlouhodobým provizoriem, které by si Turecko jistě nenechalo líbit. Dnešní operování s léty 2015–2020 jako s termínem případného vstupu Turecka je hazardováním se vzájemnou důvěrou. Stanoveny mají být jen podmínky, předmětem jednání pak bude harmonogram závazný pro obě strany.

Prvním krokem k ujasnění budoucí podoby Evropské unie by tedy měla být diverzifikace Evropské politiky sousedství. Skupinu ENP I by pak tvořily kandidátské země se vzájemně dojednaným harmonogramem, jehož cílovým stavem by bylo členství v Unii (bez stanovení konkrétního data). Skupina ENP II by se mohla skládat ze zemí, které by neusilovaly o členství v EU, ale o členství v Evropském hospodářském prostoru. Tento status můžeme právem nazvat „privilegovaným partnerstvím“, tedy tím, čeho dnes využívá Norsko, Island, Švýcarsko a Lichtenštejnsko ve vztahu k Evropské unii. Lze si velmi dobře představit, že by tento status mohly v budoucnosti získat například Izrael či Ukrajina. A konečně ENP III by zahrnovala země, jež nemají zájem o úzkou vazbu na Evropskou unii, ale chtějí s ní na poli-

tické úrovni spolupracovat (jako Ázerbájdžán, Jordánsko či Sýrie).

Více uníí!

U kořene evropské integrace stála snaha založit v Evropě řád, který by zajistil mír a stabilitu obyvatelům „starého kontinentu“. Rozšíření Evropské unie po pádu železné opony bylo vedeno přesně v tomto duchu – politické a ideové vakuum střední a východní Evropy bylo naplněno vizí sjednocení kontinentu. Hrozby míru však dnes již nepřicházejí z Ruska, ale spíše z Blízkého východu.

Pro budoucnost Evropské unie by měla být klíčová aktivní politika na evropském kontinentě, kde je „doma“. Evropská budoucnost Běloruska, Moldavska a zemí Balkánu je neoddiskutovatelná. Osud těchto zemí se od osudu zbytku kontinentu liší pouze v posledních šestnácti letech (váleky na Balkáně, Lukašenkův režim a problém podněsterského separatismu). To není dostatečný důvod pro to, aby neměly stejná práva podílet se na budoucnosti Evropy jako země, jejichž demokratizace začala hned v roce 1989.

V logice východního rozšíření však není integrace Blízkého východu do Evropské unie. V tom má Lenka Kovačková pravdu, když píše, že žádný konflikt nevyřešíme pouze tím, když jej přesuneme zpoza hranic dovnitř EU. Navíc Evropská unie je kompromisem 25/27 zemí „šitým na míru“ právě jim (a jimi). Nemusí fungovat jako celek například v arabském světě, ale má mu co nabídnout. Třetí či čtvrtá zóna ENP (jakási „ENP Universe“) by měla mít za svůj hlavní cíl podpořit regionální integraci zemí kulturně či historicky vzájemně blízkých po vzoru Evropské unie. Díky exportu dobré praxe, zkušeností s fungováním společných nadnárodních institucí, hospodářské, bezpečnostní a politické integrace a mírového způsobu řešení konfliktů by mohla Evropská unie dát těmto zemím více než integraci do EU. Příkladem nám budiž velmi dobrá praxe Rady Evropy a jejího Evropského soudu pro lidská práva, kdy nejdokonalější nadnárodní mechanismus ochrany lidských práv inspiroval vznik obdobné regionální justiční instituce v Latinské Americe, Asii a Africe. Proč by stejným způsobem nemohla vzniknout například Středomořská unie úzce spolupracující s Unii evropskou?

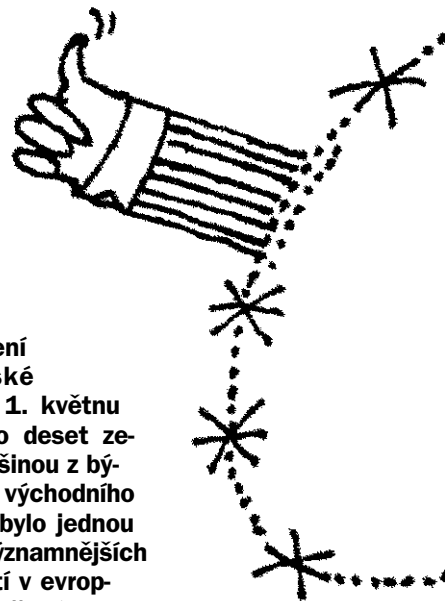
Evropská mandala

Stabilizující vliv Evropské unie lze přirovnat k čínské politice vyjádřené mandalou. V nejbližším okolí Číny měli být jen přátelé (a vazalové), v další zóně neu-

trálové a za nimi již začínali nepřátelé. Zahraniční politika čínských císařů spočívala po staletí na jednoduchém principu: pohltit přátele, učinit si z neutrálních přátele a z nepřátel neutrální... Proč by se jí nemohla inspirovat i Evropa?

Václav Nekvapil (1981) je analytikem a místopředsedou Asociace pro mezinárodní otázky. Je interním doktorandem na Ústavu politologie FF UK.

vaclav.nekvapil@amo.cz

Rozšíření Evropské unie k 1. květnu 2004 o deset zemí, většinou z bývalého východního bloku, bylo jednou z nejvýznamnějších událostí v evropských dějinách 20. století.

Z Bruselu zněly ódy na opětovné sjednocení uměle rozděleného kontinentu a na historický úspěch Evropské unie jako takové. Každodenní realita fungování unijních institucí s výrazně rozšířenou členskou základnou představovala poněkud nepříjemné procitnutí nejenom pro staré členské země EU, ale i pro nováčky.

Přistoupení Rumunska a Bulharska k 1. lednu 2007 vyvolává mnohem více vrásek na čelech unijních představitelů než pocitu uspokojení z úspěšně zakončených jednání. Jak se mohlo smýšlet v Evropské unii tak výrazně změnit v průběhu pouhých dvou let a čím je způsobeno? Zodpovězení těchto otázek je zásadní nejen pro pochopení přetrvávající nevole občanů EU vůči dalšímu rozšiřování, ale i pro kvalitu vzájemných vztahů mezi současnými členskými státy.

Dopady východního rozšíření na Evropskou unii

K 1. květnu 2004 se Evropská unie rozšířila o deset nových zemí. Přibylo jí

Další rozšiřování Evropské unie

může přivodit její konec

LENKA KOVAČOVSKÁ

z hlavních pobídek pro vstup do Unie. Změna z čistého příjemce na čistého plátce do unijního rozpočtu jen několik let po vstupu do EU by byla velkým políčkem pro vlády nových členských zemí, které odůvodňovaly mnohé bolestivé ekonomické reformy právě vstupem do Unie a následným přílivem prostředků ze strukturálních fondů.

Další negativum pro EU vyplývající z rozšíření je možné spatřovat v rozhodovacím a legislativním procesu Unie a ve způsobu fungování unijních orgánů. Rozhodovací moci v Evropské unii, stejně tak i fungování unijních institucí stále funguje de facto na principech definovaných v Římských smlouvách. To, co fungovalo mezi šesticí relativně homogenních států, může jen stěží spolehlivě fungovat mezi 27 a více velice rozdílnými zeměmi. Smlouva z Nice představovala záchranné kolo pro rozšíření Evropské unie na maximálně 27 států s tím, že předpokládala urychlenou revizi zakládajících smluv ve prospěch zřeknutí se jednomyslnosti a větší liberalizace fungování. Odmítnutí Smlouvy o ústavě pro Evropu pozastavilo reformní proces. Pokud se členské země v brzké době nedohodnou na nové reformě, může se lehce stát, že se unijní rozhodovací proces zcela zablokuje a další rozšiřování nebude možné ani z technických důvodů. Navíc, čím více členských zemí, tím obtížnější bude nalezení kompromisního stanoviska.

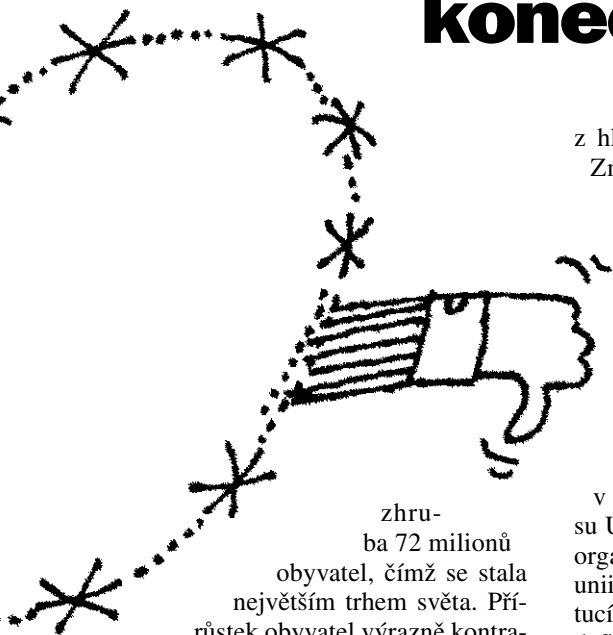
Pokračující teritoriální rozšiřování EU představuje rovněž překážku dalšímu prohlubování integračního procesu. Země s nízkou životní úrovní, chybějící legislativou, čekající na příliv prostředků ze strukturálních fondů se nebudou moci zapojovat do intenzivnější spolupráce v nových oblastech, po kterých volá mimo jiné Spolková republika Německo

a Francie – tahouni evropského integračního procesu. To by mohlo vést k rozhodnutí vyspělejších členských zemí založit si určitý „elitní klub“ a pozvolná více-rychlostní integrace by vedla k rozvolnění vzájemných vazeb mezi státy a omezení solidarity a sounáležitosti mezi členskými zeměmi.

Rozšiřování versus evropská politika sousedství

Stabilizace evropského kontinentu a zamezení válečným konfliktům, jeden z hlavních důvodů pro iniciaci integračního procesu v Evropě, patří mezi nejčastější argumenty obhájců dalšího rozšiřování Evropské unie. Uznávám, že proces předvstupních vyjednávání může motivovat státy k vyřešení svých sporů se sousedy i k eliminování vnitrostátního napětí. Problémem ale zůstává, co se stane po vstupu do Společenství. Unie momentem vstupu ztrácí rozhodující prostředek nátlaku na danou zemi – tlak obyvatel dané země na vládu. Jako příklad stačí uvést rostoucí nacionalistické, populistické až extremistické tendence vlád zemí střední Evropy, které jsou z Bruselu sledovány s velkou mírou znepokojení.

Unie, která již jednou neuspěla v řešení krize na Balkáně, věří, anebo se tak alespoň tváří, že pravým receptem pro definitivní vyřešení balkánského „problému“ je postupná integrace těchto zemí do Evropské unie. Může se ovšem nějaký konflikt vyřešit pouze tím, že jej přesuneme zpoza hranic dovnitř? Jako příklad nepřátelých zemí poctivě plnících své členské závazky, a přesto neschopných překonat své vlastní spory, můžeme uvést příklad Řecka/Kypru a Tu-

zhruba 72 milionů obyvatel, čímž se stala největším trhem světa. Přírůstek obyvatel výrazně kontrastoval s nepatrným nárůstem průměrného hrubého domácího produktu v Unii, jelikož průměrná HDP per capita v přitoupivších zemích činilo pouze 27 procent průměru stávajících zemí. Rozšíření, které znamenalo výrazný nárůst výdajů ze strukturálních fondů, se téměř vůbec neprojevilo v opětovném nastartování stagnujících evropských ekonomik. A s přetrvávající stagnací a rostoucí mírou nezaměstnanosti velkých evropských ekonomik přímo úměrně klesá ochota bohatších evropských zemí „dotovat“ ekonomiky méně rozvinutých zemí.

Rovněž tak nebyla zcela naplněna očekávání nových členských zemí – jejich příjmy ze strukturálních fondů se ani zdaleka nedají srovnat s pomocí, kterou obdržely a stále dostávají zaostávající regiony starších členských zemí. Další rozšiřování o země hospodářsky výrazně zaostávající i za novými členskými zeměmi by vedlo ke snížení průměru HDP na hlavu v Evropské unii, čímž by nejen zaostávající regiony „starých“ zemí EU, ale i regiony vyspělejších zemí z východního rozšíření ztratily nárok na čerpání ze strukturálních fondů, jedné

rečka v NATO a to, že ani dlouholeté členství v Alianci nepomohlo obrousit konfliktní hrany mezi těmito zeměmi. Výrazné spory mezi členskými státy by nejenom ohrozily jednotu Unie, ale vedly by i k popření jejich základních principů a smyslu její existence.

Mezi země, které zvažují podání žádosti o členství v Evropské unii, patří Ukrajina. Oranžová revoluce bezpochyby představovala milník ve vývoji této země, ale praktické důsledky revoluce výrazně zaostávají za mediálním ohlaselem a prvotním nadšením z další „samoctové“ revoluce. Důsledkem revolučního procesu bylo posílení separatistických tendencí a zklamání z porevolučního vývoje vedlo také k poklesu prounijních nálad u obyvatelstva. Začlenění země, která sama nemá vyjasněno, kam patří – zdali do Evropy, anebo spíše k Ruské federaci – by rozhodně neprospělo unijním zájmům.

Jako alternativa pro další rozšiřování Evropské unie na jih a na východ by mohla sloužit kombinace jednotlivým státům na míru přizpůsobených regionálních politik EU, jako jsou Evropský hospodářský prostor, Stabilizační a asociační proces pro Balkán a státy usilující o členství (například Turecko, Chorvatsko, Makedonie), a především Evropské politiky sousedství. Specifické programy po jednotlivé země, které by jim umožnily přístup na jednotný unijní trh, by se tak mohly stát plnohodnotnou alternativou členství v Unii.

Kde jsou hranice Evropy

Jednou z podmínek vstupu do Evropské unie je, že se země ucházející o členství musí nacházet na evropském kontinentu. Problémem ovšem je, že hranice evropského kontinentu nejsou přesně specifikovány, a tak neexistují jasně dané mantinely, v rámci kterých by se EU měla rozšiřovat. Velké geografické vzdálenosti mezi zeměmi vedou k postupnému odcizování obyvatel jednotlivých evropských zemí. Nejenomže nedochází k postupnému sblížení jednotlivých národních kultur, jejich prolínání a vytváření pocitu specifické evropské identity, ale ve snaze eliminovat „zhoubný unifikační vliv Unie“ se začínají vyzdvihovat národní hodnoty, rostou nacionalistické tendence a vyčleňování se starých členských zemí vůči novým. Další rozšiřování Evropské unie tak může paradoxně přivodit její konec.

○
Lenka Kovačovská (1982) je analytičkou Asociace pro mezinárodní otázky (AMO).

lenka.kovacovska@amo.cz

Rusko a slepá ulička nacionalismu

Pořádek a stabilita jsou pojmy, s nimiž se vláda Vladimíra Putina ráda ztotožňuje. Některé letošní události však svědčí o tom, že dnešní Rusko není tak stabilní, jak se to celému národu i světu snaží ukázat ruská vládnoucí vrstva. Jedním ze znepokojujících rysů politického vývoje v Rusku byl v roce 2006 pomalý, ale jistý vzestup militantního nacionalismu.

JAROSLAV ŠIMOV

Projevuje se jak šířením xenofobních nálad v ruské společnosti, tak opatrným využitím těchto nálad vládou pro vlastní politické zájmy. Zdá se, že názory a hesla, která se ještě před několika lety považovala v Rusku za marginální, teď začínají patřit do politického mainstreamu.

Názorným příkladem měnící se situace se staly události v malém městečku Kondopoga na severu Ruska. Začátkem září tam propukly nepokoje, během nichž místní obyvatelé pálili a ničili hospody, obchůdky a jiný majetek patřící přistěhovalcům z Kavkazu. Příčinou událostí, které ruská liberální média označila za pogrom, se stala rvačka v jedné z „kavkazských“ hospod, do níž se zapletlo několik Rusů a Kavkazanů, především Čečenců. Dva Rusové byli zabiti a tato vražda vyvolala výbuch násilí vůči přistěhovalcům. Úřady musely z města evakuovat několik desítek čečenských, ingušských a jiných přistěhovaleckých rodin. Většina místních obyvatel po nepokojích tvrdila, že příčinou výbuchu jejich vzteku bylo chování kriminálních živlů z řad místní kavkazské komunity, která je údajně spojena jak s podsvětím, tak se zkorumpovanými úřady, především s policií. Rvačka v hospodě se podle místních Rusů stala jenom pověstnou poslední kapkou.

Rusko pro Rusy

Ruská vláda zareagovala na události v Kondopoze poněkud neobvyklým způsobem. Několik místních činovníků bylo samozřejmě potrestáno, prezident Putin však prohlásil, že v souvislosti s těmito událostmi je třeba se pozorně podívat na situaci v obchodech a na tržnicích v celém Rusku, kde pracuje velký počet při-

stěhovalců, a učinit opatření „v zájmu původního obyvatelstva Ruské federace“. Putin sice neupřesnil, koho měl na mysli, jeho slova však vyzněla jednoznačně jako podpora etnickým Rusům a úsilí nacionalisticky naladěné části společnosti o omezení imigrace a vytváření „Ruska pro Rusy“.

Nacionalistický přístup se také projevil na podzim během diplomatického konfliktu mezi Ruskem a sousední Gruzii. Zatčení několika ruských důstojníků, které gruzínská vláda obvinila ze špionáže (byli však za několik dní za prostřednictvím OBSE předáni ruským úřadům), vyvolalo rozhořčenou reakci Moskvy, jejíž vztahy s Tbilisi jsou již dávno na bodu mrazu kvůli snaze gruzínského prezidenta Saakašviliho vymanit svou zemi z ruské sféry vlivu. Vzápětí po zatčení důstojníků uvalilo Rusko na Gruzii ekonomické sankce včetně transportní blokády a přerušení poštovního spojení. V Moskvě a jiných městech byl uskutečněn policejní zásah proti Gruzíncům žijícím v Rusku, z nichž podle gruzínského velvyslanectví v Moskvě bylo téměř 800¹⁾ kvůli větším nebo menším porušením imigračních zákonů deportováno. (Tyto zákony byly mimo jiné pro občany Gruzie značně zpřísněny.) Došlo však také k pronásledování etnických Gruzínců majících ruské občanství. Objevily se dokonce dopisy z policie ředitelům středních škol v Moskvě požadující informaci o „dětech gruzínských národnosti“.²⁾ Vláda prohlásila, že šlo o zjevný přehmat moskevských policejních úředníků. Množství těchto „přehmatů“ a rozsah protigruzínské kampaň v provládních médiích a mezi ruskými politiky však svědčil o tom, že naciona-

listický kurs není kremelskému vládcí a jeho pomocníkům úplně proti mysli.

Kondopoga a kampaň proti Gruzíncům nejsou však jedinými důkazy vzestupu xenofobních nálad v ruské společnosti. Podle ruského analytického střediska SOVA, které se zabývá výzkumem extremismu, zahynulo v lednu až listopadu 2005 v důsledku útoků skinheadů a jiných extremistů 27 lidí, 288 jich bylo zraněno.³⁾ Během dalších tří měsíců přibýlo šest mrtvých a 91 zraněných.⁴⁾ Obránci lidských práv tvrdí, že počet rasisticky motivovaných útoků v posledních letech v Rusku nepřetržitě stoupá. Oběti jsou většinou přistěhovalci z Kavkazu (tj. občané Ruské federace), zároveň však lidé z bývalých sovětských republik Zakavkazska a Střední Asie a občané afrických, asijských a latinskoamerických států. Důkazem podivné tolerance vůči pachatelům zločinů motivovaných rasismem a xenofobií je mimo jiné skandální rozhodnutí městského soudu v Petrohradě, který na základě verdiktu poroty odsoudil vrahy devítileté tadžické dívky Churšedy Sultonovové za pouhé „výtržnictví“.

hodnoty“. Levicově naladěných Rusů je dvakrát víc (20 procent), o něco více než nacionalistů je dokonce i stoupců liberálních hodnot, demokracie a tržního hospodářství (11 procent). Problém však spočívá v tom, že ruská společnost není ideologicky vyhraněná. Dvaadvacet procent dotázaných řeklo, že je neláká ani jeden z uvedených politických směrů, zatímco dalších 28 procent uvedlo, že by preferovali „něco mezi“ těmito směry.⁶⁾

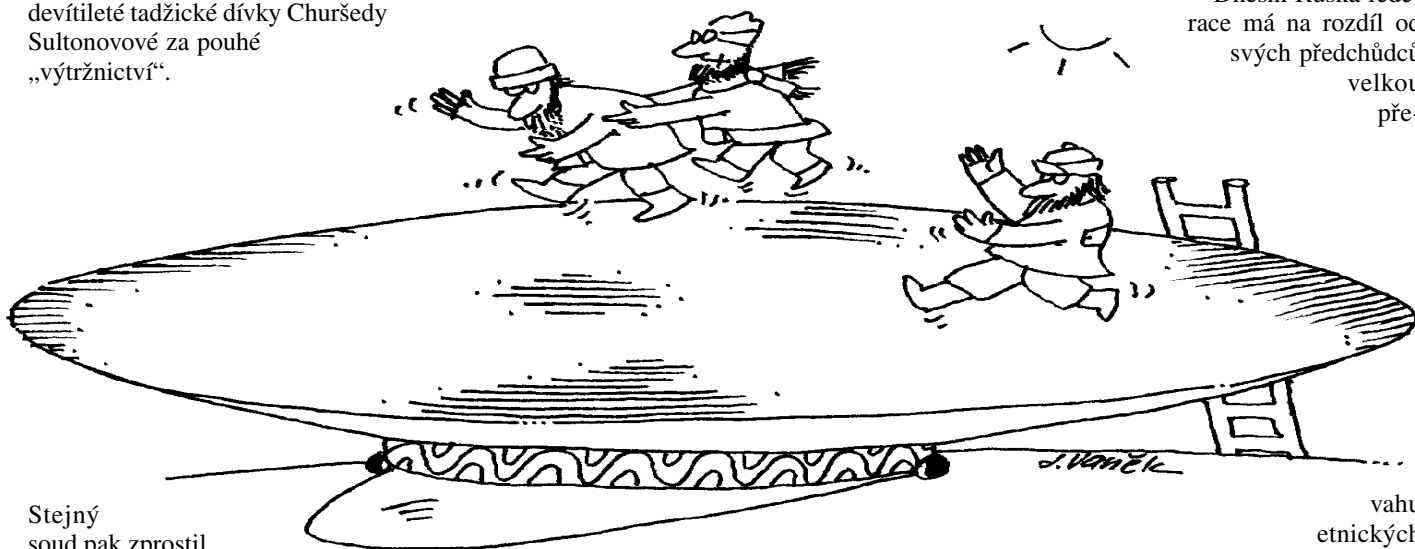
Počet aktivních nacionalistů není zatím v Rusku příliš velký. Takzvaný „Ruský pochod“ zorganizovaný nacionalisty 4. listopadu (to je nový státní svátek, Den národní jednoty, který vystřídal výročí bolševické revoluce 7. listopadu) nebyl úspěšný, v Moskvě se této akci zúčastnily pouhé dva tisíce lidí, v jiných městech jich přišlo ještě méně. Je však známo, že v krizovém období je mobilizační potenciál nacionalismu mnohem větší než u jiných ideologií, poněvadž považuje za hlavní viníky problémů země „ty cizáky“,

Postimperiální syndrom

Kde jsou zdroje a kořeny nacionalistických nálad? Zdá se, že v ruském případě jde především o příznaky tzv. postimperiálního syndromu. Rusko totiž nikdy nebylo národním státem. Již od dob Ivana Hrozného (16. století) to byla velká říše, jejíž obyvatelstvo se skládalo nejen z Rusů, ale i z mnoha jiných národů, z nichž některé byly Ruskem podrobeny, jako například Tataři nebo kavkazské kmeny, jiné se k carské říši připojily dobrovolně.

Ačkoli Rusové hráli vždy v dějinách mnohonárodnostní říše hlavní roli, nebyl tento stát vyloženě ruským státem, a to i přes rusifikační pokusy tří posledních carů na konci 19. a začátku 20. století. Sovětský svaz, který do jisté míry zdědil imperiální tradici říše Romanovců, se oficiálně řídit komunistickou doktrínou internacionalismu, která prohlašovala jakýkoli nacionalismus včetně „velkoruského šovinismu“ za nepřítel „proletářské revoluce“.

Dnešní Ruská federace má na rozdíl od svých předchůdců velkou pře-

Stejný soud pak zprostil viny, údajně kvůli nedostatku důkazů, skupinu mladých lidí obviněných z brutální vraždy vietnamského studenta.

Je ruská společnost opravdu tak xenofobní? Vymizela snad pohostinnost, na niž byli Rusové vždy tak pyšní? Zdá se, že i přes uvedená fakta je poněkud předčasné mluvit o „fašizaci“ Ruska, což dělá (i když docela opatrně) například vlivný britský týdeník *The Economist*.⁵⁾ Ve skutečnosti se ruská xenofobie a nacionalistická nálada stěží dá považovat za celonárodní fenomén. Podle průzkumu veřejného mínění uskutečněného v říjnu 2006 agenturou VCIOM se pouze 10 procent Rusů považovalo za stoupence nacionalistických stran propagujících „národní

přistěhovalce, etnické menšiny, cizince, špiony... Dnešní Rusko, které má obrovské příjmy z ropy a plynu, rozhodně není v akutní krizi, i když si mnoho Rusů myslí, že se vláda dostatečně nestará o vyřešení sociálních problémů občanů, z nichž téměř čtvrtina stále žije pod hranicí chudoby. Závislost ruské ekonomiky na vývozu surovin je však natolik velká, že se stává hlavní potenciální hrozbou, která může v případě nepříznivé konjunktury světových trhů zničit Putinovu zavádějící stabilitu. A právě nacionalismus je silou, která by mohla v tomto případě sjednotit většinu nespokojených Rusů.

vahu etnických Rusů, kteří tvoří více než 80 procent obyvatel země. Rusko touží po návratu někdejší imperiální velikosti. Tato touha se však neslučuje s náladami v jiných zemích bývalého SSSR, pro jejichž elity je nezávislost zárukou setrvání u moci. Využívají proto nacionalismu vlastních národů, který je v mnoha případech protirusky zaměřený. Tím se ve vztazích mezi Ruskem a jeho někdejšími koloniemi vytváří konfliktní situace. Olej do ohně přidávají ekonomické faktory, kterých Moskva za Putinovy vlády ráda používá jako prostředků politického nátlaku na sousední státy. Nejznámějšími příklady jsou zákaz dovozu vína do Ruska z Gruzie a Moldávie a razantní zvýšení ceny zemního plynu pro

Ukrajinu, Gruzii a od roku 2007 pravděpodobně také pro Bělorusko. Zhoršení vztahů s bývalými „bratry“ vyvolává u mnoha Rusů rozhořčení a pocit, že jejich země je obklopena nepřáteli, což je velice příznivá psychologická atmosféra pro šíření radikálního nacionalismu. Tato situace do jisté míry připomíná střední Evropu v době po rozpadu Rakouska-Uherska nebo Balkán po pádu bývalé Jugoslávie, ačkoli země bývalého SSSR se naštěstí vyhnuly krvavým střetům v takovém rozsahu, jaký zažily v 90. letech balkánské národy. Nacionalistické vášně jsou bohužel příznačné pro jakékoli postimperiální období a zdá se, že Rusko není v tomto případě žádnou výjimkou.

Některé další faktory také prospívají aktivizaci ruského nacionalismu. Rusko se nachází ve velice nepříznivé demografické situaci. Průměrná délka života mužů činí pouhých 60 let, úmrtnost značně převyšuje porodnost, počet obyvatel se kvůli tomu snižuje téměř o jeden milion lidí ročně.⁷⁾ Za těchto podmínek se pro Rusko stává nezbytným příliv pracovních sil ze sousedních zemí. Obyvatele Ázerbájdžánu, Tádžikistánu či Moldávie mají zájem o práci v bývalé metropoli, poněvadž si zde mohou vydělat mnohem více než doma. Avšak početné imigrantské komunity se nezdájí setkávat s odporem ruských obyvatel, jak se to stalo v Kondopozě. V tomto ohledu má Rusko podobné problémy jako Německo nebo Francie, kde v poslední době nejsou vztahy mezi místním obyvatelstvem a přistěhovalci také nijak růžové. Podle průzkumu agentury VCIOM se naprostá většina Rusů domnívá, že imigranti mají pod kontrolou tržnice v ruských městech a jsou „nadměrně“ zastoupeni ve stavebnictví, veřejném stravování a některých dalších odvětvích. Pouze 20 procent dotázaných by nemělo nic proti přítomnosti přistěhovalců v orgánech místní samosprávy nebo v policii. Více než polovina respondentů nevyklučuje možnost etnických konfliktů ve svém městě nebo obci.⁸⁾

Ruská vláda si dobře uvědomuje, že se ve vědomí společnosti odehrávají změny, způsobující, že se nacionalismus pozvolna stává významným politickým faktorem, s nímž si však neví rady. Na jednu stranu podporuje, ačkoliv velice opatrně, nacionalistické nálady a snaží se jich využít ve vlastní prospěch. Právě proto vytvořil Kreml před parlamentními volbami v roce 2003 umírněně nacionalistickou stranu Vlast (*Rodina*), do jejíhož čela byl zvolen kontroverzní politik Dmitrij Rogo-

zin. Vlast měla ve volbách úspěch, obdržela více než 10 procent hlasů a dostala se do Státní dumy. Brzy se však pokusila zbavit se kremelské kurately a rychle se zradikalizovala. Prezidentovým politickým technologům se sice podařilo pomocí vnitrostranických intrik Rogozina odstranit a přimět Vlast ke sjednocení se dvěma prokremelskými politickými uskupeními, museli však pochopit, že politická hra na nacionalistickém poli je riskantní. To potvrzují i jiné radikálně pravicové skupiny, například *Hnutí proti ilegální migraci (Dviženije protiv nelegalnoj immigracii – DPNI)*, které se snaží sjednotit nacionalisticky orientované mladé lidi. Právě DPNI bylo organizátorem listopadového „Ruského pochodu“ v Moskvě, který se konal i přes zákaz městského starosty. Tento zákaz mimochodem potvrzuje rostoucí obavy úřadů z nástupu nacionalistů.

Politika mezi „jednotným“ a „spravedlivým“ Ruskem

Anatolij Čubajs, jeden z nejznámějších liberálních politiků Jelcinovy doby (dnes je vedoucím manažerem ruského energetického monopolu RAO JES), tvrdí, že vláda nevyvolává a neprovokuje nacionalistické nálady, naopak se je snaží utlumit. „Souhlasím s tím, že vytvoření strany Vlast bylo jednou z největších politických chyb poslední doby. Kreml ji však napravil...“

Avšak poptávka po nacionalistické ideologii, která v této společnosti existuje, je obrovská a vláda potřebuje velkou vůli a disciplínu, aby nepodlehla pokušení využít tohoto potenciálního zdroje podpory.⁹⁾ Relativní ekonomická stabilita a politická strnulost Putinovy „řízené demokracie“ vytvořila zvláštní situaci. Vláda žije ve světě virtuální politiky, v němž je například možná existence dvou stran, které zdůrazňují svou naprostou loajalitu a oddanost prezidentu Putinovi, avšak podle přání Kremlu se jedna z nich, Jednotné Rusko (*Jedinaja Rossija*), musí tvářit jako mírně pravicová, zatímco druhá, Spravedlivé Rusko (*Spravedlivaja Rossija*), jako sociálně demokratická.

Je zřejmé, že každá z těchto uměle vytvořených stran reprezentuje pouze konkurující skupiny uvnitř vládnoucí byrokratické elity. Kreml si je však jist, že se mu znovu podaří zmobilizovat většinu společnosti pro podporu svých „politických golemů“. (Jednotné Rusko již zvítězilo v roce 2003 v parlamentních volbách.) Právě tato jistota se může stát osudnou chybou Putinova režimu, poněvadž ztráta spojení s většinou společnosti vyvolává u vládnoucí vrstvy zavádějící

pocit vlastní všemohoucnosti. Ta však nemusí trvat déle než stabilita dnešního režimu závislého na stavu světových surovinových trhů. „Řízená demokracie“, která se v mnoha ohledech příliš neliší od pověstné potěmkinské vesnice, brání vytvoření skutečných hrází proti pravicovému a levicovému radikalismu.

Politické procesy, které se teď v Rusku odehrávají, nejsou unikátní. V podstatě jde o metropoli bývalého impéria, která hledá cestu k vytvoření národního státu. Problém spočívá v tom, že budování národního státu je možné na dvou odlišných základech. Prvním je moderní demokracie, která zaručuje stejná práva všem občanům bez ohledu na jejich rasový a etnický původ, náboženství atd. Tímto směrem se po pádu komunismu ubírá většina zemí střední Evropy. Druhým možným základem národního státu je militantní nacionalismus, který prosazuje politickou a kulturní dominanci etnické většiny na úkor menšin, z nichž se stávají oběti diskriminace a v některých případech dokonce etnických čistek. Režimy tohoto typu existovaly ve středu a na jihovýchodě Evropy v meziválečném období (Piłsudského Polsko, Horthyho Maďarsko, „královské diktatury“ v Jugoslávii a Rumunsku aj.). Na Balkáně vznikly jejich obdoby znovu na začátku 90. let po rozpadu socialistické Jugoslávie. Dnešní Rusko stále stojí na křižovatce, z níž jedna cesta vede k moderní demokracii západního typu, druhá však směřuje do slepé uličky nacionalismu a postupné fašizace společnosti.

Jaroslav Šimov (1973) je běloruský novinář a historik.

J.Simov@seznam.cz

¹⁾ Interfax, 17. 10. 2006.

²⁾ Viz *Novaja gazeta*, 9. 10. 2006, 2006.novaya gazeta.ru/nomer/2006/77n/n77n-s05.shtml

³⁾ G. Koževnikova. Osennij marš po trupam: obzor projavlenij radikalnogo nacionalizma. www.polit.ru/research/2005/12/23/autumn2005.html

⁴⁾ G. Koževnikova. Rasistam ne strašny ni morozy, ni jedinorocy. www.polit.ru/research/2006/04/05/winter2006.html

⁵⁾ *The Economist*, 12. 10. 2006. www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story-id=8031597

⁶⁾ Političeskije partii: idějnyj portret. VCIOM, 2006, press-vypusk 565. wciom.ru/arkhiv/tematičeskii-arkhiv/item/single/3503.html

⁷⁾ Viz např. *The CIA World Factbook*. Russia www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html

⁸⁾ Pogromy vozmožny povsjudu. *Gazeta.ru*, 20. 9. 2006 www.gazeta.ru/social/kseno/816213.shtml

⁹⁾ L. Těleň. Čubajs kak obraz žizni. *Ogoňok*, č. 44, 2006. www.ogoniok.ru/4969/13/

Francie vstupuje do volebního roku

ELIŠKA TOMALOVÁ
ELSA TULMETS

Francii čeká velký volební rok. V roce 2007 se budou konat nejdříve volby prezidentské, poté i volby parlamentní. Prezidentské volby jsou dříve nejen ve volebním kalendáři, jsou i, zdá se, důležitějším tématem pro Francouze než volby parlamentní. Volba prezidenta republiky, který je od ústavní reformy z roku 1962 volen přímo, je zásadním momentem francouzského politického života Páté republiky.

Francouzský prezident, od roku 2002 volený na dobu pěti let, je pro Francouze stále jedním z hlavních symbolů Francie. Francouzi mají skutečně sklon považovat svého prezidenta za polovičního monarchu, který ztělesňuje Francii a hájí její zájmy navenek. Pro francouzské politiky je prezidentský mandát stále nejvyšší metou, symbolickým završením politické kariéry.

Zájemců o prezidentský úřad stále přibývá. V současné době, několik měsíců před volbami, lze napočítat 34 designovaných kandidátů (těch, kteří již získali podporu své strany a pokoušejí se sesbírat požadovaných 500 podpisů),¹⁾ 6 deklarovaných kandidátů (jsou kandidáty na kandidaturu, ale nejsou doposud nominováni vlastní stranou) a 4 možné kandidáty (vyjádřili se k eventuální možnosti kandidatury, ale ještě ne oficiálně). Do poslední skupiny patří významné osobnosti z pravé části politického spektra – ministryně obrany Michèle Alliot-Marie, premiér Dominique de Villepin a prezident Jacques Chirac. Pravice, zastoupená zejména hlavním vládním seskupením UMP (*Union pour le mouvement populaire*), tedy stále čeká na nominaci svého hlavního kandidáta, ke které dojde v polovině ledna.

Podle francouzských médií by se zdálo, že je vše jasné již teď. Největší šance dávají oficiální kandidátce PS (*Parti socialiste*) Ségolène Royalové, jako jejího hlavního protihráče vidí ministra vnitra Nicolase Sarkozyho, současného předsedu UMP, který je sice deklarovaným kandidátem, ale nemá ještě oficiální nominaci své strany. Oba rivalové mají podle prů-

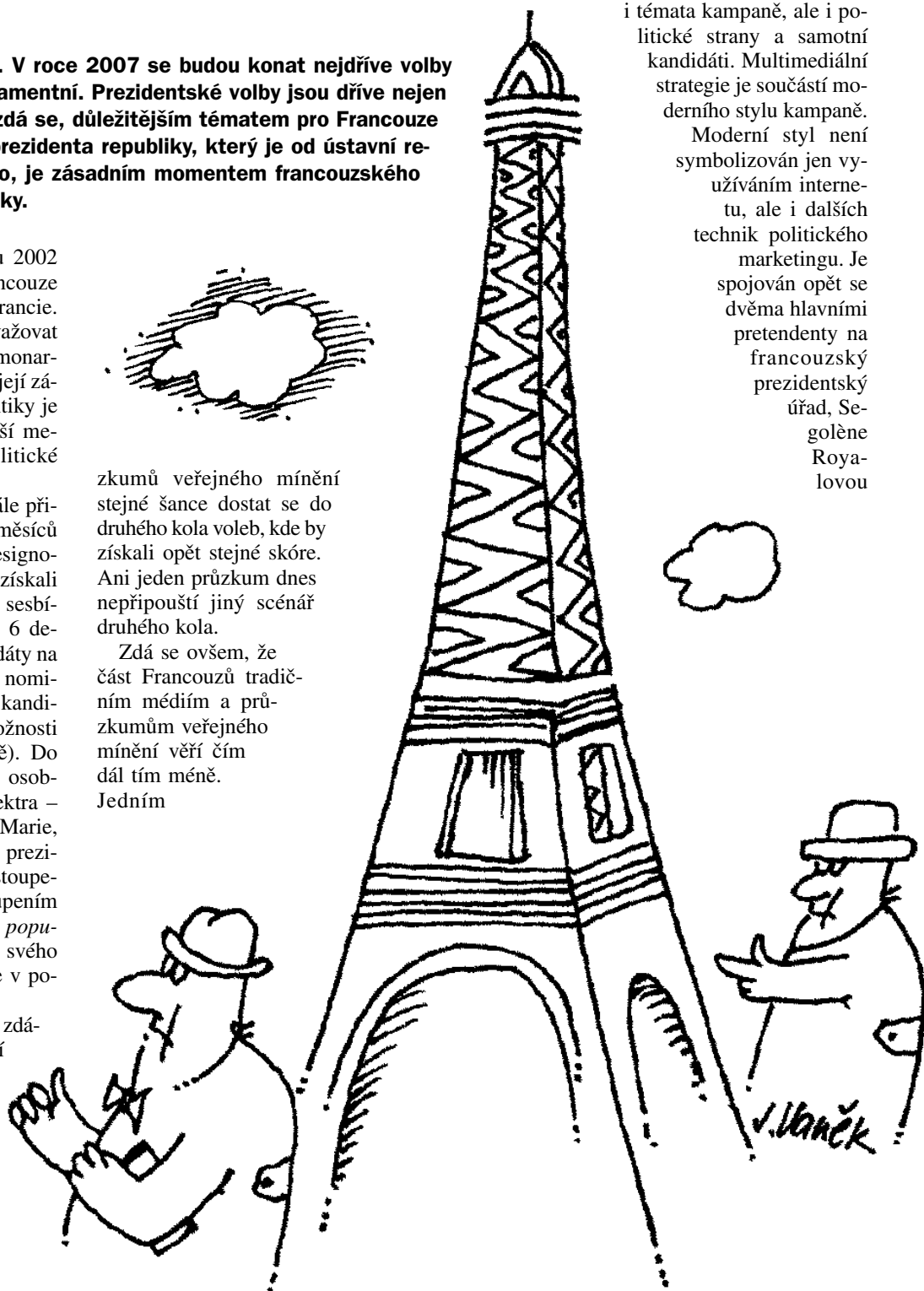
zkumů veřejného mínění stejné šance dostat se do druhého kola voleb, kde by získali opět stejné skóre. Ani jeden průzkum dnes nepřípouští jiný scénář druhého kola.

Zdá se ovšem, že část Francouzů tradičním médiím a průzkumům veřejného mínění věří čím dál tím méně.

Jedním

z důvodů je i výsledek prvního kola prezidentských voleb v roce 2002, kdy navzdory všem odhadům postoupil do druhého kola Jean-Marie Le Pen. Novým terénem komunikace se stává internet. „Blogosféra“, oblast politicky zaměřených blogů, je jednou z největších novinek této kampaně. Nezajímají se o ni jen potenciální voliči, kteří si zde vyměňují názory na kandidáty i témata kampaně, ale i politické strany a samotní kandidáti. Multimediální strategie je součástí moderního stylu kampaně.

Moderní styl není symbolizován jen využíváním internetu, ale i dalších technik politického marketingu. Je spojován opět se dvěma hlavními pretendenty na francouzský prezidentský úřad, Ségolène Royalovou

a Nicolasem Sarkozym, kteří vsadili na americký styl politické kampaně. Chtějí se ukázat jako moderní politici nejen z hlediska názorového, ale i po stránce politického stylu.

I když se většina analytiků shoduje, že ve francouzské prezidentské kampani je důležitější důraz na osobnosti než na program, je možné vysledovat základní tematické okruhy, ke kterým se hlavní kandidáti vyjadřují. Je snazší začít tématy, která v kampani chybějí, než postihnout názorovou profilaci kandidátů – nechávají si nejspíš své nejlepší karty v záloze až pro pozdější období. Prvním poznatkem je malé zastoupení zahraničněpolitických témat, a to včetně těch souvisejících s evropskou integrací. Nejkonkrétnější byl snad jen Nicolas Sarkozy, když prezentoval svůj negativní postoj k přistoupení Turecka k Evropské unii. Segolène Royalová je často kritizována za svou neznalost zahraničněpolitické agendy.

Kandidáti se tedy více zaměřují na vnitropolitická témata, která ostatně Francouze zajímají daleko více (viz tabulka). V současném stadiu kampaně nelze pozorovat výraznější tematické rozdíly mezi dvěma hlavními politickými subjekty – PS a UMP. Obě strany se věnují zejména tématu bezpečnosti (téma, které nelze opomíjet zejména v důsledku loňských nepokojů na francouzských předměstích), imigrace a obecně nutnosti změn ve francouzské společnosti (v rámci UMP zejména favorizovaný kandidát Nicolas Sarkozy). Dalo by se říci, že mezi kandidáty dochází k „válce slov“, kdy si především opět Segolène Royalová a Nicolas Sarkozy kradou hlavní témata a slogany. Mezi hlavní patří „zlom“ (la rupture) a „spravedlivý řád“ (l'ordre juste). Posledně jmenovaný postihuje asi nejcitlivější oblast volebního úspěchu budoucího prezidenta – nalezení rovnováhy mezi ztělesněním autority a vyvarováním se rizika sklouznout k autoritarismu.

Pravice: únava ze Chirakovy éry

Nejvíce pozornosti médií a zároveň nejvíce kontroverzí vyvolává Nicolas Sarkozy, který ohlásil svou kandidaturu již v roce 2006. Jeho největší potenciální rivalové uvnitř UMP – Michèle Alliot-Marie, Dominique de Villepin a Jacques Chirac, si nechávají ještě čas na oficiální kandidaturu. O hlavním kandidátovi bude rozhodnuto v polovině ledna 2007.

Michèle Alliot-Marie je sice žena, a proto někteří říkají, že jako jediná má šanci porazit Segolène Royalovou, ale ne-

představuje významného rivala pro Sarkozyho. Je součástí chirakovského tábora a spíše zastánkyní statu quo než větších změn. Její výrok, že „současná Francie je Jacques Chirac a Eiffelova věž“, skutečně nezní příliš moderně. Dominique de Villepin, donedávna korunní princ současného prezidenta, se snaží odlišovat od Sarkozyho a přemístit těžiště předvolebních debat mimo duel „Sarko–Ségo“, ale podle průzkumů veřejného mínění ne příliš úspěšně. Zbývá současný prezident Jacques Chirac. K jeho nevýhodám ale patří jeho pokročilý věk a příliš dlouhá politická kariéra. Jeho osobnost je symbolem určité únavy dnešní Francie.

Dravý Sarkozy

Co tedy nabízí nejpravděpodobnější kandidát UMP? Současný ministr vnitra je zastáncem tvrdšího přístupu k delikventům (zejména delší tresty pro mladé multirecidivisty a „moderní policie“) a k imigraci (selektivní imigrace, snížení počtu politických uprchlíků). Jeho vyhraněné postoje k bezpečnostním otázkám jsou blízké voličům z bohatších, konzervativních vrstev, méně popularity má u mladých lidí ve věku 18–30 let. I přesto je rád viděn jako moderní politik, který nepatří k francouzské tradiční elitě vzdělané na určitých typech škol, jako symbol nového politika, který nabízí změnu, zlom vůči uplynulým třiceti letům.

Podle svých slov chce Sarkozy zejména „obnovit důvěru v politickou reprezentaci“⁽²⁾ (k výrazům, které používá nejčastěji, patří důvěra a respekt) a nastolit situaci, kdy se „vše může stát možným“⁽³⁾ ve smyslu získání možností uplatnění a zajištění dobrých životních podmínek i pro méně majetné Francouze a „nejnovější Francouze“. Těžko mu ale lze uvěřit touhu po moderní změně. Jeho recept je sice do značné míry nový vzhledem k uplynulým letům, ale má blíže ke konzervativním řešením – Sarkozy se nejraději chlubí úspěchy ve svém resortu ministra vnitra. V mnoha ohledech jsou řešení, která nabízí, blízká postoji praviceového FN (*Front National*). Sarkozy mimo jiné doufá, že takto odebere hlasy Jean-Marie Le Penovi.

K dalším vnitropolitickým tématům patří zejména oblast pracovního trhu, kde se Sarkozy staví proti levicovému konceptu pětaticetihodinového pracovního týdne, který nechce zrušit, ale dát možnost pracovat přesčas. V zahraničněpolitické oblasti se Sarkozy vyjadřo-

val k již zmíněné turecké otázce. Obecně je také považován za atlantistu, ale v minulosti například vystupoval proti válce v Iráku.

Riziko extrémů

Může se opakovat situace z roku 2002, kdy do druhého kola postoupil extrémní pravicový politik? Francie ze vzniklé situace tehdy byla v šoku, ale vzhledem k počtu odevzdaných hlasů pro Le Pena nešlo tehdy obviňovat nikoho jiného než francouzské voliče. Levice se v rámci letošní kampaně rozhodla vsadit jednotného kandidáta, který má zajištěnou silnou podporu PS, pravice – zejména UMP, sází na témata bližší tradičnímu voliči. Le Pen se nevyskytuje v žádných průzkumech jako účastník druhého kola, nejedna anketa ale ukazuje, že Francouzi jej nevnímají zcela negativně.

Jean-Marie Le Pen se těší v současné době přibližně stejné podpoře jako v roce 2002. Je vnímán Francouzi jako méně extremistický (29 procent Francouzů jej nevnímá jako nebezpečí pro demokracii), jeho způsob obrany tradičních francouzských hodnot pozitivně vnímá 59 procent a jen 34 procenta Francouzů označuje jeho postoje za nepřijatelné.⁽⁴⁾

Je také nutné si uvědomit, že není snadné správně odhadnout šance FN vzhledem k tomu, že voliči FN se často ke svým preferencím nepřihlásí v rámci průzkumu veřejného mínění. V každém případě podpora Le Pena není zanedbatelným ukazatelem, i když se zdát být málo pravděpodobné, že by se situace z roku 2002 opakovala.

Otázka:

Kdyby se příští neděli konalo první kolo prezidentských voleb, jakého z následujících kandidátů byste volili?

Jméno kandidáta	30. 11.–1. 12. 2006 v %
Arlette Laguiller (LO)	2
Olivier Besancenot (LCR)	4
Marie-Goerge Buffet (PC)	3
Ségolène Royal (PS)	31
Dominique Voynet (Les Verts)	2
François Bayrou (UDF)	9
Jean-Marie Le Pen (FN)	12
Nicolas Sarkozy (UMP)	30

Zdroj: www.ifop-2007.fr

Levice – referendum o evropské ústavě jako předzvěst prezidentské kampaně

Kampaň vedená v roce 2005 okolo referenda o evropské ústavní smlouvě se pro řadu politických osobností na levé části spektra stala příležitostí pro návrat na politickou scénu. Z jistého pohledu přispěla ke krystalizaci politické arény a předznamenala pro některé politiky otevření debaty o kandidatuře na prezidenta.

Na levici se podařilo Dominiqueovi Strauss-Kahnovi (PS), bývalému ministru hospodářství a financí, uskutečnit svůj comeback založený zejména na podpoře evropské ústavy. Po vítězství Jacquesa Chiraka v prezidentských volbách v roce 2002 se totiž Dominique Strauss-Kahn vrátil do univerzitního prostředí jako profesor ekonomie na Sciences-Po. Referendum také umožnilo návrat Laurenta Fabiuse (PS), bývalého premiéra, který zmizel z celostátní politické scény na několik let. Jeho podpora „ne ústavě“ mu umožnila rekonstituovat své voličstvo s výhledem na prezidentské volby.

Naproti tomu, další výrazné osobnosti francouzské levice – Ségolène Royalová (PS, bývalá členka kabinetu F. Mitterranda),

Jack Lang (bývalý ministr kultury a školství) a Lionel Jospin (bývalý premiér) se během debaty okolo referenda prezentovali méně výrazně, a zároveň věnovali méně pozornosti evropským otázkám. U Lionela Jospina byl v roce 2005 návrat do politického života spojen s vydáním knihy s názvem „Svět, tak jak ho vidím“ (Gallimard). Nejvýraznější návrat provedla ovšem Ségolène Royalová, která zejména díky velké mediální podpoře zaplnila jeviště Socialistické strany během prezidentské kampaně.

Ostatní osobnosti francouzské levice, jako Dominique Voynet (Les Verts), Marie-George Buffet (*Parti communiste*) a Arlette Laguiller (*Lutte ouvrière*), se také aktivně zúčastnily debaty o evropské ústavě. Svým negativním postojem proslul zejména Olivier Besancenot (*Ligue Communiste révolutionnaire*).

Jak je patrné, většina levicových politiků, a to zejména Dominique Strauss-Kahn, Laurent Fabius, Ségolène Royalová, Jack Lang a Lionel Jospin, těžila z mediální vlny vzniklé okolo referenda. Dalším výrazným momentem byl pro levici výsledek prvního kola prezidentských voleb z roku 2002. Tato událost

přiměla Socialistickou stranu omezit počet svých kandidátů na tři osobnosti (Royalová, Strauss-Kahn a Fabius). Socialistická strana se rozhodla 17. listopadu 2006 poprvé ve své historii uspořádat vnitrostraničnou volbu oficiálního kandidáta strany na prezidentský úřad, ze které vyšla vítězně Ségolène Royalová (získala 60,62 procenta hlasů).

Program levice?

Levicovým kandidátem, který má šanci získat nejvíce hlasů, a dostat se tak do druhého kola voleb, zůstává právě Ségolène Royalová. Od své oficiální designace na kandidáta se obklopila svým vlastním týmem složeným paritně z mužů i žen, do kterého nezahrnula stoupence svých bývalých konkurentů Strauss-Kahna a Fabiuse. Dává tím jasný signál, že chce vytvořit svou vlastní politickou koncepci Socialistické strany.

Ještě předtím, než byla Royalová zvolena oficiální kandidátkou PS, vyjadřovala se kriticky k opatřením, která v minulosti přijaly levicové vlády, a to zejména v oblasti školství a 35hodinového pracovního týdne. Jejimi hlavními tématy jsou „participativní demokracie“ založená na lepší komunikaci s voliči, a to především v oblasti vzdělání. Její program je nicméně stále vágní v řadě oblastí, konkrétně na poli zahraniční politiky. Její návštěva Blízkého východu na počátku prosince 2006, kdy Royalová trvala na setkání s místními představiteli zneprátelených stran, byla interpretována jako faux pas a nepochopena velkou částí voličstva zahraničního původu.

Do prezidentských voleb zbývá ještě několik měsíců. Oficiální listina kandidátů bude zveřejněna 20. března, měsíc před prvním kolem voleb. Tehdy teprve kandidáti odkryjí své karty a ukáže se, jestli duel Royalová–Sarkozy není jen mediálním konstruktem.

Psáno v prosinci 2006.

Eliška Tomalová (1979) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tomalova@iir.cz

Elsa Tulmets (1977) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tulmets@iir.cz

¹⁾ Kandidát musí získat podporu nejméně pěti set osobností z politického života z alespoň třiceti departmētů. Viz Perottino, Michel: Francouzský politický systém, SLON, 2005.

²⁾ A Vous de juger, France 2, 30. listopadu 2006.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Viz průzkum veřejného mínění TNS-Sofres z 6. a 7. prosince 2006; *www.tns-sofres.com*.

Otázka:

Pro každé ze zvolených témat, myslíte si, že během prezidentských voleb bude mít vliv na vaši volbu: hodně, dost, málo, nebo vůbec ne?

Téma	Hodně v %	Dost	Málo	Vůbec ne	Nemám názor
Nezaměstnanost	66	24	7	2	1
Vzdělání	66	26	6	2	0
Financování zdravotnictví	61	28	8	2	1
Důchody	61	26	9	3	1
Bezpečnost	60	28	10	2	0
Kupní síla	57	30	9	3	1
Ochrana životního prostředí	53	34	11	2	0
Daně	50	31	13	4	1
Justice	50	31	13	4	1
Bydlení	43	36	16	4	1
Krise předměstí	43	33	14	9	1
Delokalizace výroby	38	31	19	8	4
Veřejný dluh	38	30	19	11	2
Imigrace	37	33	20	8	2
35hodinový pracovní týden	33	30	21	14	2
Evropa	33	36	19	11	1
CPE (Smlouva prvního zaměstnání)	21	31	24	20	4

Zdroj: *www.tns-sofres.com*

Jak může Smlouva o ústavě pro Evropu vstoupit v platnost?

STEPHAN HOBE

Tvrzení, že Evropa v současnosti čelí vážnému problému, není příliš objektivní poznámkou. Po dvou neúspěšných referendech o ústavní smlouvě v květnu a červnu 2005 jako by se mezi evropskými úředníky a ostatními členskými státy rozhostilo ticho. Dodnes neexistuje jasná myšlenka a koncepce, jak s ústavním problémem naložit. Politici neodpovídají na danou otázku, protože jednoduchá odpověď neexistuje. Nicméně skutečnost, že ústavní otázky mohou hrát v evropském každodenním životě velkou roli, byla již skvěle doložena.¹⁾

Ústavní smlouva v ústavním kontextu EU

Nejdříve je nezbytné jasně vymezit, co vůbec může ústava v rámci Evropských společenství znamenat. Evropská společenství zjevně nejsou státem. Nejsou ani superstátem, ale mezinárodními organizacemi spíše integrační povahy. Nejprve se zaměříme na otázku, jak je Evropa v současné době konstitučně organizována.

Kdykoli mluvíme o evropské ústavě, je třeba se zdržet analogií s národním státem. Proto je důležité dát vlastnímu pojmu „ústava“ význam v evropském kontextu.²⁾

Evropská ústava nespátřila světlo světa jako jediný akt, ale vznikala v průběhu času. Pramení ze zakládacích smluv Evropských společenství (ESUO 1951, EEC a EURATOM 1957), na něž navázaly Jednotný evropský akt (1986), Smlouva z Maastrichtu (1992), Amsterodamu (1997), Nice (2000) a Smlouva o ústavě pro Evropu, schválená hlavami států a vlád koncem roku 2004. Je přitom velmi významné, že Společenství čítala na počátku evropské integrace pouze 6 členských států a postupně tento počet vzrostl na devět, dvanáct, patnáct a od roku 2004 na 25 členských států. Všechny státy ratifikovaly přístupové smlouvy a přijaly tak *acquis communautaire* a jiné významné akty ústavní povahy.³⁾ Do Evropské unie vstoupily začátkem tohoto roku Rumunsko a Bulharsko.

Vývoj evropské integrace proto již vedl k vytvoření evropské ústavy v materiálním slova smyslu. Touto evropskou ústavou rozumíme základní pravidla, upravující výkon pravomocí v evropském systému víceúrovňové vlády – vlády na národní a evropské úrovni.

Článek 6 SEU vyjadřuje některé unijní principy, na nichž je výkon veřejné moci založen – svoboda, demokracie, respektování lidských práv a základních svobod, respektování zákonů, stejně jako respekt vůči identitě členských států. Tyto principy zřetelně vyjadřují úzkou provázanost mezi ústavní strukturou členských států, Evropských společenství a Unie. Zároveň toto ustanovení vyjadřuje, že výkon veřejné moci na evropské úrovni musí respektovat určité elementární zásady, jež jsou společné ústavním systémům všech členských států.

Koncepce evropské ústavy a její vztah k ústavám členských států je takový, že se jedná o doplňující prvky víceúrovňového systému výkonu veřejné moci.⁴⁾ Je významné, že existuje jasné rozdělení pravomocí mezi evropskou a národní úroveň. Z principu výslovného zmocnění, jak je zakotven v článku 5 SES, a principů subsidiarity a proporcionality velmi jasně vyplývá, že Evropská společenství jsou oprávněna vykonávat pravomoc pouze v mezích zakládacích smluv. Jinými slovy: Princip suverenity členských států znamená, že členské státy mohou vykonávat pravomocí tam, kde Společenství

potřebují zvláštní zmocnění.⁵⁾ Princip dělby moci⁶⁾ má přitom ve srovnání s národní úrovní jasné odlišnosti, když na evropské úrovni hovoříme – spíše než o tomto principu v jeho klasické podobě – o institucionální rovnováze.

Během vyjednávání o ústavní smlouvě se objevil závažný spor týkající se sdílení kompetencí mezi členskými státy a Společenstvími. V tomto ohledu ústavní smlouva potvrzuje současný stav v tom, že uvádí seznam několika málo výlučných pravomocí Unie, když většinu pravomocí řadí mezi pravomocí sdílené mezi Uníí a členskými státy.

Také princip demokracie⁷⁾ a jejího výkonu vyžaduje na evropské úrovni určitou modifikaci zejména vzhledem ke skutečnosti, že v současnosti je evropská legislativa tvořena především mocí výkonnou (Radou), zatímco zákonodárná instituce (Evropský parlament) nemá skutečnou legislativní pravomoc (včetně zákonodárné iniciativy). Dosud navíc existuje pouze málo způsobů, jak mohou evropské občany nepřímou ovlivnit tvorbu evropských předpisů. To ale neznamená, že by v Unii neexistovala demokracie. Na evropské úrovni má však princip demokracie ve srovnání s úrovní národní jiný obsah.

Jiný důležitý ústavní princip – princip vlády zákona – vyžaduje, aby zásahy veřejné moci, které znamenají omezení základních lidských práv, měly vždy zákonný podklad.

Zakládající smlouvy Evropských společenství původně neobsahovaly žádné ustanovení týkající se základních lidských práv. Byl to Evropský soudní dvůr (ESD), který svou judikaturou od 60. let tuto mezeru neustále zaplňoval, když dovořil, že společným principem komunitárního práva je, že veškeré zásahy znamenající omezení základních lidských práv a svobod evropských občanů mohou tato práva a svobody omezovat pouze měrou nezbytnou, nelze-li sledovaného cíle dosáhnout jinak, a zakládají-li se na jasném zákonném zmocnění. Během období přibližně pětadvaceti let tedy byla ochrana základních práv evropských občanů zajišťována pouze Evropským soudním dvorem. To bylo hlavním důvodem, proč se hlavy států a vlád shodly na nutnosti podepsat Chartu lidských práv a základních svobod, která byla schválena, ovšem pouze s podmínkou, že nebude zcela právně závazná.

Lze tedy konstatovat, že na evropské úrovni se objevují stejné koncepce jako na úrovni národní, nicméně v poněkud modifikované podobě.

Důležitou otázkou zůstává zdroj evropské ústavodárné moci. Oproti národní úrovni totiž neexistuje evropský lid, ale spíše lid jednotlivých členských států. Neexistence evropského lidu však nebrání existenci evropské ústavy. Nebrání ani tomu, aby byl identifikován nositel evropské ústavodárné moci.

Je důležité uvědomit si, že evropská ústavodárná moc má více nositelů. Na straně jedné jsou to dvě Společenství a jejich orgány – například Rada a Evropský soudní dvůr. Na straně druhé jsou se vznikem evropské ústavy bytostně spjaty samotné členské státy. Tito nositelé mohou být na evropské úrovni nazváni – poněkud odlišně od toho, co nazýváme mocí ustavující (*pouvoir constituant*) na národní úrovni – jako moci ustavující (*pouvoirs constituants*).

Lze diskutovat, jakou úlohu sehrál při jednání o ústavní smlouvě Konvent. Bylo již řečeno, že odmítnutí ratifikace ústavní smlouvy nizozemskými a francouzskými občany nebrání existenci evropské ústavy, neboť existuje, aniž by měla zvláštní písemnou formu. Na druhou stranu bylo jistě velmi významným úkolem Konventu vytvořit jednotný dokument a sjednotit v něm všechny významné ústavní principy. Tohoto cíle pak ne-

může být dosaženo bez ratifikace Ústavní smlouvy Nizozemskem a Francií.

Možnosti

Na tomto pozadí si lze položit otázku, zda má neúspěšný ratifikační proces ústavní smlouvy neblahé dopady a zda představuje vůbec problém. Jinými slovy: Pokud je platná hypotéza, že již existuje ústava v materiálním smyslu a že evropská ústavní smlouva je pouze potvrzením již existujících evropských ústavních práv, je možné polemizovat s tím, proč by mělo být vůbec na závalu, kdyby tato smlouva nikdy nevstoupila v platnost.

Je však třeba říci, že i když může být uvedená hypotéza pravdivá, nepokrývá celou šíři problematiky. To je zřejmé v těch oblastech, kde ústavní smlouva kodifikuje více než jen již existující ústavní právo. Jde například o úpravu významnějšího vlivu Evropského parlamentu na tvorbu legislativy, o změnu spočívající v jasnějším vymezení mezi sekundární evropskou legislativou a čistě správními

normativními akty moci výkonné, o rozdělení pravomocí mezi společenství

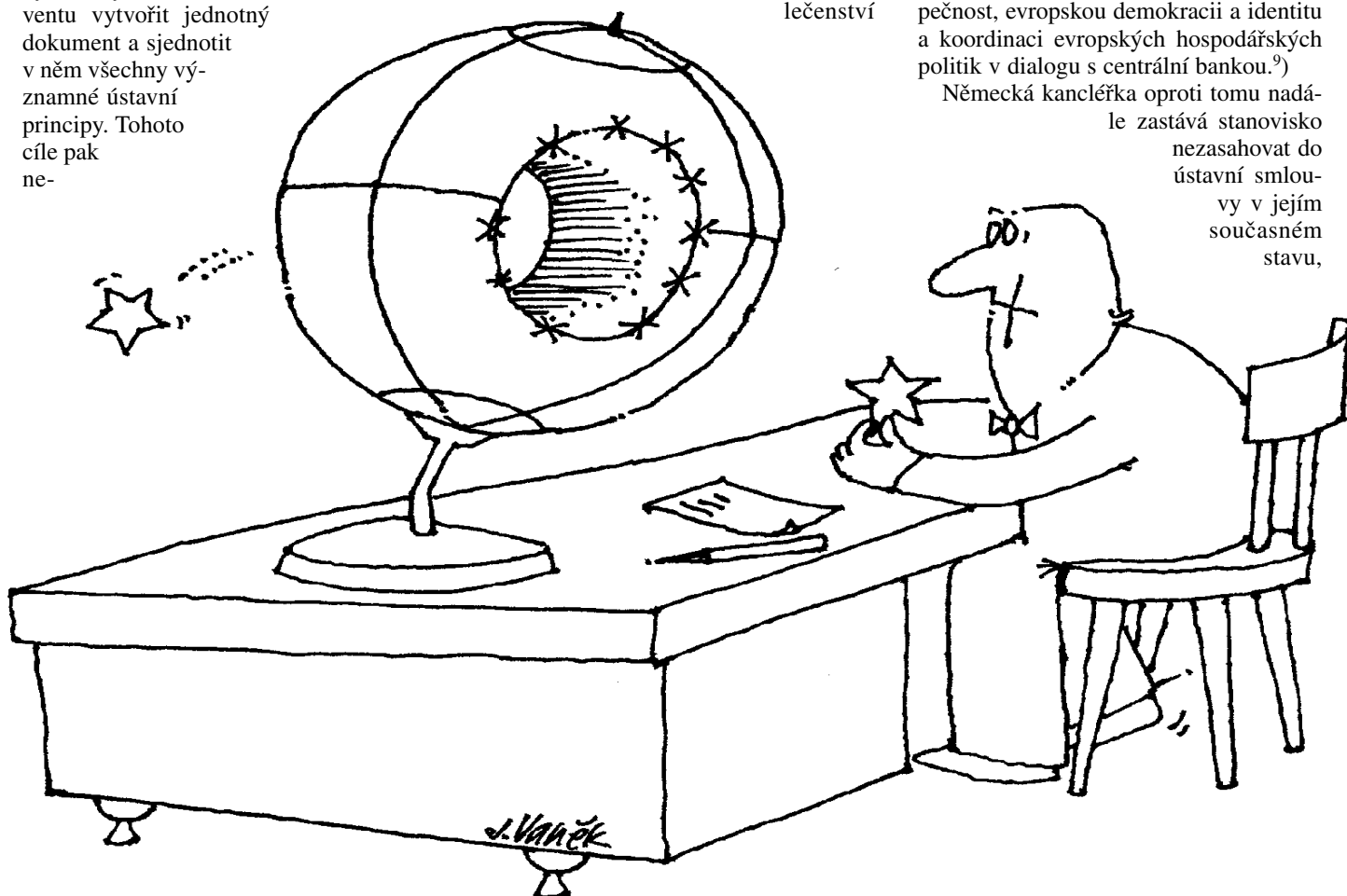
a členské státy, o výslovné zakotvení Charty základních práv jako části II ústavní smlouvy a v neposlední řadě o institucionální reformu, pokládanou za nutnou z důvodu rozšíření Evropské unie. Navíc ústavní smlouva znamená právě žádanou kodifikaci evropského ústavního práva do jediného dokumentu.

Politika

V politických kruzích se významně liší názory na budoucnost ústavní smlouvy.

Francouzský prezident tak například otevřeně podporuje Evropu více rychlostí a prosazuje, aby vešla v platnost ustanovení ústavní smlouvy, ohledně kterých existuje konsensus. Stejně tak se i francouzský ministr vnitra Nicolas Sarkozy vyslovil pro určité „ústavní světlo“.⁸⁾ Později se vyjádřil v tom smyslu, aby bez konání nového referenda vešla v platnost I. a II. část ústavní smlouvy. Na druhou stranu francouzský ministerský předseda Dominique de Villepin vyjádřil snahu zaměřit se na určité významné společné projekty, které by měly vést k pokračující integraci. S ohledem na zájmy Francie mezi nimi uvedl společnou zemědělskou politiku, vědu a výzkum, evropskou bezpečnost, evropskou demokracii a identitu a koordinaci evropských hospodářských politik v dialogu s centrální bankou.⁹⁾

Německá kancléřka oproti tomu nadále zastává stanovisko nezasahovat do ústavní smlouvy v jejím současném stavu,

když jediným důvodem pro takový zásah by byl větší důraz na sociální politiku.¹⁰⁾ V nedávné minulosti zdůraznila též potřebu zahrnout do smlouvy ustanovení o „kapacitě rozšíření“ Evropské unie. Je třeba vyčkat, jaké kroky budou v návaznosti na tato prohlášení následovat během německého předsednictví.¹¹⁾

Polský prezident zase velmi jasně oznámil, že příliš nepodporuje obsah ústavní smlouvy a má velké výhrady proti rychlé integraci z toho důvodu, že Evropa by neměla skončit jako jediný stát.¹²⁾

Překvapivý není ani postoj britského ministerského předsedy, podporující prodloužení období reflexe.¹³⁾

Pokud jde o evropské instituce, Komise stále sleduje plán D (dialog, demokracie, diskuse), který by měl vést k novým úvahám o evropském ústavním vývoji.¹⁴⁾ Evropský parlament se zase nadále přiklání k původnímu textu ústavní smlouvy.¹⁵⁾

Věda

Pokud jsem pozorně sledoval vývoj vědecké debaty, lze v ní rozlišit zhruba čtyři rozdílné směry.

• Nové vyjednávání

První možností jsou nová vyjednávání textu ústavní smlouvy.¹⁶⁾ To je samozřejmě možné a proti novému vyjednávání nemůže být postaven žádný ústavní argument. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, jaké jsou šance na dohodu po novém otevření Pandořiny skříňky.

• Čekání

Existuje též jiná možnost, podporovaná britským ministerským předsedou – prodloužení období reflexe o ústavní smlouvě. Jde znovu o názor, který má z hlediska ústavního práva své přednosti, nicméně ani on neposkytuje záruky konečné dohody členských států.

• Opakování referend v Nizozemsku a Francii

Ozvaly se i hlasy požadující opakování referend v Nizozemsku a ve Francii. Jde nicméně o možnost jen obtížně představitelnou, když problémem zůstává, zda je vůbec opakování referenda o stejné otázce přípustné.

• Rozdělení

Řada hlasů volá po *vícerychlostní Evropě*.¹⁷⁾ To by znamenalo ukončit nejprve ratifikační proces ve všech členských státech a potom zjistit, v jakých státech nebude ratifikace možná. S těmito členskými státy by se posléze zacházelo odlišně. Buď by na ně mohl být vyvíjen určitý nátlak ve smyslu vystoupení

z Unie, anebo by jim v rámci Unie bylo přiznáno zvláštní postavení.¹⁸⁾ Přitom již existují příklady vícerychlostní integrace. Například na měnové unii se v současnosti podílí pouze 12 z 25 členských států. Též v oblasti druhého a třetího pilíře existují případy různé účasti členských států na společných akcích Unie.

Je též nutné položit si obecnou otázku, zda vůbec mohou být členské státy donuceny k vystoupení z Unie. Čl. 7 SEU stanoví zvláštní proceduru pro případ, že členský stát závažným způsobem porušuje základní zásady, na nichž je Unie založena. V takových případech může být pozastaven výkon některých práv takového členského státu.¹⁹⁾ Je nicméně zřejmé, že ani politicky motivované negativní hlasování občanů o ústavní smlouvě nemá nic společného s porušováním základních zásad, na nichž Unie spočívá.

Existuje též jiná možnost, konkrétně – **možnost Nice plus (Nice bis)**. Tato možnost vychází z předpokladu, že v roce 2000 existoval v Nice konsenzus ohledně vývoje smluv upravujících evropskou integraci.

Přichází buď v úvahu ponechat Smlouvu z Nice ve stávající podobě a uzavřít novou smlouvu, sestávající z částí I., II. a IV. ústavní smlouvy. Ústavní smlouva by tedy byla předložena ke schválení v omezené podobě. Omezení na její část I., II. a IV. by přitom znamenalo zkrácení o více než 300 článků ze současných 450 článků na 125 ustanovení. Zásadní ustanovení III. části ústavní smlouvy by pak byla začleněna do zakládacích smluv.

Je však též možné, aby bylo jádro ústavní smlouvy začleněno do existujících smluv, konkrétně právě do Smlouvy z Nice.²⁰⁾ Změny by významně ovlivnily institucionální systém Unie, rozhodovací a hlasovací procedury a formy flexibilní integrace v řadě strukturálních norem. Tato možnost by znamenala, že daná smlouva by mohla být přijata pouze na konferenci hlav vlád a posléze by byla ratifikována členskými státy v souladu s jejich ústavními procedurami. Proto by například referenda v Nizozemsku a Francii nebyla nutná. To je logické, pokud by bylo na Smlouvu *Nice bis* nahlíženo jako na běžnou revizní smlouvu, stejně jako na všechny dosavadní smlouvy, pozměňující smlouvy zakládající Evropské společenství. Tento postup by vedl k zachování jádra ústavní smlouvy a jejímu uvedení do souladu s platným evropským primárním právem.

Perspektivy

Převládající politické klima je jistou měrou odpovědné za spíše kladné přijímání projektu ústavní smlouvy. Navíc vyšlo jasně najevo, že zejména ve Francii byly v průběhu referenda ve hře zcela jiné otázky než ty, které se týkají budoucnosti Evropy. Je též zřejmé, že politické elity ve Francii ani Nizozemsku nevyvinuly přílišnou snahu pro získání podpory ústavního projektu.

Nesdílím názor, že ústavní smlouva byla projektem příliš ambiciózním. V každém případě bychom se měli pokusit zachovat alespoň některé části jejího obsahu. To se týká především otázky schopnosti a flexibility rozhodování Unie v perspektivě jejího rozšíření z 15 na 25 a v blízké budoucnosti na 27 členů. Tento problém je přitom přímo řešen v její části I. Zdá se, že část II. ústavní smlouvy už není předmětem sporů poté, co Spojené království ukončilo odpor vůči evropskému projektu základních lidských práv. Část IV. ústavní smlouvy pak obsahuje pouze závěrečná ustanovení.

Zdá se mi vhodné zaměřit se na možnost *Nice bis*. Jsem toho názoru, že je možné začlenit příslušná ustanovení ústavní smlouvy do Smlouvy z Nice na schůzce hlav států a vlád a poté předložit tyto změny ke schválení národními parlamenty. Pokud toto bylo možné u Maastrichtské smlouvy, která dokonce zavedla měnovou unii, není důvodu, proč by to nemělo přicházet v úvahu pro některá ustanovení ústavní smlouvy. Tato možnost by zajišťovala zachování těch částí ústavní smlouvy, která směřují k posílení flexibility rozhodování Unie. Změna Smlouvy z Nice se jeví jako možnost nikoli nepravděpodobná.

Evropská ústavní smlouva nezměnila zásadně nic ze stávající ústavní struktury Evropské unie. Pokud by vstoupila v platnost, struktura Unie by se tím spíše upevnila. Jednou z nejvýznamnějších výhod by přitom byla kodifikace současného ústavního práva Unie do jednoho dokumentu. Podle mého názoru existují možnosti, jak překonat současnou evropskou ústavní krizi. Pokud bývají politické krize založeny na ústavních krizích a pokud jsme v současnosti svědky takových ústavních krizí v Evropě, měli bychom se ze všech sil snažit toto období překonat a zapojit se do politického a ústavního dialogu v členských státech, který by doložil význam rozvoje evropské integrace.

○

Upravená a poznámkami pod čarou opatřená verze přednášky, přednesené na Právnické fakultě Univerzity Karlovy 9. května 2006.

Z němčiny přeložil Jiří Vlastník

Stephan Hobe je vedoucí katedry mezinárodního veřejného práva, evropského práva, evropského a mezinárodního hospodářského práva na Univerzitě v Kolíně nad Rýnem.

¹⁾ Viz např. vědecká pojednání o problematice – Wolfgang Wessels/Udo Diedrichs, *Die Europäische Union in der Verfassungsfalle, Integration* 2005, 287 a násl.; Joachim Schild, *Ein Sieg der Angst, Integration* 2005, 187 a násl.; Hermann-Josef Blanke, *Erweiterung ohne Vertiefung, EuR* 2005, 787 a násl.; Daniel Thym, *Weiche Konstitutionalisierung – Optionen der Umsetzung einzelner Reformschritte des Verfassungsvertrages ohne Vertragsänderung, Integration* 2005, 307 a násl.

²⁾ Stefan Oeter, *Europäische Integration als Konstitutionalisierungsprozess, Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht* 59 (1999), 901 a násl.; Anne Peters, *Elemente einer Theorie der Verfassung Europas*, 2001, 360 a násl.

³⁾ Ingolf Pernice, *Europäisches und nationales Verfassungsrecht, Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer* 60 (2000), 158 a násl.; Stephan Hobe, *Bedingungen, Verfahren und Chancen europäischer Verfassungsgebung, Europarecht* 2003, 1 a násl.

⁴⁾ Ingolf Pernice, poznámky pod čarou 3, 173.

⁵⁾ Viz např. Stephan Hobe, *Der offene Verfassungsstaat zwischen Souveränität und Interdependenz*, 1998, 345 a násl., 346.

⁶⁾ Hobe, *Europarecht*, 2nd Ed. 2004, 588 a násl. (Rn. 121–122).

⁷⁾ Viz např. Peters, pozn. pod čarou 2, 626 a násl.; Karl Doehring, *Demokratiedefizit in der Europäischen Union, Deutsches Verwaltungsblatt* 1997, 1137; Albrecht Randelzhofer, *Zum behaupteten Demokratiedefizit der Europäischen Gemeinschaft*, 1994, passim; critical Gertrude Lübbecke-Wolff, *Europäisches und nationales Verfassungsrecht, Veröffentlichungen der Vereinigung Deutscher Staatsrechtslehrer* 60 (2001), 246 a násl.

⁸⁾ Viz jeho řeč v Berlíně 16. 2. 2006. Podle Marka Beudermannna chce Sarkozy, aby národní parlamenty měly dohled nad přístupovými rozhovory s Tureckem, in: *Euroobserver.com*, 17. 2. 2006.

⁹⁾ Dominique de Villepin, *Für ein neues politisches Europa*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), 29. 9. 2005, 10.

¹⁰⁾ FAZ of 11. 1. 2006, 3.

¹¹⁾ FAZ of 10. 5. 2006, 6.

¹²⁾ FAZ of 10. 3. 2006, 3.

¹³⁾ FAZ of 18. 2. 2006, 3.

¹⁴⁾ www.europa.eu.int/comm/commission-barroso/wallstrom/index-de.htm.

¹⁵⁾ FAZ of 16. 12. 2005, 5.

¹⁶⁾ Bettina Thalmaier, *Nach dem gescheiterten Referendum: Die Zukunft des Verfassungsvertrages*, CAP Analyses, November 2005, 91.

¹⁷⁾ Schäuble-Lamers Paper, *CDU Documentation* 1/1995, *Überlegungen zur europäischen Politik*, 8.

¹⁸⁾ Thalmaier, pozn. pod čarou 21, 13.

¹⁹⁾ Viz Christian Calliess/Matthias Ruffert-Winfried Kluth, *EUV/EGV*, 2nd Ed. 2002, Art. 7 EUV and Rudolf Streinz/Matthias Pechstein, *EUV/EGV*, Art. 7 EUV

²⁰⁾ Thalmaier, pozn. pod čarou 21, 12.

Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti

Jan Ondřej, Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 284 s., Plzeň, ISBN 80-86898-53-9.

Již samotný název monografie upoutá pozornost každého, kdo se zajímá o tuto oblast mezinárodní politiky a bezpečnosti. Zdůraznění významu procesu odzbrojení jako jednoho z prostředků zajištění mezinárodní bezpečnosti a jeho posouzení zejména z mezinárodněprávního hlediska je vskutku záslužným činem. Toto ocenění má své důvody především v neradostné bilanci průběhu a výsledků různých odzbrojovacích jednání a fór v posledních letech a v současném trendu kontrolně-zbrojní a odzbrojovací proces marginalizovat a slovo *odzbrojení* téměř tabuizovat.

Jak známo, s nástupem Bushovy administrativy začátkem roku 2001, ve které převládl vliv neokonzervativců, byl v USA zahájen ostrý militaristický kurs umocněný teroristickým útokem z 11. září 2001. Mezi některé jeho charakteristické projevy patří výrazné zvyšování vojenských výdajů, dosahující v současné době téměř 500 mld. USD, což je přibližně polovina zbrojních nákladů všech zbývajících států světa. Součástí tohoto trendu je přednostní důraz kladený na různé kontrproliferační aktivity nesmluvního charakteru, zaměřené proti šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů. K zajištění dostatečného prostoru pro pružné rozhodování v rámci americké bezpečnostní strategie, s její koncepcí preemptivních úderů a preventivních vojenských akcí, pokračuje snaha brzdit přijetí či vstup v platnost nových mezinárodněprávních instrumentů.

Jako příklad lze uvést pokračující odmítání ratifikace *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek* a negativní postoj k návrhu na uzavření smlouvy zamezující militarizaci kosmického prostoru. Současně můžeme zaznamenat americké

úsilí o snižování významu kontrolních verifikačních opatření, jako nezbytné součásti smluvních ujednání zvyšující jejich účinnost. Nabízí se opět několik příkladů, a sice zablokování dalšího jednání o přijetí verifikačního protokolu ke smlouvě o zákazu biologických zbraní z roku 2001 a letošní americký návrh smlouvy zakazující výrobu štetných materiálů pro vojenské účely, předneseny na Konferenci o odzbrojení v Ženevě.

Kladem publikace renomovaného autora, který se mezinárodněprávními aspekty dané problematiky dlouhodobě zabývá, je pojednání tématu v širších souvislostech mezinárodní bezpečnosti, mj. z hlediska mocenských zájmů hlavních aktérů světové politiky. Autor také v jednotlivých kapitolách věnuje zaslouženou pozornost rozhodující úloze OSN, a zejména její Radě bezpečnosti při plnění řady úkolů, pokud jde o mezinárodní bezpečnost, ale i odzbrojení. Neopomíná přitom významnou úlohu i jiných mezinárodních organizací.

Koncepční strukturu publikace tvoří pět vzájemně navazujících kapitol a závěr. *Základní pojmy práva mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení*, které jsou obsahem první kapitoly, napomáhají rychlejší orientaci v projednávaných otázkách a jejich snažšímu pochopení. Další kapitola, pod názvem *Historický vývoj mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení*, je věnována vývoji práva mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení od Vestfálské mírové konference do druhé světové války. Charakterizuje jednotlivé mírové konference z hlediska jejich dopadu na mírové řešení sporných otázek a použití ozbrojené síly mezi státy. Kapitola také rozebírá klady a slabiny Společnosti národů z hlediska úsilí o vytvoření systému kolektivní bezpečnosti a výsledky dosažené mezi světovými válkami v oblasti omezení zbrojení. Třetí kapitola, pojednávající o *Použití síly a zajištění mezinárodní bezpečnosti*, se zejména věnuje zákazu použití síly a hrozby silou, některým případům jejího

dovoleného použití a rovněž zákazu vměšování do vnitřních pravomocí jiných států. Z hlediska uvedených zásad, včetně povinnosti států řešit mezinárodní spory pokojnými prostředky, věnuje pozornost zejména činnosti OSN, ale i dalších mezinárodních organizací, oblastních dohod a orgánů. Při mezinárodněprávním rozboru ozbrojené akce NATO proti Srbské republice a Černé Hoře v roce 1999 autor poukazuje na různé přístupy k jejímu hodnocení. Sám se přiklání k tvrzení, že se jednalo o akci v rozporu s mezinárodním právem, podobně jako tomu bylo s útokem USA proti Iráku v březnu 2003. Z hlediska aktuálnosti je významná pasáž, která se zabývá právem na sebeobranu, zahrnující mj. rozbor preemptivní a preventivní sebeobrany. *Právo mezinárodního odzbrojení*, které je obsahem čtvrté kapitoly, rozebírá úlohu Rady bezpečnosti a Valného shromáždění OSN v oblasti omezení zbrojení a odzbrojení. Zahrnuje také příslušnou smluvní úpravu

a mezinárodní obyčejová pravidla, jednostranné akty mezinárodních organizací a států, prostředky pro provádění a dodržování závazků o omezení zbrojení a odzbrojení, včetně kontrolních opatření. Pátá kapitola má název *Omezování zbrojení a odzbrojení na počátku 21. století*. Týká se jak zbraní hromadného ničení, tak konvenčních zbraní, hrozbou šíření zbraní hromadného ničení nestátními aktéry, potlačování jaderného terorismu a významem nesmluvních (politických) ujednání v oblasti kontroly vývozu. *Závěr* publikace analyzuje současný stav v oblasti omezování zbrojení a odzbrojení s cílem posoudit dosažené výsledky z hlediska jejich kladů i nedostatků a nedořešených otázek.

Díličí kritická připomínka obsahu publikace se zabývá absencí zmínky o aktuální hlavní nesmluvní kontraproliferační iniciativě pod názvem *Proliferation Security Initiative (PSI)*, vyhlášené americkým prezidentem Bushem v kvě-

tnu 2003. V rámci získání celkového přehledu o současných přístupech k prosazení zákazu nešíření by bylo zřejmě prospěšné zejména posouzení jejich cílů a účinnosti praktické realizace z hlediska respektování mezinárodněprávních norem.

Publikace svým zaměřením představuje z dlouhodobého hlediska hodnotný studijní zdroj pro kontrolně-zbrojní experty, vojáky a diplomaty při posuzování co nejširších souvislostí v této oblasti bezpečnostní politiky. Aktuální užitečnost jejího studia zvláště vyniká v souvislosti s přípravou vybraných příslušníků státní správy na případné získání nestálého členství v Radě bezpečnosti OSN v letech 2008/2009 a na naše plánované předsednictví v Evropské unii v roce 2009.

Miroslav Tůma

Miroslav Tůma (1937) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

tuma@iir.cz

Historické mapy světa a jihovýchodní Asie

Parry, David E.: The Cartography of the East Indian Islands. Insulae Indiae Orientali, Londýn: Country Wide Editions 2005, ISBN 0 955 1701 1 7, ISBN 978 0 9551701 1 9.

David Parry, který žije už víc než třicet let v Jakartě, sice jako poddaný Jejího Veličenstva britské královny, ale také jako zaměstnanec firmy Mott MacDonalds, připravil studentům mezinárodní politiky dárek, který jim dá možnost poodstoupit od monotónního opakování teoretických pouček nebo stále stejně se opakujících spekulací, které se jen málokdy dají po-

važovat za objevné. Svého koníčka, dějiny kartografie, který trochu koresponduje s jeho hlavní profesí, tvorbou rozvojových regionálních studií a mapování různých částí světa, povýšil na vysoce uměleckou, stejně jako profesionální úroveň a pomohl na svět dílu, které je neobvyklé hned z několika důvodů.

Jednak si mohl dovolit sebrat více než sto padesát map světa a jihovýchodní Asie v nejrůznějších muzeích a archívech, sjednal, a to asi bylo nejpracnější, nabytí potřebných převoditelných autoritativních a vlastnických práv, sebraný materiál seřadil a rozřídil, a protože to dělal s typickou britskou tvůrčí disciplinovaností skoro dvacet let, vzniklo dílo, které stojí za to vzít do ruky, nebo dokonce

v České republice nějakým vhodným způsobem distribuovat.

Autorovi se totiž podařilo vrátit kartografii do dob, kdy sice byla také potřebným nástrojem studia mezinárodních vztahů, ale kdy byla také zábavou a uměním. Na esteticky působivých mapách autorů ze starého Recka a Říma, Indie a Číny, a konečně i těch nám už známějších, z dob velkých objevů, o které se zasloužily mořeplavecké evropské státy a národy, nám ukazuje, že někdy jediný pohled na mapu nebo na to, jak byla vytvořena, protože z toho lze vyčíst nejen záměr a funkčnost, ale i ideologii nejprve objevitele, potom i dobyvatele, stačí, abychom pochopili nejrůznější souvislosti.

Mimochodem, když už zmiňujeme velké evropské objevitelské cesty Kryštofa Kolumba, Fernão de Magalhaese, Sebastiana del Cano (a třeba i u nás zcela neznámého Černého Jindřicha nebo Enrique da Malacca), Corneliusse de Houtman, Abela Tasmana a samozřejmě řady dalších, David Parry nám připomíná všechny mapy a itineráře (Jana Hyugena van Linschotena nebo Antonia Pigafetty), které vznikaly během jejich cest do jižní a jihovýchodní Asie. Ve sborníku však najdeme také u nás téměř neznámou mapu Antonia Cantina Planisphere z roku 1502 (dnes uloženou in Biblioteca Estense v italské

Modeně), na které je jasně viditelná demarkační čára sjednaná smlouvou z Tor-desillas mezi španělskými a portugalskými králi, kteří tehdy sice dobře neznali americký kontinent, ale o kontinentálním pobřeží jižní a jihovýchodní Asie (a také Afriky a samozřejmě celého Středomoří) měli už tehdy představy velmi podobné našim dnešním.

Mezinárodněpolitickou situaci té doby nám mapy středověkých mořeplavců, a později také kartografů nizozemských, francouzských a konečně i německých, dnes téměř dokonale ilustrují, ale neměli bychom zapomenout, že na základě jejich informací, vznikala velká politická rozhodnutí, která vedla k soutěžení, sporům a vojenským střetnutím. Jak přicházeli do nejrůznějších oblastí celého světa lidé s praporem, někdy i s křížem, mapy zpětně potvrzovaly jejich legitimitu. Porovnáme-li si jen pojmenování některých míst v jihovýchodní Asii, vidíme, že etno-lingvistické soupeření prochází nejen dějinami kartografie, ale i světovými dějinami jako pověstná červená nit (můžeme jí klidně a moderněji říkat také zpětná vazba).

Autorovi se také podařilo utřídit prezentovanou kartografickou produkci tak, aby bylo zřejmé, kdo, kdy a s jakými zájmy vysílal své námořníky a obchodníky do světa. A také ukazuje, že není překvapením, že se stará centra světového obchodu, řekněme počátků ekonomické globalizace, a zastávky nadnárodních toků peněz vlastně vůbec nemění. Dostávají sice dnes už méně poetická jména, než jim uměli dát naši předkové (viz Aurea Chersonesus), ale to nic nemění na tom, že za kartografickými obrazy světa můžeme tušit velmi obdobnou infrastrukturu vztahů jak v minulosti, tak i v současnosti.

Lidé, kteří žijí ve střední nebo v kontinentální Evropě, a nikoli v okolí velkých přístavů nebo alespoň na mořském pobřeží, trpí často nedostatkem představivosti rozměrů naší planety, jak konečně dokazuje název jednoho starého českého cestopisu, jehož autor popisuje nepřilíš velkou vzdálenost mezi Prahou a Lisabonem jako *Cestu z Čech až na konec světa...* Také proto je zajímavé vidět slavné přístavy jihovýchodní Asie zakresleny v mapách celého světa na úkor míst nám známějších,

jejichž historickou bezvýznamnost si často nechceme přiznat.

Konečně posledním vzkazem autora tohoto veledíla je nevnucované poznání, že prameny ke studiu mezinárodní a světové politiky jsou sice mnohé, ale na rozdíl od slov zapsaných nebo pronesených, jsou mapy možná přesnější výpovědí o své době, o svých autorech a o těch, kteří jejich vznik iniciovali a finančně podpořili a kteří dokázali poznatky kartografů politicky a ekonomicky zužitkovat.

Závěrem, ale nikoliv ad marginum, dodáváme, že appendix obsahuje nejen odkazy na slavné kartografy a tiskaře, ale i na relevantní literaturu, mezi jejímiž autory najdeme i Paula Kennedyho, Lloyda Browna, a je zde i odkaz na pozoruhodnou práci Johna Gosse *The Mapmaker's Art. A History of Cartography*, vydanou v Londýně v roce 1993. Rozsáhlý a precizně vyvedený rejstřík je další nenahraditelnou pomůckou. Ale přesto tím nejdůležitějším zůstávají mapy samotné a za nimi jasně viditelný příspěvek jejich tvůrců k společnému sdílení nejrůznějších hodnot neméně rozdílných civilizací.

Zdeněk Zbořil

Stručné dějiny Turecka

Gabriel Pirický: *Turecko, stručná historie států, Praha 2006, 198 s.*

Jen u málokteré země existuje tak výrazný a paradoxní rozdíl mezi její každodenní přítomností v politických diskusích či zpravodajstvích a mezi dostupností české vydané odborné literatury a beletrie, jež by nám ji pomohla lépe a více do hloubky zprostředkovat. Turecko, jehož historie je nepochybně součástí evropských dějin, se sice nakonec nemusí stát členem Evropské unie, ale populačně bude za dvě tři desetiletí největší evropskou zemí. Přesto stojí u nás mimo pozornost nakladatelů a není ani předmětem intenzivnějšího vědeckého zájmu. V prvním případě přináší alespoň jisté zlepšení vydání dvou knih nejzná-

mějšího současného tureckého prozaika a čerstvého nositele Nobelovy ceny za literaturu Orhana Pamuka. V českém vydání právě vychází jeho poslední kniha „Istanbul – ztracené město“ a v zahraničí velmi úspěšný román „Sníh“. Přes svou čtivost a poutavost tento „politický“ román ze současnosti, jak připouští sám autor v jednom interview, málo vypovídá o vývoji Turecka a výrazných změnách v posledních několika málo letech a může posilovat i rozšířené negativní stereotypy, jako například o zemi rozpolcené svou západní a islámskou identitou.

Další aktuální knižní novinkou jsou na podzim v edici Libri vydané stručné Dějiny Turecka, napsané slovenským turkologem Gabrielem Pirickým. Je politování-

hodné, že u nás sice působí několik turkologů osmanistů a odborníků na tureckou literaturu, ale fundovaného znalce moderních tureckých dějin a současného Turecka bychom jen těžce hledali. Také doposud vydané překlady z cizích jazyků jsou výlučně věnovány dějinám osmanské říše.

Pirický v textu své knihy uvádí, že tato brožura, podobně jako ostatní dějiny států z této edice, není určena primárně odborníkům, ale široké veřejnosti, což je s ohledem na politickou a mediální přítomnost Turecka a neexistenci obdobné publikace nepochybně správné. I čtenáři s hlubším zájmem a jistými znalostmi o zemi se ale oplatí po ní sáhnout, protože autor je dobrým znalcem současného Turecka (zejména tureckého islámu), a dokáže navíc jeho historický vývoj vnímat i v širším kontextu moderních světových dějin. Reakci Spojených států a západní Evropy na krvavý vojenský převrat v Turecku v roce 1980, který za cenu tvrdé represe a stanového práva nastolil stabilitu, dává do kontextu s právě proběhlou revolucí v Íránu a sovětskou invazí do Afghánistánu. Jak

uvádí, Carterova administrativa tehdy přijala dnes i po čtvrtstoletí silně kontroverzní a stále do jisté míry tabuizovaný zásah armády „s porozuměním“. Pro vnímání aktuální problematiky vztahů s Evropskou unií autor připomíná, že obsazení severu Kypru Tureckem v roce 1974 předcházelo porušení mezinárodně dohodnuté zásady neutrality a samostatnosti ostrova řeckokyperskou vojenskou juntou a její vyhlášení sjednocení s Řeckem.

Pirický celkem dobře zvládl riziko plynoucí z omezeného rozsahu knihy a čtenáři v rámci daných možností předkládá souvislý a čtivý text, jenž nepomíjí to podstatné a při stručnosti výkladu se vyhýbá nesrozumitelné zkratkovitosti. To, že některá fakta v ní přitom chybějí, lze přijmout s pochopením pro velice ne snadný úkol vtěsnat mnohdy specifický a komplexní vývoj osmanské říše a moderního Turecka do kapesní a pokud možno čtivé publikace. Knihu lze stěží používat jako referenční příručku, svůj význam má ale jako čtivě uvedený do základních problémů a souvislostí dějin a současného vývoje Turecka. To odráží i logické rozhodnutí autora používat v textu české diakritiky, jež čtenáři bez znalosti jazyka ulehčuje správnou výslovnost tureckých jmen a názvů.

Při recenzování knihy je proto korektní se primárně zaměřit spíše na to, co obsahuje, než na chybějící fakta a omezený či pouze naznačený výklad událostí. Na následující chyby a nepřesnosti je však potřebné upozornit. Autor v části věnované současné identitě Turků například cituje z blíže nejmenovaného výzkumu, podle něhož až 92 procenta dotázaných dodržují o ramadánů půst a 62 procenta mužů se v současném Turecku účastní páteční modlitby (s. 143). Nehledě na empiricky lehce pozorovatelnou pochybnost těchto čísel, Pirický o dvacet stránek dále v textu o náboženské komunitě alevitů zdůrazňuje, že tato přibližně dvacetiprocentní (silně heterodoxní) muslimská komunita nedodržuje pět základních povinností muslimské víry, mezi jinými i povinnost půstu. Kritičtější přístup k různým statistikám a výzkumům veřejného mínění v laicistním Turecku je potřebný zejména při kontroverzních tématech islámu a religiozity. Uvedená nesrovnalost a lehce zpochybnitelné údaje jsou o to závažnější, že Pirický jako znalec současného tureckého islámu nemá u nás ani na Slovensku konkurenci a ostatní pasáže k tomuto tématu jsou kvalitně a zajímavě napsané.

Přestože autor věnuje křesťanským komunitám v dnešním Turecku samostatnou pozornost, nijak nezmiňuje existující omezení ve vzdělávání duchovních a v jejich majetkových a komunitních právech, jež jsou jedním z hlavních bodů kritiky Evropské unie v rámci přístupového procesu. Ve značné míře jsou tyto deficity turecké demokracie charakteristické právě pro přetrvávající silný fenomén nacionalismu, který se negativně dotýká nejenom práv etnických, ale i muslimských a nemuslimských náboženských menšin. Současná turecká vláda se přitom vůči požadavkům Evropské unie v této otázce pohybuje na tenkém ledě, protože jejich řešením riskuje popuzení části konzervativního voličstva. Věta „svobodu víry jim zaručila Lausannská mírová smlouva“ je sice pravdivá, jako výpověď o skutečném postavení náboženských menšin v republikánském Turecku v posledních osmdesáti letech však nedostatečná.

Za chybné lze dále označit Pirického tvrzení, že v důsledku migrace Turků do západní Evropy v 60. a 70. letech země ztratila velké množství kvalifikované síly (s. 114). Většina z migrantů pocházela z rurálních poměrů zaostalé východní a centrální Anatólie (to ostatně sám na s. 144 uvádí), kde v důsledku populační exploze složité hledali práci, což vyústilo i v silnou vnitrotureckou migraci do velkých měst, jako jsou Istanbul, Ankara a Izmir.

Za formální nedostatek knihy lze považovat nedůslednost při psaní zkratk, jež jsou ve většině odvozeny z tureckého, ale v některých případech i z českého názvu instituce či politické strany (např. s. 108, 110, 118). Dále lze polemizovat například s blíže nerozvedeným tvrzením

o možnosti řešení kurdského problému „vytvořením federálních struktur v některých oblastech“.

K nejlépe zpracovaným a i čtenářsky nejzajímavějším pasážím patří ty, v nichž autor nepopisuje politický a společenský vývoj (a nemusí tedy pečlivě vybírat a skládat fakta na omezeném rozsahu textu), ale části blíže vysvětlující a hodnotící Atatürkovy reformy ve 20. a 30. letech dvacátého století, ideologii kemalismu či poměr státní moci a islámu. Pirický upozorňuje, že v rozporu s převažujícím obecným míněním není tento vztah charakterizovatelný jejich vzájemnou sekulární odhlukou, ale stále přísným státním dohledem a regulací náboženského života. Užitečné jsou také poslední kapitoly o česko-tureckých vztazích a „Co je dobré vědět o turecké společnosti“, která poskytuje informace o turecké každodennosti (náboženský oděv, školství, rodina, kuchyně).

Celkově klady Pirického práce jednoznačně převažují nad jejími nedostatky (dány také omezeným formátem publikace) a zmíněnými nepřesnostmi. Lze pouze doufat, že se dočkáme i rozsáhlejšího zpracování tureckých a osmanských dějin, jaké nabízí například edice Lidových novin. Zájemcům o hlubší studium moderního Turecka lze do té doby doporučit velmi kvalitní Pirického studii „Islám v Turecku – Fethullah Gülen a Nurcuovia“, jež na Slovensku vyšla ve velmi omezeném nákladu a v Čechách je v podstatě neznámá.

Erik Siegl

Erik Siegl (1977) je zaměstnancem Ministerstva zahraničních věcí ČR.

erik-siegl@mzv.cz

